

Милан Радуловић
**Обнова српског
државно-црквеног права**
друго издање

Издавачи

Фондација Конрад Аденауер
Хришћански културни центар др Радован Биговић

Уредници

Јелена Јабланов Максимовић
Букашин Милићевић

Рецензенти

Проф. др Сима Аврамовић
Проф. др Радомир Поповић

Реализација

Отачник

Тираж

1000 примерака

ISBN 978-86-86661-77-7

Фотографија на корици

© Данко Страхинић

Детаљ са чаше цара Душана,
манастир Св. Николе, Дренова,
половина XIV века
Народни музеј у Београду

Милан Радуловић

Обнова српског државно-црквеног права

Konrad
Adenauer
Stiftung

Београд, 2014.

САДРЖАЈ

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА: ИСКУСТВА И ИСКУШЕЊА	7
I ЗАКОНИ	13
УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ	15
ЗАКОН О МИНИСТАРСТВИМА	17
УВОД У ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА	18
1. ПРЕДЛОГ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА	29
2. ЗАКОН О БУЏЕТУ	47
II КУЛТУРНА И ПОЛИТИЧКА НАЧЕЛА СРПСКОГ ДРЖАВНО-ЦРКВЕНОГ ПРАВА	77
ЦРКВА И ДРЖАВА У СВЕТЛУ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА	79
ЦРКВА – ПРАВНО ЛИЦЕ <i>SUI GENERIS</i>	113
РЕЛИГИЈСКИ СИСТЕМ СРБИЈЕ	121
ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ СРБИЈЕ	139
РЕЛИГИЈА И САВРЕМЕНА ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА	151
III ОТВОРЕНА ПИТАЊА У ПРИМЕНИ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА	173
ВЕРСКЕ СЕКТЕ	175
ИСЛАМСКА ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА	181
ЦРКВА И НЕВЛАДИНА ОРГАНИЗАЦИЈА	185
УМЕСТО ПОГОВОРА: ВЕРА И МИР	189

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА: ИСКУСТВА И ИСКУШЕЊА

Зајмо, велим, нема цркве ни уредбе без мирске власћи, а ни мирске без духовне; треба једна друју да покрећује, ако су раде да обе власћи постојане буду. Ако ли једна над друјом неко преимућиво изражи, то су обе код просјої народа слабе, и или касно или скоро обе пропале.

Прота Матеја Ненадовић

Државно-црквено право, као грана правне теорије и праксе, било је у доба комунистичке владавине занемарено, готово посве укинато. У Србији је обнова тог права започета 2001. године, а у време прве владе Војислава Коштунице (2004–2007) државно-црквено право је објективизовано у конкретне законе. После 13 година правне празнине, 2006. године донет је модеран демократски Закон о црквама и верским заједницама; исте године усвојен је и посебан Закон о повратку (реституцији) имовине одузете црквама и верским заједницама, а крајем године предложени су програми Министарства вера који су постали саставни део Закона о буџету Републике Србије; почетком 2007. године у Закону о министарствима дефинисане су нове надлежности Министарства вера. Коначно, 2006. године у Устав Републике Србије уграђене су неке начелне одредбе из Закона о црквама и верским заједницама, па су оне под називом „цркве и верске заједнице“ постале уставна категорија.¹ (Претходни устав и закон

¹ За разумевање теоријских основа државно-црквеног права изузетно је корисна и незамењива књига проф. др Симе Аврамовића Прилози настанку државно-црквеног права у Србији (Правни факултет Универзитета у Београду – Православни богословски факултет Универзитета у Београду-Јавно предузеће „Службени гласник“;

избегавали су термин „црква“.) Ново одређење цркава и верских заједница у Уставу, као и наведена четири закона и имплементација појединих одредаба из њих у одговарајуће законе из других области, обновили су српско државно-црквено право и вратили га у правни систем Србије.

стицајем околности нашао сам се у положају да подстичем и усмеравам процес обнове српског државно-црквеног права, да предлажем и образлажем законе у којима ће оно бити објективизовано. Уместо стручног увода у ту проблематику, наговестићу у каквим је околностима тај политички посао обављан, а укратко ћу исказати основна уверења и личне мотиве који су ме руководили при настојањима да се обнове делотворни, за народни живот, савремено друштво и модерну културу корисни односи између државе и Цркве, онакви односи какви су успостављени у српској демократској традицији (у доба Краљевине Србије и Краљевине Југославије).²

Крајем фебруара 2004. године Војислав Коштуница ми је предложио да се прихватим да будем министар вера у мањинској Влади коју је тих дана састављао. Колико год пријала као израз поверења, та понуда пробудила је у мени зебњу и брижност. Не волим ситуације у којима морам да се изјашњавам о преузимању велике одговорности; посебно не за посао који никад нисам радио, а за који се претпоставља да бих га по ранијем положају, искуству и образовању могао да обављам. У таквим ситуацијама увек себи постављам проста питања: јесам ли ја кадар да то радим; умем ли; мора ли се; да ли то стварно желим...? Зар нема неког бољег? Сигурно има. Тако сам и одговорио Коштуници: да је то у основи тежак ресор јер односи између државе и Цркве нису законски уређени, самим тиме положај Цркве у друштву је нејасан, њена улога у неким политичким и друштвеним круговима неправедно нападана и оспоравана; однос Цркве према држави са разлогом је опрезан и

Београд, 2007) Иако су елаборације, ставови и закључци проф. Аврамовића у основи прихватљиви, незаобилазни и необориви, боље је, чини ми се, говорити о обнови српског државно-црквеног права него о његовом настанку тек у 21. веку.

² Детаљна и поуздана правна, социолошка и политиколошка анализа српске традиције у уређивању односа државе и црква и верских заједница изложена је у књизи др Драгана Новаковића, *Верске заједнице на размеђу векова*, Београд, Институт за политичке студије, Београд, 2003.

резервисан; међуконфесионални односи су осетљиви и оптерећени предрасудама и антагонизованим историјским искуствима народа и нација... па би, велим, било најбоље да се тим односима позабави један учен, разборит и благородан човек какав је управник Музеја СПЦ Слободан Милеуснић, сада нажалост мој упокојени пријатељ. Али Слободана Милеуснића, који је био високи и незамењиви службеник у Патријаршији, нису хтели да привремено уступе Влади. Тако сам, на додатни наговор Драгана Маршићанина, ипак одлучио да преузем дужност министра вера у мањинској Влади Војислава Коштанице.

Прве две недеље Влада се суочила не само са очекиваним тешкоћама него и са ванредним невољама. Уочи конститутивне седнице, ноћу између 3. и 4. марта, горео је Хиландар; 17. и 18. марта албански екстремисти кренули су да организовано и масовно руше, пале и скрнавe наше манастире и цркве на Космету и да прогоне народ.

Почело је, дакле, горе но што се ико надао – рушењем темеља на којима народ опстаје. Али, срећом, народ се одмах инстинктивно привио уз своју Цркву и показао да има снаге и да је одлучан да учврсти темеље свог историјског и културног битисања. Народ је заиста у тим невољама испољио исконску снагу, културну самосвест и историјску одговорност за своју судбину. Осетио је да има Владу коју предводи човек који осећа пулс народа и зато се сабрао око ње, као што се и Влада прикључила на изворе народне енергије и приљубила се уз народни живот и историју.

Укратко, невоље и несреће су тих дана пробудиле и оснажиле колективну свест о незамењивој улози вере и Цркве у народном животу и историји. Иако је високо планула, као пожар у Хиландару, па се брзо смањила, готово угасила и остала да тиња, та национална и културна самосвест била ми је и ослонац и путоказ у пословима које сам преузео.

Све је одједном било једноставно и јасно. Енергија која народ држи не само у модерној цивилизацији и историји него и у животу сублимисана је у православној вери. Веру чува и преноси Црква. Црква почива на носиоцима вере: ђацима, студентима и професорима богословских школа и факултета, на монаштву и свештенству, на људима који су надарени да у модерном добу живе и стварају

нова дела по узорима и у духу класичне хришћанске културе. Министарство вера треба да служи живој цркви, носиоцима вере. То је било језгро програма који сам донео, разрадио и примењивао наредне три године.

Од знатне помоћи у послу било ми је искуство које сам стекао у Савету ДСС. Александар Поповић је 2001. године уредио Савет као непрокламовану владу у сенци; Савет је добио задатак да политичку стратегију Странке разради и да је операционализује у конкретне програме за сваку област друштвеног живота. У том Савету мени је запало да се позабавим питањем какве односе треба изградити између државе и Цркве у модерном демократском друштву какво је пројектовано програмом Странке. Одмах сам у седам тачака саставио кратку Изјаву о политичким намерама, у којој сам изложио нов поглед на место црква и верских заједница у друштву, истакао да држава у њима гледа незамењивог сарадника у уређивању модерног демократског друштва на здравим националним и традиционалним темељима... Већ у лето те године чланови Савета су имали задатак да критички оцене рад тадашње Владе у свим областима. Рад тадашњег Министарства вера сам престрого оценио: нису почели да раде закон о црквама, не помињу враћање имовине, не враћају Богословски факултет у састав Београдског универзитета, ђаци, студенти и професори верских училишта су дискриминисани, одлучени од народне касе, изузети из мера заштите ђачког и студентског стандарда, студенти теологије шездесет година немају право да конкуришу за државне стипендије, монаси немају плаћено здравствено осигурање, за свештенике у сиромашним крајевима држава не хаје... А радили су тек пола године!

Кад сам после добио у Влади задужење да се бавим тим питањима, имао сам јасан путоказ и одрешене руке да „са речи пређем на дело“. Честољубље и урођено нестрпљење гонили су ме да све што сам критиковао као лоше појаве у односу државе према Цркви морам одмах да променим. (Прве године 21. века у целом народу осећало се нестрпљење и жеља да се друштво брзо преуреди и изведе из хаоса на прав и поуздан пут историјског развоја.) Морам одмах да предложим закон о црквама и верским заједницама; одмах да уведем верске школе свих традиционалних црква и верских

заједница у образовни систем и прикључим на буџет; после вишедеценијске дискриминације, студенти теологије мора одмах да почну да примају државне стипендије; одмах да се побринем о монаштву и свештенству на Косову и Метохији, али и у суседним државама и у неразвијеним регионима Србије; одмах да обезбедим здравствено осигурање целокупном монаштву; одмах да материјално подстакнем развој теолошке мисли и сакралних уметности. Али не може одмах, а понекад не може ни све.

Ипак, после свега, могу да кажем да сам, као и други министри из Демократске странке Србије, имао прилику да у власти урадим све, или готово све у свом ресору што сам предлагао док смо били у опозицији. То је, наравно, довољно само за добар почетак, али је недовољно за трајан и поуздан резултат. Државно-црквено право као теоријска дисциплина тек треба да се разграна и да се делотворно угради у друштвену праксу и у српски културни образац.

I
ЗАКОНИ

УСТАВ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Световност државе

Члан 11.

Република Србија је световна држава.

Цркве и верске заједнице су одвојене од државе.

Ниједна религија не може се успоставити као државна или обавезна.

Слобода мисли, савести и вероисповести

Члан 43.

Јемчи се слобода мисли, савести, уверења и вероисповести, право да се остане при своме уверењу или вероисповести или да се они промене према сопственом избору.

Нико није дужан да се изјашњава о својим верским и другим уверењима.

Свако је слободан да испољава своју веру или убеђење вероисповедања, обављањем верских обреда, похађањем верске службе или наставе, појединачно или у заједници с другима, као и да приватно или јавно изнесе своја верска уверења.

Слобода испољавања вере или уверења може се ограничити законом, само ако је то неопходно у демократском друштву, ради заштите живота и здравља људи, морала демократског друштва, слобода и права грађана зајемчених Уставом, јавне безбедности и јавног реда или ради спречавања изазивања или подстицања верске, националне или расне мржње.

Родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима.

Цркве и верске заједнице

Члан 44.

Цркве и верске заједнице су равноправне и одвојене од државе.

Цркве и верске заједнице су равноправне и слободне да самостално уређују своју унутрашњу организацију, верске послове, да јавно врше верске обреде, да оснивају верске школе, социјалне и добротворне установе и да њима управљају, у складу са законом.

Уставни суд може забранити верску заједницу само ако њено деловање угрожава право на живот, право на психичко и физичко здравље, права деце, право на лични и породични интегритет, право на имовину, јавну безбедност и јавни ред или ако изазива и подстиче верску, националну или расну нетрпељивост.

ЗАКОН О МИНИСТАРСТВИМА

Министарство вера

Члан 23.

Министарство вера обавља послове државне управе који се односе на: афирмацију и развој слободе вероисповедања; сарадњу државе са Српском православном црквом, осталим црквама и верским заједницама и унапређење њиховог положаја у друштву; афирмисање верских основа и садржаја српског националног идентитета; заштиту верских компонената у културном и етничком идентитету националних мањина; сарадњу државе са епархијама Српске православне цркве у иностранству и помоћ у очувању и развоју духовне, националне и културне самобитности српског народа изван Републике Србије; развој и афирмисање вредности религијске културе; развој верског образовања и помоћ при укључивању у систем образовања; наставни план и програм верске наставе у основној и средњој школи и друге послове у остваривању и организовању верске наставе; пружање подршке и помоћи у сакралном градитељству и у заштити црквеног културног наслеђа; пружање помоћи у заштити правног и друштвеног положаја цркава и верских заједница, остваривању њихових законом утврђених права, регулисању и побољшању социјално-материјалног положаја носилаца вере (свештенство, верски службеници, ђаци и студенти верских школа); вођење регистра цркава и верских заједница, као и друге послове одређене законом.

УВОД У ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА

Израда Закона о црквама и верским заједницама

Преднацрт Закона о црквама и верским заједницама припремило је Министарство вера од априла до јуна 2004. године и упутило на јавну расправу 1. јула.

На основу ранијих српских закона из ове области, европског законодавства, нових закона које су донеле посткомунистичке државе, а по идејном пројекту који сам израдио у оквиру дужности и надлежности министара вера, саветници у Министарству вера др Драган Новаковић и др Томислав Бранковић су сачинили прву скицу закона. Ову скицу сам потом разрадио у Преднацрт закона о слободи вере, црквама, верским заједницама и верским удружењима, преузимајући здрава и демократична решења из закона о црквама Краљевине Србије и Краљевине Југославије и прилагођавајући их садашњем и, још више, пожељном стању религијске структуре у модерној Србији.

Преднацрт Закона стављен је на сајт Владе Србије као радни докуменат. Достављен је традиционалним црквама и историјским верским заједницама, као и свим верским заједницама протестантског и другог порекла и свим саветима националних мањина. Преко сајта Владе Преднацрт је био доступан невладиним организацијама, међународним организацијама за заштиту људских права, ОЕБС-у, Венецијанској комисији Савета Европе, Хелсиншкој комисији Конгреса САД, свим заинтересованим појединцима, установама и организацијама које су се укључили у јавну расправу.

Све цркве и верске заједнице, али и многе установе, политичке и невладине организације, струковна удружења и појединци, доста-

вљали су коментаре, предлоге или конкретне амандмане на поједине чланове.

Коментари су били двојаки: једни су материји приступали из радикално супротстављене идеолошке и културолошке перспективе од оне на којој је заснован Преднацрт; други су разрађивали, побољшавали и усавршавали, али и разграђивали и одбацивали, поједина конкретна решења из Преднацрта.

Што се тиче прве врсте коментара, они су често, али не увек и једино, били ослоњени на идеолошке темеље на којима је израђен комунистички закон из 1953, али је сада реторика којом су излагане типичне комунистичке предрасуде према Цркви знатно промењена, осавремењена, приближена фразеологији оних политичких снага које демократију схватају и практикују као утопију или као нови неопросветитељски апсолутизам.

Међу коментарима који су порицали идеолошке и културолошке премисе на којима је израђен Преднацрт закона најизазовнији и најподстицајнији су били они који происходе из америчке школе мишљења о апсолутној слободи вероисповедања, као и они који су ослоњени на опште европске конвенције о људским правима. Ови предлози и сугестије озбиљно су анализовани и, уколико су се показали примењивим и делотворним у нашем религијском систему, уграђивани у неке од више верзија које су уследиле након Преднацрта.

На исти начин третирали смо и конкретне амандмане на поједине чланове: ако нису посредно доводили у питање идејни пројекат Закона, његов дух, циљ и смисао, а доприносили су нијансирању неких крутих ставова или пак прецизирању одредби које су биле неодређене или двосмислене, уграђивани су у неку од верзија Преднацрта. А тих верзија је било више. Наиме, покушавајући да усаласим разнородне приступе састављао сам нове варијанте Нацрта и такође их упућивао на разматрање свима којих се закон непосредно тиче, а онда су долазили нове предлози, захтеви и сугестије. Тако је изгледало да је израда закона ушла у лавиринт. Једном се разуђена интерна и јавна расправа о закону морала закључити.

Одржана су три округла стола посвећена анализи понуђених решења у Преднацрту закона.

Хришћанска адвентистичка црква организовала је 2. фебруара 2005. године округли сто, на коме је присуствовао већи број представника нових протестантских цркава, као и поједини представници и теолози Римокатоличке и Српске православне цркве.

У организацији ОЕБС-а одржана је 17. марта 2005. године јавна расправа уз учешће представника Министарства вера и експерата ОДИР-а и Венецијанске комисије Савета Европе. Уводна излагања су поднели: амбасадор Маурицио Масари, шеф Мисије ОЕБС-а у Србији и Црној Гори, Стефано Валенти, специјални представник Генералног секретара Савета Европе у Србији и Црној Гори, и Милан Радуловић, министар вера. Коментаре на Преданцрт Закона изложили су: проф. Малколм Еванс, експерт Генералног директората за људска права Савета Европе, Луј-Леон Кристиан, експерт Венецијанске комисије Савета Европе, др Цереми Ган, проф. Герхард Роберт и проф. Кол Дарам, експерти ОЕБС-а/ОДИР. У писаној форми коментаре и анализе су доставили: експерти ОЕБС-а/ОДИР-а: др Цереми Ган, проф. Герахрд Роберт и проф. Кол Дарам, затим проф. Малколм Еванс, експерт Генералног директората за људска права Савета Европе и чланови Венецијанске комисије Савета Европе: Луј-Леон Кристиан, Петер Јамбрек и Миха Моврин. Неки суштински и начелни предлози експерата ОЕБС-а/ОДИР-а, Венецијанске комисије и Генералног директората за људска права Савета Европе су угарђени у Нацрт закона, уколико нису разрали дух традиционалног српског државно-црквеног права.

Инсистирање да се из Закона изоставе имена традиционалних цркава и верских заједница одбио сам и на том као и на свим другим састанцима пошто је такав предлог противстављен смислу и циљу закона. Наиме, већ у идејном пројекту закона поставио сам циљ да нови закон о црквама и верским заједницама ваља да обнови културна, политичка и социјална начела на којима су почивали ранији закони у овој области, донети у Краљевини Србији и Краљевини Југославији. Та начела могу да обезбеде континуитет у развоју српског државно-црквеног права, да реинтегришу српску правну традицију и да премосте празнину и провалију коју је у овој области оставио комунизам. Национална правна традиција и успостављање развојног континуитета је здрав темељ на којем може да се поди-

гне грађевина модерног демократског поретка. Наметање универзалних решења у области државно-црквеног права не би довело до обнове демократије него до увођења неопросвећеног апсолутизма. Ова уверења сам износио у свим расправама о Нацрту закона о црквама и верским заједницама.

У Скупштини Града Београда у организацији Иницијативе младих за људска права и Центра за толеранцију и међурелигијске односе, 20. јуна 2005. године, одржана је трећа јавна расправа, са више од 40 учесника из свих цркава и верских заједница и из невладиног сектора.

О преднацрту Закона о црквама и верским заједницама скупове су организовале и неке друге невладине организације, као Центар за развој цивилног друштва из Зрењанина и Удружење за верске слободе из Београда.

Министарство није желело да се овај Закон донесе без најширих консултација и сарадње, пре свега оних који су најзаинтересованији за његову примену, а то су достојанственици и свештенство свих рангова, верски службеници, монаштво и грађани верници.

Ради увида у ширину, разноврсност и богатство јавне расправе о Преднацрту закона, али изнад свега из захвалности на трудољубивој и несегичној сарадњи заинтересованих учесника у писању Закона о црквама и верским заједницама, прилажемо списак само оних организација и појединаца који су у писменој форми, неки у више верзија, доставили своје коментаре, примедбе, сугестије или амандмане.

1. Епархија Жичка СПЦ; 2. Епархија Сремска СПЦ; 3. протојереј проф. др Зоран Крстић, правни саветник Св. архијерејског синода СПЦ; 4. проф. др Коста Чавошки, правни саветник Св. архијерејског синода СПЦ; 5. Бискупска конференција Србије и Црне Горе; 6. Исламска заједница Србије; 7. Мешихат Исламске заједнице Санџака; 8. Савез Јеврејских општина СЦГ; 9. Словачка евангеличка црква а. в.; 10. Реформатска хришћанска црква у СЦГ; 11. Евангеличка црква Србије; 12. Удружење за верске слободе Београд; 13. Хришћанска адвентистичка црква; 14. Савез еванђеоских хришћана-баптиста; 15. Савез баптистичких цркава у Србији; 16.

Евангеличка Методистичка црква СЦГ; 17. Протестантска еванђеоска црква, Београд; 18. Савез еванђеоских свештеника Србије; 19. Протестантска еванђеоска црква „Заједница Рома“, Лесковац; 20. Хришћански центар „Шалом“, Бачка Паланка; 21. Хришћански центар „Сион“; 22. Црква Скупштине Божје, Београд; 23. Прахришћанска заједница Универзални живот; 24. Западно православна црква; 25. Слободна црква, Београд; 26. Христова духовна црква; 27. Министарство за људска и мањинска права; 28. Национални савет Грчке националне мањине; 29. Национални савет Бугарске националне мањине; 30. Национални савет Буњевачке националне мањине; 31. Национални савет Румунске националне мањине; 32. Хелсиншки одбор за људска права у Србији; 33. Центар за верску толеранцију и хуманизам „Димитрије Митриновић“; 34. Покрајински омбудсман, Нови Сад; 35. Адвокатска канцеларија Петровић, Београд; 36. Хелсиншка комисија Конгреса САД; 37. Специјални извештач за слободу религије и веровања УН; 38. Маурицио Масари, шеф Мисије ОЕБС-а у СЦГ; 39. Скупштина Божија, Аустралија; 40. др Рајнхард Колхофер, Јеховини сведоци, Аустрија; 41. Дентон Лоц, генерални секретар Светске баптистичке алијансе; 42. Глас мира, Младен Селак; 43. Тони Пек, генерални секретар Европске баптистичке федерације; 44. Мервин Томас, председавајући удружења Светска хришћанска солидарност, Велика Британија; 45. Ханелоре Валијер, шеф Одељења за демократизацију, ОЕБС; 46. проф. Кол Дарам, експерт ОДИР-а, ОЕБС; 47. проф. Малком Еванс, експерт ОДИР-а, ОЕБС; 48. др Џереми Ган, експерт ОДИР-а, ОЕБС; 49. проф. Герхард Роберс, експерт ОДИР-а, ОЕБС; 50. Луј-Леон Кристиан, експерт Венецијанске комисије Савета Европе; 51. проф. Оливер де Шутер, експерт ОДИР-а, ОЕБС; 52. Петер Јамбрек, експерт Венецијанске комисије Савета Европе; 53. Миха Моврин, експерт Венецијанске комисије Савета Европе.

Наведени подаци обеснажују флоскулу противника Закона да о њему није вођена јавна расправа. Јавна расправа о више верзија преднацрта закона трајала је безмало две године.

После стрпљивог и дуготрајног проучавања многобројних примедби, предлога и конкретних амандмана израдио сам радну верзију Нацрта закона о слободи вере, црквама и верским заједница-

ма која је имала 62 члана, а у коју су уграђена нека стамена решења (посебно опште одредбе о слободи вероисповести и о регистрацији верских организација) утврђена Предлогом закона о верској слободи који је израдило Министарство вера СРЈ и о којем је завршена скупштинска расправа, али не и изјашњавање, тако да тај Предлог није, нажалост, ступио у правни промет.

Коначна верзија Нацрта закона о црквама и верским заједницама, која је упућена у процедуру у Влади, израђена је захваљујући несебичној сарадњи епископа Бачког проф. др Иринеја Буловића, проф. др Андрије Копиловића, проф. др Симе Аврамовића и проф. др Богољуба Шијаковића. Не доводећи у питање почетни и основни идејни пројекат Закона, они су, уз моју скромну помоћ, текст допунили али и сажели; прецизирали, изнијансирани и свели на 48 чланова. Овим трудбеницима и мобеницима неизмерно сам захвалан – зато што су једну „распевану“ верзију закона увели у јасан правнички дискурс, а још и више зато што су помогли у ситуацији кад је изгледало да је поступак израде закона, у преширокој јавној расправи, запао у лавиринт без излаза. Њима захвалност дугују и Министарство вера и Влада Србије и све цркве и верске заједнице у Србији које су коначно добиле закон о свом правном положају, о свом месту и правима у друштву.

На Нацрт закона о црквама и верским заједницама, који је упућен свим министарствима и надлежним одборима у Влади на мишљење, претходну сагласност су дали чланови комисије коју је одредио Сабор СПЦ (епископи Жички Хризостом, Бачки Иринеј, Шумадијски Јован и Браничевски Игњатије), Бискупска конференција Србије, традиционалне протестантске цркве, Исламска верска заједница и Јеврејска заједница.

Као и све друге законе, и Закон о црквама и верским заједницама коначно су амандманима уобличили посланици у Народној скупштини, чланови Законодавног одбора и чланови Одбора за европске интеграције (који је проглашен надлежним за радно претресање Закона пре отварања расправе у пленуму).

Закон о црквама и верским заједницама усвојила је Народна скупштина Републике Србије 20. априла 2006. године, после дводневне вишесатне расправе.

Разлози за доношење Закона

Разлог за доношење овог Закона садржан је у чињеници да у правном систему Србије, од 1993. године, није постојао посебан закон којим се уређују односи између државе и Цркве, нити било какав други правни акт или општеприхваћена друштвена декларација којима се одређује место и улога цркве у друштву.

Правну празнину у овој области најбоље је било попунити посебним законом којим се верификују и легализују новоуспостављени односи између државе и Цркве.

У последњих петнаестак година стварни положај цркава и верских заједница у друштву промењен је набоље: увођењем вишестраначког политичког система и процесима демократизације друштва, цркве и верске заједнице, превасходно захваљујући широкој подршци грађана, вратиле су се у јавни живот, одакле су деценијама биле искључене. Нов положај цркава и верских заједница у демократском друштву неопходно је законом оверити, утврдити и уредити.

Иако је претходни Устав Републике Србије садржавао један број начела којима се свима и свакоме јемчи пуна верска слобода, изван правне регулативе остала су значајна питања: од питања правног положаја цркава и верских заједница, статуса њихове имовине, начина финансирања, социјалних права носилаца вере (ћаци и студенти верских школа, свештеници, монаси и верски службеници), преко питања где је место и каква је улога верског образовања и верске културе у друштву, до питања оснивања и регистрација верских организација и спречавања злоупотребе верске слободе. Ова и сродна питања било је неопходно уредити посебним законом како би се у једној важној области друштвеног живота рестаурисали демократски односи какви су успостављени у 19. и првој половини 20. века и како би ти односи били обogaћени новим историјским искуствима и вишим стандардима који важе у модерним демократским друштвима.

Ойшїиа начела уїрађена у Закон

Полазећи од реалног религијског плурализма модерног српског друштва, који законом треба утврдити и заштити, Закон о црквама и верским заједницама у једнакој мери уважава 1. српску правну традицију уређивања односа између државе и Цркве, 2. законска решења и праксу у неким европским државама и 3. општеважеће међународне конвенције о људским правима, као и ставове европских институција о остваривању верских слобода.

Прво начело на којем почива Закон о црквама и верским заједницама јесте НАЧЕЛО ПУНЕ ВЕРСКЕ СЛОБОДЕ СВАКЕ ЛИЧНОСТИ. То начело је јасно разрађено у 1, 2. и 5. члану Закона.

Тако је чл. 1. свакоме зајемчена слобода вероисповести и описани су суштински садржаји верске слободе, као што су право да се вероисповест има или нема, задржи или промени, затим право на исповедање вере у Бога, право на верску поуку и наставу и право да се развија и унапређује верска просвета и култура. Члан 2. забрањује дискриминацију личности на основу вероисповести и утврђује да не постоји државна религија. У чл. 5. зајемчена је слобода удруживања и окупљања ради испољавања верских убеђења, као и слобода приступања црквама и верским заједницама.

Конкретизација, разрада и делотворна примена начела пуне верске слободе сваке личности, садржана је у свим члановима у којима се утврђују, афирмишу и штите колективна верска права, односно права цркава и верских заједница. Индивидуалне верске слободе и права не могу, наиме, бити потпуно остварени и заштићени ако се не дефинишу и не заштите колективна права цркава и верских заједница у којима човек реално остварује своје индивидуално право да слободно исповеда веру. НАЧЕЛО ЗАШТИТЕ КОЛЕКТИВНИХ ВЕРСКИХ ПРАВА представља другу страну и природну допуну начела индивидуалне верске слободе.

Попис становништва Србије 2002. године показао је да су цркве и верске заједнице најшире форме социјалног деловања и организовања, које окупљају и које прихвата највећи део становништва (више од 95%). Из ове чињенице, као и из наше правне традиције,

логично проиходи НАЧЕЛО ДА СУ ЦРКВЕ И ВЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ЈАВНЕ УСТАНОВЕ, ЈАВНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ, ЈАВНИ ДУХОВНИ СИСТЕМИ.

Као јавни духовни системи, цркве и верске заједнице задовољавају духовно-културне потребе грађана: омогућавају испољавање и остваривање индивидуалних и колективних верских слобода; уздижу духовно достојанство личности; чувају и преносе универзалне људске вредности, афирмишу човечне односе међу људима: разумевање, саосећање, солидарност; доприносе развоју просвете и културе; профилишу и исказују културни и духовни идентитет нација и етничких група; учествују у обликовању историјске, културне, социјалне и политичке свести грађана као и у кристализацији моралне самосвести и вредносног система друштва; сведоче, практично потврђују и негују религијски плурализам друштва...

Пошто је црквама и верским заједницама враћен положај јавних установа, јавних организација, јавних духовних система, какав су и раније имале у нашој традицији и какав данас имају у демократским друштвима, било је неопходно да се Законом предвиде могућности и утврде видови и услови сарадње државе и Цркве.

НАЧЕЛО САРАДЊЕ ДРЖАВЕ И ЦРКВЕ уграђено је у Закон ради унапређивања верских слобода и остваривања општег добра. Сарадња државе са црквама и верским заједницама установљена је као могућност и право, а не као обавеза. У међусобној сарадњи и Црква и држава су потпуно слободне. То је темељно начело овог Закона.

Оваквим схватањем и оваквом применом начела сарадње државе са црквама и верским заједницама на модеран начин се дефинише НАЧЕЛО ОДВОЈЕНОСТИ ЦРКВЕ ОД ДРЖАВЕ. Модерно схватање начела одвојености државе и Цркве подразумева, на једној страни, да се црквама и верским заједницама признаје и јемчи право учешћа у јавном животу; на другој страни, у процесу обострано слободне сарадње, држава Цркви јемчи пуну и неприкосновену аутономију, односно признаје њену аутохтону организацију и њену унутрашње право.

Уграђивањем у Закон НАЧЕЛА О ПУНОЈ АУТОНОМИЈИ ЦРКВЕ предупређује се могућност да држава утиче на унутрашњи живот и есхатолошку мисију Цркве.

Укратко, модерни цивилизацијски принципи пуне и неприкосновене слободе личности, односно универзални, у свим европским државама прихваћени стандарди људских права, у овом Закону су конкретизовани и доведени у складан и плодотворан однос са правима и аутономијом корпоративних субјеката верске слободе, односно са древним, аутохтоним предањима и канонима на којима почива Црква.

* Овде објављујемо Предлој закона о црквама и верским заједницама у облику у којем ња је усвојила Влада на седници 4. марта 2006. године. У претпису у Народној скупштини прихватио сам неколика посланичка амандмана, којима се не мења суштина Предлоја: члан 10 је изостављен, у чл. 33 став 4. је прецизиран, у чл. 44 је изостављен први став. Важније промене су извршене у чл. 17, у којем су изостављени називи већих конфесионалних заједница, са дужом традицијом деловања у Србији; у чл. 19, који је изостављен да би се процедура регистрације учинила диференцираном; и у чл. 20, у којем се прецизира начин регистрације традиционалних и конфесионалних заједница. Измене ова три члана су извршене на основу амандмана које су традиционалне цркве и верске заједнице упутиле накнадно, пошто су већ биле прихватиле Предлој и кад је он већ стављен на дневни ред скупштинске седнице. Измене у чл. 17, 19. и 20. изазвале су незадовољство конфесионалних заједница и пробудиле пажњу и одобрење неких организација које се баве питањима равноправности, слободе и једнакости. Да те измене нису учињене, Предлој закона би вероватно био мање оспораван, али он не би добио већину у Скупштини, ња не би ни ступио у правни промет. Примена Закона је показала да су била неоснована страховања конфесионалних заједница да неће моћи да се упишу у Регистар будући да је чл. 19 Предлоја у усвојеном Закону брисан, као што је и спор о неравноправности међу црквама и верским заједницама неуверљив пошто њиховом институционацијом и разнообразном процедуром регистрације оне ни де факто није де јуре нису остављене у неједнак положај пред законом.

1. ПРЕДЛОГ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА

I ОСНОВНЕ ОДРЕДБЕ

Слобода вероисповести

Члан 1.

Свакоме се, у складу са Уставом, јемчи право на слободу савести и вероисповести.

Слобода вероисповести обухвата: слободу исповедања вере у Бога; слободу да се има или нема, задржи или промени вероисповест или верско уверење; слободу да се појединачно или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава веровање или верско уверење учествовањем у богослужењу и обављањем верских обреда, верском поуком и наставом, неговањем и развијањем верске традиције; слободу да се развија и унапређује верска просвета и култура.

Забрана верске дискриминације

Члан 2.

Нико не сме бити подвргнут принуди која би могла угрозити слободу вероисповести, нити сме бити присиљен да се изјасни о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

Нико не може бити узнемираван, дискриминисан или привилегован због својих верских уверења, припадања или неприпадања верској заједници, учествовања или неучествовања у богослужењу и верским обредима и коришћења или некоришћења зајемчених верских слобода и права.

Не постоји државна религија.

Ограничења верске слободe

Члан 3.

Слобода вероисповести или верског уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана Уставом, законом и ратификованим међународним документима, а неопходна су у демократском друштву ради заштите јавне безбедности, јавног реда, морала и заштите слободe и права других.

Верска слобода се не сме користити тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, нити тако да се изазива и подстиче верска, национална или расна нетрпељивост.

II ПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1. Аутономија

Субјекти корпоративне верске слободe

Члан 4.

Субјекти корпоративне верске слободe у смислу овог закона су традиционалне Цркве и верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације (у даљем тексту: Цркве и верске заједнице).

Слобода удруживања и окупљања

Члан 5.

Грађани имају слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, у складу са Уставом и законом.

Грађани имају слободу приступања Црквама и верским заједницама, у складу са Законом.

Аутономија Цркава и верских заједница

Члан 6.

Цркве и верске заједнице су независне од државе и једнаке пред законом.

Цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог идентитета.

Цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове.

Аутономна регулатива Цркава и верских заједница

Члан 7.

Држава не може ометати примену аутономних прописа Цркава и верских заједница.

За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи Цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом.

Права свештеника односно верских службеника

Члан 8.

Свештенике односно верске службенике бирају и постављају Цркве и верске заједнице у складу са својим аутономним прописима.

Вршење свештеничке односно верске службе регулише се аутономним прописима Цркава и верских заједница.

Свештеници односно верски службеници су слободни и независни у обављању богослужбене делатности која се врши у складу са законом и аутономним правом Цркве или верске заједнице.

Свештеници односно верски службеници не могу бити позвани на одговорност пред државним органима за своје поступање при обављању богослужбене делатности, која се врши у складу са ставом 3. овог члана.

Свештеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, осим ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачном одлуком Цркве и верске заједнице која га поставља.

Држава не може ограничавати грађанска или политичка права свештеника односно верског службеника на основу његовог верског положаја или службе коју врши.

Свештеник не може бити позван да сведочи о чињеницама и околностима које је сазнао приликом исповести или из других поверљивих саопштења која су му дата у вршењу његове свештеничке службе.

Ако надлежни државни орган лиши слободе свештеника односно верског службеника, дужан је да о томе одмах обавести надлежни орган Цркве односно верске заједнице којој исти припада.

Држава штити службену униформу и њене делове, као и обележја чина и достојанства свештених лица односно верских службеника, у складу са аутономним правом Цркве или верске заједнице.

Правна способност Цркава и верских заједница

Члан 9.

Цркве и верске заједнице регистроване у складу са овим законом имају својство правног лица.

Организационе јединице и установе Цркава и верских заједница могу стећи својство правног лица у складу са аутономним прописима Цркве односно верске заједнице а на основу пријаве Цркве и верске заједнице.

Цркве и верске заједнице могу својим актима мењати и укидати своје организационе јединице, органе и установе које имају својство правног лица.

Цркве и верске заједнице, као и њихове организационе јединице и установе са својством правног лица, у јавној употреби користе искључиво службени назив под којим су регистроване.

Правни континуитет Црква и верских заједница

Члан 10.

Црквама и верским заједницама регистрованим у складу са овим законом признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу раније важећих закона о Црквама и верским заједницама.

Традиционалне Цркве и верске заједнице

Члан 11.

Традиционалне Цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Евангеличка Црква а. в., Хришћанска Реформатска Црква и Евангеличка Хришћанска Црква а. в.

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је правни субјективитет стечен на основу посебних закона, и то Исламска заједница и Јеврејска заједница.

Српска Православна Црква

Члан 12.

Српској Православној Цркви признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Начертанија о духовној власти (Одлука Народне Скупштине Књажевства Србског од 21. маја 1836. године) и Закона о Српској Православној Цркви («Службене новине Краљевине Југославије», бр. 269/1929).

Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа.

Римокаатоличка Црква

Члан 13.

Римокатоличкој Цркви се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице (Одлука Народне скупштине Краљевине Србије од 26. јула 1914. године; «Српске новине», бр. 199/1914).

Словачка Евангеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква, Евангеличка Хришћанска Црква а. в.

Члан 14.

Словачкој Евангеличкој Цркви а. в., Реформатској Хришћанској Цркви и Евангеличкој Хришћанској цркви а. в. признаје се континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о Евангеличко-хришћанским црквама и о Реформованој хришћанској цркви Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, бр. 95/1930).

Јеврејска заједница

Члан 15.

Јеврејској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији („Службене новине Краљевине Југославије“, бр. 301/1929).

Исламска заједница

Члан 16.

Исламској заједници се признаје континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о исламској верској заједници Краљевине Југославије („Службене новине Краљевине Југославије“, бр. 29/1930).

Конфесионалне заједнице

Члан 17.

Конфесионалне заједнице су Хришћанска баптистичка црква, Хришћанска адвентистичка црква, Евангелистичко-методистичка црква, Пентекостна црква, еванђеоске хришћанске цркве, и друге верске организације регистроване на основу Закона о правном положају верских заједница („Службени лист ФНРЈ“, бр. 22/1953) и Закона о правном положају верских заједница („Службени гласник СР Србије“, бр. 44/1977).

2. Регистрација

Регистар Цркава и верских заједница

Члан 18.

Министарство надлежно за послове вера (у даљем тексту: Министарство) води Регистар Цркава и верских заједница (у даљем тексту: Регистар).

Упис у Регистар Цркава и верских заједница

Члан 19.

Цркве и верске заједнице из чланова чл. 11. и 17. овог закона уписују се у Регистар на основу података које доставе Министарству, и то: назив и седиште, име и презиме лица овлашћеног да представља и заступа Цркву или верску заједницу и отисак службеног штамбиља и печата.

Поступак регистрације верских организација

Члан 20.

За упис других верских организација у Регистар Министарству се подноси пријава која садржи:

- 1) назив верске организације;
- 2) адресу седишта верске организације;

3) име, презиме и својство лица овлашћеног да представља и заступа верску организацију.

Верске организације уз пријаву достављају:

- 1) одлуку о оснивању верске организације са именима, презименима, бројевима идентификационих докумената и потписима оснивача од најмање 0,001% пунолетних држављана Републике Србије који имају пребивалиште у Републици Србији према последњем званичном попису становништва или страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије;
- 2) статут или други документ верске организације који садржи: опис организационе структуре, начин управљања, права и обавезе чланова, начин оснивања и гашења организационе јединице, списак организационих јединица са својством правног лица и друге податке од значаја за верску организацију;
- 3) приказ основа верског учења, верских обреда, верских циљева и основних активности верске организације;
- 4) податке о сталним изворима прихода верске организације.

Назив верске организације

Члан 21.

У Регистар се не може уписати верска организација чији назив садржи назив или део назива који изражава идентитет Цркве, верске заједнице или верске организације која је већ уписана у Регистар или која је раније поднела пријаву за упис.

Решавање о пријави за упис у Регистар

Члан 22.

О пријави за упис у Регистар Министарство доноси решење у року од 60 дана од дана пријема уредне пријаве и потребне документације.

Ако је пријава непотпуна или је назив супротан чл. 21. овог закона Министарство ће позвати подносиоца да пријаву допуни или исправи у року од 30 дана. Ако пријава у наведеном року не буде допуњена или исправљена, Министарство ће одбацити пријаву.

Верска организација пријављена по прописима о удружењима која не поднесе пријаву за упис у Регистар у року од једне године од дана ступања на снагу овог Закона неће се сматрати верском организацијом у смислу овог закона.

Министарство доноси решење о одбијању пријаве за упис верске организације у Регистар ако су њени циљеви, учење, обреди или деловање супротни Уставу и јавном поретку или ако угрожавају живот, здравље, слободу и права других, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину.

При доношењу решења о пријави за упис у Регистар Министарство узима у обзир и одлуке Европског суда за људска права, као и управне или судске одлуке у погледу регистрације или деловања одређене верске организације у једној или више држава чланица Европске уније.

Уписом у Регистар верска организација стиче својство правног лица.

Садржина Рејисџира

Члан 23.

У Регистар се уписује: назив Цркве, верске заједнице или верске организације; седиште и адреса; организациони облици и територијална организација; име и презиме, адреса и својство лица овлашћеног да представља и заступа Цркву, верску заједницу или верску организацију; број и датум решења о упису; број и датум решења о брисању из претходног регистра правних лица, као и све промене уписаних података.

У Регистар се уносе и подаци о верским школама, културним установама и удружењима, хуманитарним, добротворним и здравственим организацијама чији је оснивач Црква, верска заједница или верска организација, као и подаци о привредној или другој делатности коју обавља Црква, верска заједница или верска организација.

О промени података који се уносе у Регистар Црква, верска заједница или верска организација дужна је да обавести надлежни државни орган у року од 30 дана од њиховог наступања.

Пропис којим се ближе уређује садржина и начин вођења Регистра доноси министар надлежан за послове вера.

Брисање из Регистра

Члан 24.

Министарство доноси решење о брисању из Регистра:

- 1) ако Црква, верска заједница или верска организација поднесе такав захтев;
- 2) ако наступе разлози због којих се одбија упис у Регистар;
- 3) ако верска организација остварује циљеве другачије од оних ради којих је основана.

Правни лек

Члан 25.

Решење о упису, одбацивању пријаве за упис, одбијању уписа или брисању из Регистра је коначно и против њега се може покренути управни спор.

Послужба са имовином

Члан 26.

На имовину Цркве, верске заједнице или верске организације која је брисана из Регистра сходно се примењују прописи о удружењима.

Надзор

Члан 27.

Надзор над спровођењем овог закона врши министарство надлежно за послове вера.

3. Имовина и финансирање

Имовина

Члан 28.

Цркве и верске заједнице обезбеђују средства за обављање своје делатности од прихода из сопствене имовине, задужбина, легата и фондова, наслеђивања, поклона и прилога, других прав-

них послова и делатности на непрофитним основама, у складу са законом.

Цркве и верске заједнице самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са сопственим аутономним прописима.

Цркве и верске заједнице могу да обављају привредну или другу делатност на начин и у складу са прописима којима је уређено обављање тих делатности.

Заштита имовине

Члан 29.

Сакрална и културна баштина Цркава и верских заједница, укључујући и непокретна културна добра, не може бити одузета.

До доношења прописа о враћању имовине Цркава и верских заједница надлежни државни орган или орган локалне самоуправе може им на њихов захтев, у складу са законом, уступити на коришћење одузету имовину или њене делове.

Сарадња државе са Црквама и верским заједницама

Члан 30.

Држава сарађује са Црквама и верским заједницама ради унапређивања верске слободе и остваривања општег добра и заједничког интереса.

Ради унапређивања верске слободе и сарадње са Црквама и верским заједницама, у обостраном интересу, држава може да материјално помаже Цркве и верске заједнице.

Социјална права свештеника односно верских службеника

Члан 31.

Свештеници, односно верски службеници имају право на здравствено и пензијско и инвалидско осигурање, у складу са законом.

Ради унапређивања верске слободе, у сагласности са Црквама и верским заједницама, средства за здравствено и пензијско и инва-

лидско осигурање свештеника односно верских службеника могу се обезбедити у буџету Републике Србије, у складу са законом.

Ако се у буџету Републике Србије обезбеде средства, Влада утврђује износе средстава за остваривање социјалних права свештеника односно верских службеника, равноправно и сразмерно броју верника појединих Цркава и верских заједница, према последњем попису становништва у Републици, при чему се на Цркве и верске заједнице са малим бројем верника може применити начело позитивне дискриминације.

Цркве и верске заједнице могу оснивати самосталне фондове за социјално односно здравствено и пензијско и инвалидско осигурање својих свештеника односно верских службеника, у складу са својим аутономним прописима.

Свештеник односно верски службеник који је страни држављанин, врши трајну службу у складу са законом и аутономним правом Цркве или верске заједнице и има стални боравак у Републици Србији, ужива сва права из овог члана, у складу са законом.

Пореске олакшице

Члан 32.

Приликом обављања делатности и обезбеђивања прихода у складу са овим законом Цркве и верске заједнице могу бити потпуно или делимично ослобођене пореских и других обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.

Физичка и правна лица која дају прилоге и поклоне Црквама и верским заједницама могу бити ослобођена одговарајућих пореских обавеза, у складу са законима којима се уводи одговарајући јавни приход.

III ДЕЛАТНОСТ ЦРКАВА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

1. Богослужбена делатност

Боїослужбени йросїйор

Члан 33.

Цркве и верске заједнице обављају богослужење, верске обреде и остале верске делатности у храмовима, другим зградама и просторима у њиховом власништву или у изнајмљеним просторима.

Богослужење, верски обреди и остале верске делатности могу се обављати и на јавним местима, односно отвореним просторима, као и на местима везаним за значајне историјске догађаје или личности, у складу са законом.

Богослужбени простор и време су заштићени и неповредиви, у складу са Уставом и законом и аутономним правом Цркава и верских заједница.

Богослужење и верски обреди се могу обављати и у школама, болницама, војним и полицијским објектима, установама социјалне и дечје заштите, заводима за извршење кривичних санкција и другим институцијама и објектима.

Надлежни органи институција из става 4. овог члана дужни су да у складу са могућностима обезбеде вршење богослужења и верских обреда на захтев чланова тих институција или на захтев корисника њихових услуга.

Цркве и верске заједнице, у договору са надлежним органом институције, одређују начин и услове под којима ће удовољити захтевима да се у њој повремено, стално или пригодно обављају богослужење и верски обреди.

Градиїељсїиво

Члан 34.

Цркве и верске заједнице могу самостално подизати храмове и друга здања за богослужбене потребе, као и парохіјске домове, ма-

настирске конаке, административно-управне зграде, школе, интернате и болнице (у даљем тексту: верски објекти).

Цркве и верске заједнице могу градити и стамбене зграде, производне и друге објекте за сопствене потребе, у складу са законом.

Надлежни орган јединице локалне самоуправе дужан је да приликом израде урбанистичких планова узме у обзир исказане потребе Цркава и верских заједница за изградњу верских објеката.

Изградња верских објеката може се изводити по доношењу одлуке Цркве или верске заједнице, добијању потребних дозвола предвиђених законом и прописима који регулишу ову област и уз стручни надзор надлежног државног органа.

Надлежни државни орган је дужан да поштује право Цркве и верске заједнице да самостално организује и води радове и да утврђује намену, стил и опремање објекта.

Надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може да у буџету предвиди средства за изградњу, одржавање и обнову верских објеката, у складу са потребама и могућностима.

Надлежни орган локалне самоуправе дужан је да се изјасни о иницијативи Цркве и верске заједнице да се спроведе референдум о увођењу самодоприноса за изградњу, одржавање и обнову верског објекта, у складу са законом.

Добројворна делатности

Члан 35.

Цркве и верске заједнице у оквиру своје социјалне и добротворне делатности могу оснивати одговарајуће установе и организације, у складу са законом.

Социјална и добротворна делатност Цркава и верских заједница је одвојена од њихове богослужбене делатности.

Цркве и верске заједнице, као и установе и организације из става 1. овог члана, дужне су да у вршењу социјалне и добротворне делатности видно истакну свој пуни назив.

2. Образовна делатност

Верске образовне устiанове

Члан 36.

Цркве и верске заједнице могу оснивати установе ради образовања будућих свештеника односно верских службеника, унапређивања духовне и теолошке културе и других сродних циљева (у даљем тексту: верске образовне установе).

Оснивање образовних устiанова йрема ойшйим йройисима

Члан 37.

Цркве и верске заједнице могу оснивати и предшколске установе, основне школе, гимназије, стручне и уметничке средње и високе школе, факултете и универзитете, у складу са законом.

Верске образовне устiанове у сисйему образовања

Члан 38.

Црква и верска заједница може покренути поступак верификације односно акредитације верске образовне установе ради укључивања у систем образовања, у складу са прописима о образовању.

Верске образовне установе које добију верификацију односно акредитацију имају право на финансирање из буџета, сразмерно броју верника према последњем попису становништва у Републици.

Ради унапређивања верске слободе и просвете, држава може пружати финансијску помоћ и верским образовним установама које нису укључене у систем образовања.

Аутиономија верских образовних устiанова

Члан 39.

Верске образовне установе имају организациону и програмску аутономију. Црква и верска заједница самостално утврђује наставни план и програм, уџбенике и приручнике, поставља и разрешава нас-

тавно и остало особље и врши надзор над радом верске образовне установе.

Верске образовне установе укључене у систем образовања дужне су да поштују услове и стандарде који важе у систему образовања, у складу са прописима о образовању.

Сведочанства и дипломе верских образовних усјанаова

Члан 40.

Сведочанства и дипломе верификованих односно акредитованих верских образовних усјанаова имају исто правно дејство као и одговарајућа сведочанства и дипломе стечене у државним образовним усјанаовама.

Сведочанства и дипломе стечене у осталим верским образовним усјанаовама по спроведеном поступку утврђивања еквиваленције пред надлежним државним органом могу имати исто правно дејство као и одговарајућа сведочанства и дипломе стечене у државним образовним усјанаовама.

Социјална права ученика и усјуденаића верских образовних усјанаова

Члан 41.

Редовни ученици и студенти верских образовних усјанаова имају право на здравствену и социјалну заштиту, ученички и студентски стандард и одлагање и цивилно служење војног рока, а њихови родитељи право на дечији додаток, под истим условима који важе за ученике и студенте државних образовних усјанаова.

Верска насјава у државним и приватним школама

Члан 42.

Јемчи се право на верску наставу у државним и приватним основним и средњим школама, у складу са законом.

3. Културна делатност

Носиоци културне и научне делатности

Члан 43.

Носиоци културне и научне делатности Цркава и верских заједница су манастири, ризнице, музеји, архиви, научно-истраживачке установе, библиотеке, специјализоване школе и установе, уметничке радионице, културно-уметничка друштва, хорови и друге установе и удружења.

Верска здања и установе од изузетног историјског, националног и културног значаја уживају посебну заштиту, бригу и финансијску подршку државних органа и органа локалне самоуправе.

Заштити сакралног наслеђа и културних добара

Члан 44.

Цркве и верске заједнице су власници свог сакралног наслеђа и културних добара и носиоци односно наследници ауторских права, у складу са законом.

Цркве и верске заједнице могу оснивати заводе за заштиту сакралног наслеђа и културних добара, који могу уживати финансијску подршку из буџета Републике Србије или буџета јединице локалне самоуправе.

Информативна и издавачка делатност

Члан 45.

Ради унапређивања верске слободе и слободе информисања Цркве и верске заједнице имају право да у складу са Уставом и законом користе јавни радиодифузни сервис, као и да самостално остварују сопствену информативну и издавачку делатност.

Цркве и верске заједнице дужне су да у својој информативној и издавачкој делатности видно наведу свој пуни назив.

У обавештавању јавности о својим активностима Цркве и верске заједнице су дужне да јасно наведу природу и садржај одређене активности.

*Финансирање културних и научних установа и програма***Члан 46.**

Ради унапређивања верске слободе и културе надлежни државни орган и орган локалне самоуправе може, у складу са могућностима, да обезбеђује дотације Црквама и верским заједницама за њихове културне и научне установе и програме.

Цркве и верске заједнице имају право да конкуришу за доделу средстава за реализацију културних и научних програма код надлежних државних органа и комисија под истим условима као и друга правна и физичка лица.

ПРЕЛАЗНЕ И ЗАВРШНЕ ОДРЕДБЕ**Члан 47.**

Пропис за извршавање овог закона министар надлежан за послове вера донеће у року од 90 дана од дана ступања на снагу овог закона.

Члан 48.

Овај Закон ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије“.

2. ЗАКОН О БУЏЕТУ

До 2006. године Закон о министарствима и Закон о буџету били су једини законски акти на основу којих је Министарство вера вршило своје надлежности. До 2004. године Министарство није имало јасне и конкретне програме рада. Програми који се овде објављују остваривани су од 2004. на основу индиректних аката које сам доносио: одлуке, финансијски планови, решења. Програмски буџет Министарства вера урадио сам крајем 2006. године по одлуци Министарства финансија као вилоити-програм; уз незнатне измене он се налази у свим законима о буџету који су усвајани од 2007. године до данас. Подаци о броју и стању носилаца вере (ђаци, студенти, професори, свештеници, монаси), као и саспект просветних и културних услова у саставу црква и верских заједница, који су наведени у програмском буџету негдашње Министарства вера прикуљени су и обрађени 2006. године; у међувремену сигурно су промењени.

ПРОГРАМИ МИНИСТАРСТВА ВЕРА

ПРОГРАМ: – Унапређивање верског образовања

Опис програма

Програм Унапређивање верског образовања обухвата 1061 ученика средњих верских школа, 203 професора и васпитача, у 10 школа православне, римокатоличке и исламске конфесије, као и 2069 студената који студирају на 5 високих теолошких школа и факултета.

Опис реалног стања. До 1945. године средње верске школе биле су у саставу државног система образовања, па самим тиме и под стручно-педагошким и административним старањем и надзором

надлежног државног органа. Од 1945. године до данас средње верске школе су искључене из јавног система образовања, а њихово оснивање, финансирање, организација, програмски садржаји и наставни кадар у потпуности су прешли у надлежност цркава и верских заједница. Прогон средњих верских школа из јавног система образовања проузроковао је низ негативних последица, од којих неке нису отклоњене ни до данас.

Због лошег материјалног и финансијског потенцијала оснивача, односно цркава и верских заједница, средње верске школе су деценијама заостајале у материјално-техничкој опремљености учионица, кабинета и библиотека, као и у набавци модерних наставних учила. Иако се у последњих 10 година стање у овој сфери побољшало, средње верске школе и даље имају потребу да се више улаже у њихово опремање, посебно за набавку компјутера, опремање мултимедијалних учионица, иконописачких радионица и за заштиту и обогаћивање библиотечног фонда.

Средње верске школе су интернатског типа јер се васпитни процес у њима може да одвија и заокружи само у традиционално устројеној и организованој заједници. Како су оснивачи школа били слабих материјалних могућности, трошкови боравка у интернату највећим делом су пребачени на ђачке родитеље, без икаквих дотација од државе, какве су имали остали средњошколски домови, а уз то и без могућности породице да користи права која су припадала ученицима државних школа (дечји додатак, право на здравствену и социјалну заштиту и неке друге бенифиције које су уживали ђаци). Тако је школовање у средњим верским школама постало најскупља врста образовања у Србији. И поред тога што од априла 2004. године интернати средњих верских школа добијају дотације од Министарства вера, њихов материјални положај, односно социјална и материјална права ученика, још увек нису у потпуности и трајно решени.

Програмски садржаји и професорски кадар средњих верских школа такође су прилагођавани материјалним могућностима цркава и верских заједница, што је понекад снижавало квалитет образовања. Искључиво са материјалних разлога, смањиван је број општеобразовних предмета, као и број часова из тих предмета,

тако да су средње верске школе, које су некад имале ранг специјализованих верских, класичних, гимназија, биле сведене на уско стручно односно професионално образовање и васпитање. Последњих пет година већина средњих верских школа, без имало стручне и материјалне подршке од државе, предузеле су мере да употпуне наставне програме општеобразовним предметима, али овај процес још није довршен. Ради уштеде средстава, општеобразовне предмете често су предавали свештеници и верски службеници без одговарајуће стручне спреме. Школске 2005/2006. године, на иницијативу министра вера и у сарадњи са надлежним телима црква и верских заједница, у већини верских школа за општеобразовне предмете ангажовани су, стално или хонорарно, професори са завршеним одговарајућим факултетом. Професорски кадар који предаје стручне односно теолошке предмете такође треба да се специјализује и стручно усаврши.

Високо теолошко образовање у Србији одвијало се у сличним условима као и средњошколско школовање. Православни богословски факултет, који је наведен као један од оснивача Београдског универзитета 1905. године, искључен је из састава Универзитета 1952. године, па је од тада до враћања у чланство Београдског универзитета 2004. године био финансиран искључиво из Цркве. Због материјалних тешкоћа у којима је била Црква, број уписаних и дипломираних студената био је знатно мањи од стварних потреба Цркве и друштва. На факултете су се уписивали углавном матуранти средњих верских школа, док су остали средњошколци били демотивисани за студије теологије. Студенти теологије, исто као и ђаци, били су идеолошки и социјално дискриминисани, тако да нису имали право да користе повластице које су део студентског стандарда, нити су имали приступ државним стипендијама. Овакав третман теолошког образовања проузроковао је дефицит високообразованих теолога. Недостатак високообразованог теолошког кадра драстично се показао кад је верска настава поново враћена у државне основне и средње школе. Иако је последњих година ублажен, овај проблем још увек није у потпуности решен, а то утиче не само на квалитет верске наставе него и на укупан квалитет образовно-васпитног процеса у школама.

Пројекција мојућној сїања. И поред свих тешкоћа кроз које су прошле, средње и високе теолошке школе акумулирале су потенцијал и поставиле основе за релативно брзо програмско и кадровско прилагођавање новим друштвеним потребама и новој улози коју треба да имају у јавном образовном систему. Све средње верске школе током 2007, 2008. и 2009. године могу поново стећи статус уникатних, специјализованих, верских, класичних гимназија националног значаја. Основни услов да се оствари овај циљ јесте да се доврши започети процес усаглашавања програма опште-образовних предмета са програмима гимназија општег типа. У овом процесу држава треба да пружи школама стручну, административну и материјалну подршку. Други услов је да се побољша структура професорског кадра. У средњим верским школама сада предаје 3% професора који имају академско звање магистар или доктор наука. У наредне три године 12% професора могу да имају највише звање пошто се на магистраске и докторске студије уписује све већи број дипломираних теолога. Овом циљу теже средње верске школе између осталог и због тога што је у њиховој традицији да запошљавају најученије људе своје струке, као и због потребе да школују кадар који је у стању да одговори на потребе, изазове и подстицаје модерног доба и савремене цивилизације. Унапређивањем средњег и високог теолошког образовања обогатиће се врсте и побољшати квалитет образовања у Србији. Наиме, неки теолошки факултети већ се налазе у саставу универзитета, а средње верске школе су Законом о црквама и верским заједницама добиле могућност да се акредитују и верификују као установе средњег општег и стручног образовања у Србији, односно да се укључе у мрежу средњих школа.

Циљеви Пројрама

1. *Срењорочни циљеви.* Интегрисање средњих верских школа у систем општег и средњег стручног образовања, односно у мрежу средњошколских установа.
2. Програмско и кадровско унапређивање верске наставе у основним и средњим школама.

3. Унапређивање теолошких студија и образовање кадрова за теолошке науке и сакралне уметности.

Крајњорочни циљеви. 1. Модернизација програма и стручно усавршавање наставника у средњим верским школама. 2. Побољшање материјалне опремљености средњих верских школа.

Пројекти и активности у оквиру Програма

Пројекат: средњошколско верско образовање. Током 2007. године у оквиру овог пројекта предвиђене су активности које се односе на пружање стручне, административне и правне подршке средњим верским школама у остваривању постављених циљева. Предвиђене су такође активности које се односе на унапређивање верске наставе у основним и средњим школама, у првом реду активности на стручном усавршавању вероучитеља, опремању школских библиотека лектиром за веронауку, обезбеђивању стручне педагошко-методичке литературе за вероучитеље, као и активности које обухватају организациону и административну подршку раду Комисије за верску наставу у основним и средњим школама.

Планирана је редовна материјална помоћ следећим средњим верским школама: Богословија Светог Саве у Београду (118 ученика, 13 професора); Богословија Светог Кирила и Методија у Призрену, сада у Нишу (99 ђака, 14 професора); Богословија Светог Арсенија у Сремским Карловцима (140 ђака, 12 професора); Богословија Светог Петра Дабробосанског у Фочи (105 ученика, 15 професора); Богословија Јована Златоуста у Крагујевцу (90 ученика, 12 професора); Богословија Светог Петра Цетињског Цетиње (71 ученик, 14 наставника); Богословија Света Три Јерарха у Крки (47 ђака, 11 наставника); Бискупска класична гимназија Суботица (45 ученика, 22 хонорарна професора); Гази Иса-бегова медреса у Новом Пазару (306 ђака, 57 редовних и хонорарних професора); Прва београдска медреса Београд (42 ученика, 33 редовна и хонорарна професора). Средње верске школе Српске православне цркве из буџета примају плате и доприносе за запослене и дотације за ђаке у интернатима; средње верске школе Римокатоличке цркве у Србији дотације ђацима у интернатима и део хонорара професорима; средње верске

школе Исламске заједнице добијају дотације за део ђака у интернатима и део хонорара за професоре. Средства се распоређују сразмерно броју припадника сваке вероисповести исказаном у Попису становништва у Србији 2002. године.

Пројекат: високо теолошко образовање. Високо теолошко образовање у Србији деценијама се одвијало само на Православном богословском факултету у Београду, који је 1952. године искључен из састава Универзитета у Београду и у потпуности препуштан на старане Српској православној цркви, све до 2004. године, када је поништена Уредба о његовом искључењу и када му је формално признато непрекинуто чланство у саставу Београдског универзитета. У последњих 15 година у саставу цркава и верских заједница основане су нове високошколске установе, на којима студиј траје 8 семестара, тако да сви без обзира на назив имају ранг факултета. И поред тога, дипломе ових високошколских установа, осим оних стечених на два факултета која се налазе у саставу државних универзитета (у Београду и у Источном Сарајеву) нису признаване у држави него само у Цркви односно верској заједници која је оснивач. Законом о црквама и верским заједницама свима је пружена могућност да се њихове дипломе признају.

На пет теолошких факултета данас студира 2069 студената. Православни богословски факултет Универзитета у Београду има 1450 уписаних студената; Православни богословски факултет универзитета у Источном Сарајеву – 364; Академија за уметност и конзервацију Београд – 84; Факултет исламских наука у Новом Пазару – 150; Теолошко-катехетски институт у Суботици – 121.

На теолошким факултетима у иностранству студира 85 студената из Србије, од тога 51 на основним и 34 на магистарским и докторским студијама.

Иако теолошке науке и сакралне уметности данас изучава релативно велики број студената, у Србији ће се и у наредне две деценије осећати мањак високообразованих теолога, не само у вршењу мисионарске и богослужбене делатности него и у основним и средњим школама, у војсци, полицији, здравственим установама, у другим организацијама и установама у којима се по Закону о црквама и

верским заједницама стално или пригодно могу да обављају богослужбени обреди и друге духовне, хуманитарне и социјалне активности црква и верских заједница. У црквама и верским заједницама пробуђене су високе и племените општекултурне амбиције, које могу задовољити само теолози са највишим академским звањима. Културне установе, издавачке и информативне делатности, као и области сакралних уметности, моћи ће у наредне неколике деценије да упосле све садашње и будуће магистре и докторе теолошких наука и сакралних уметности.

У циљу задовољавања општедруштвених потреба за високим теолошким кадровима, у 2007. години треба продужити или склопити нове уговоре о стипендирању 400 студената теологије свих традиционалних конфесија (сразмерно броју припадника), у земљи и иностранству, на основним, специјалистичким и докторским студијама. Стипендије Министарства вера могу да користе студенти са просечном оценом изнад осам, као и одређен број студената који долазе и који ће се вратити да службују у нарезвијеним, пограничним и угроженим регионима.

У оквиру овог пројекта предвиђају се такође активности које треба да материјално подрже научно-истраживачке пројекте у области теолошких наука, посебно мултидисциплинарни пројекат Историја српске философско-теолошке мисли и превођење и издавање појединачних или сабраних дела српских теолога који су објављивали дела на страним језицима.

ПРОГРАМ: – Побољшање материјалног положаја свештенства и монаштва

Опис програма

У Српској православној цркви богослужбену и друге верске делатности тренутно врше 2863 свештеника: 1962 у Србији, 564 у државама бивше Југославије и 337 у европским и прекоокеанским земљама. Осим православних свештеника, у Србији духовну и мисионарску делатност обавља и око 200 свештенослужитеља католичке, протестантске и исламске вероисповести.

У Србији је друштвени положај свештеника, без разлике којој цркви или верској заједници припадају и служе, у основи задовољавајући. Грађани су цркве и верске заједнице вратили у друштвени живот, одакле су деценијама биле прогнане, а Закон о црквама и верским заједницама је утврдио и осигурао аутономан правни положај цркава и верских заједница као јавних организација, јавних установа и јавних заједница, и прецизно утврдио видове и облике могућне и пожељне сарадње између државе и Цркве. Начело одвојености и независности Цркве и државе не искључује њихов сараднички однос у остваривању циљева од општег добра; напротив, такав однос је саставни део српске државне традиције, а истовремено је у сагласју са подразумеваним или декларисаним стандардима модерних и развијених демократских друштава у свим европским државама. У успостављању демократских, јасних и отворених односа између државе и Цркве предњачи централна власт у Србији, док се у локалним властима, по инерцији, понегде још увек делимично одржава стари однос, који се испољава кроз перфидне видове идеолошке, социјалне и културне дискриминације цркава и верских заједница, као и носилаца вере у друштву. Иако и у многим локалним срединама има напретка и добрих резултата у демократизацији односа између државе и Цркве, генерално општинске власти још увек не препознају цркве и верске заједнице као позитивне чиниоце друштвеног живота у својим срединама, па их због тога у својим буџетима не третирају као равноправан и неопходан сегмент друштвене супраструктуре. Слаба финансијска подршка локалне самоуправе црквама и верским заједницама отежава остваривање програма Побољшање материјалног положаја свештеника.

Материјално стање свештеника у Србији креће се у распону од релативног сиромаштва до релативне имућности, а само по изузетцима испод или изнад ове скале.

Најтежи је положај православних свештеника на Косову и Метохији. У периоду 1999–2006. година стално су скрнављени, а повремено и потпуно рушени многи храмови. Део народа је привремено отишао у слободне крајеве Србије. Онима који су остали угрожена је безбедност и ограничена слобода кретања. То је разорило мате-

ријалну основу Српске православне цркве на КиМ, што се највише одразило управо на материјално стање свештенства. Пошто не могу рачунати ни на материјалну помоћ верујућег народа, који је проређен и осиромашен, као ни на материјалну подршку српске самоуправе, која још увек није организована и институционализована, свештеници на КиМ готово у потпуности зависе од државне бриге и помоћи.

И у неким другим пограничним и неразвијеним крајевима, посебно у парохијама у којима претежно живе старачка домаћинства, свештеници се, као и други становници тих региона, стално суочавају и боре са озбиљним материјалним и финансијским тешкоћама. Њима је такође неопходна државна помоћ.

Услед несигурних и недовољних извора прихода, одређен, и то не мали, број свештеника у свим црквама и верским заједницама у Србији не уплаћује или нередовно уплаћује доприносе за пензијско и инвалидско осигурање. По подацима Републичког фонда за пензијско и инвалидско осигурање самосталних делатности, у периоду од 1996. до 01. 09. 2004. године свештеници су доували Фонду око 92.000.000 динара. Иако је Законом о уплати доприноса за пензијско и инвалидско осигурање за поједине категорије осигураника (2005) обезбеђена могућност да се овај дуг намири из средстава Фонда, многи свештеници и данас, као и раније, нису у стању да за себе уплаћују обавезне доприносе. Држава им је раније пружала помоћ за ове намене. Краљевина Југославија је имала пензијско осигурање за све свештенике и верске службенике, свих традиционалних конфесија; социјалистичка Југославија је до 1988. уплаћивала 75% од прописаних доприноса за пензијско и инвалидско осигурање верских службеника; тада је тај проценат смањен на 50%, а од тада до 1995. године је поступно смањиван, док није сведен на 4%, када је држава ову преузету обавезу пребацила у целости на цркве и верске заједнице. Док се ово питање поново не реши системски, у 2007. години потребно је у оквиру програма Побољшање материјалног положаја свештеника и монаха обезбедити средства да се одређеном броју свештеника из угрожених, пограничних и неразвијених крајева уплаћују доприноси за пензијско и инвалидско осигурање.

Поред 2863 свештеника Српска православна црква тренутно има укупно 1461 монаха и монахиње у манастирима: у Србији 1065, у државама бивше Југославије 343 и у дијаспори 53. Осим епархије Жичке (256) најбројније је монаштво на Косову и Метохији (205). До 2005. године монаси у Србији нису имали никакав облик социјалне заштите; од маја 2005. до почетка 2006. године Министарство вера је уплаћивало обавезно здравствено осигурање за монаштво свих традиционалних цркава, а од почетка 2006. бесплатно здравствено осигурање монаштва регулисано је новим Законом о здравственом осигурању. Осим здравственог осигурања, монаштво на КиМ треба из овог програма да прима редовне месечне дотације да би се одржало у окружењу у којем је онемогућено да се бави традиционалним облицима привређивања.

Програмом Побољшање материјалног положаја свештенства и монаштва активно је обухваћено 765 свештених лица свих традиционалних цркава и верских заједница, а посредно још око 2500 свештеника и монаха.

Циљеви Програма

Средњорочни циљеви. 1. Афирмација цркава и верских заједница као чинилаца социјалне стабилности. 2. Унапређивање социјалне, хуманитарне и културне мисије цркава и верских заједница.

Крајкорочни циљеви. 1. Обезбеђивање материјалне сигурности и социјалне заштите свештеника. 2. Одржање свештенства и монаштва на КиМ.

Индикаџори за израћење усїешносїи осїваривања циљева

– Афирмација цркава и верских заједница као чинилаца социјалне стабилности исказује се у сарадњи локалних црквених структура са локалним властима, културним установама и удружењима.

– Унапређивање социјалне, хуманитарне и културне мисије цркава и верских заједница огледа се у активном учешћу цркве у сузбијању сиромаштва, у оснивању хуманитарних и социјалних организација и установа у саставу цркава и верских заједница, у повећању броја парохијских домова и манастирских конака у којима се, поред верске, одвија и образовна и културна делатност.

– Обезбеђивање материјалне сигурности и социјалне заштите свештеника остварује се уредним измиривањем обавеза које свештеници имају за ПИО.

– Одржање свештенства и монаштва на КиМ остварује се преко њихове пуне интеграције у социјални, здравствени, образовни и културни систем Србије, а мери се повећањем броја свештеника и монаха у Покрајини за 10% годишње, почев од 2007. године, као и сталним растом броја повратника и увећањем парохијских заједница.

Пројекти и активности у оквиру програма

Пројекат: Помоћ свештенству и монашћу на Косову и Метохији. На Косову и Метохији (епархија Рашко-Призренска) тренутно живе двојица епископа, 52 свештеника и 205 монаха и монахиња. Са становишта агресивног албанског сепаратизма, који је тренутно владајућа идеологија међу већинским становништвом КиМ, они су непожељни – због тога што су носиоци хришћанске цивилизације, што чувају и развијају српску националну културу, што сведоче и промовишу српске државне интересе и, можда највише, због тога што представљају сидро за које се држи преостали српски народ и што самим својим присуством опомињу и призивају избегле и одсељене Србе да се врате на Косово и Метохију. Да би живот Српске цркве учинили несношљивим, албански терористи скрнавe храмове, нападају свештенство и монаштво, покушавају да у њему развију осећање несигурности и страха. Свештенство је остало без материјалне подршке народа који је проређен и осиромашен, Црква нема довољну потпору у српској локалној самоуправи која није добро организована и није институционализована на нивоу целе Покрајине, монаштво је онемогућено да се бави традиционалним облицима манастирског привређивања. Са свих ових разлога, сваки свештеник и монах треба да добија редовну финансијску помоћ из државног буџета да би се одржао и постојано вршио хришћанску мисију, коју је добровољно изабрао, али и да би својим присуством сведочио и бранио српске националне и државне циљеве и интересе.

Циљеви Пројекта. 1. Заштита српског верског, културног и историјског права и наслеђа на КиМ. 2. Подстицање одржања и повратка српског народа на КиМ.

Индикаџори за праћење успешности остваривања циљева Пројекта

1. Заштита српског верског, културног и историјског наслеђа иказује се кроз побољшање друштвеног положаја и материјалног стања свештенства и монаштва, у њиховој слободној интеграцији у социјални, здравствени, образовни и културни систем Србије, кроз развој и институционализовање српске самоуправе на КиМ, а мери се потпуним обухватањем целокупног свештенмонаштва системом социјалне заштите, као и бројем обновљених и новоподигнутих православних храмова и манастирских конака. 2. Подстицање одржања и повратка српског народа на КиМ мерљиво је повећањем процента учешћа српског становништва у укупном становништву Покрајине и слободним насељавањем Срба у заштићене зоне око цркава и манастира.

Пројекат: Помоћ свештеницима и монасима у пограничним и економски неразвијеним подручјима. Материјални положај свештеника у Србији одређен је местом њиховога служења. У градским парохијама, као и у сеоским парохијама које имају већи број активних припадника Цркве и у којима је привредна и економска активност интензивнија, свештеници успевају да обезбеде материјалну егзистенцију својих породица вршењем верских обреда, приходима од других духовних и културних активности Цркве, као и од продаје свећа и добровољних прилога верника. Али у Србији има парохија, па и целих епархија, које мисионаре у подручјима у којима свештеник тешко може да обезбеди средства за живот вршењем своје основне делатности. Због тога у тим епархијама, које се налазе у пограничним и слабије развијеним крајевима, по правилу има мање свештеника, не само у апсолутном износу него и у односу на одређен број становника.

У Србији има 14 епархија Српске православне цркве у којима свештену службу обавља 1962 свештеника. Архиепископија Београдско-Карловачка има 191 свештеника; Банатска епархија – 183;

Бачка – 123; Сремска – 145; Браничевска – 170; Шабачка – 140; Ваљевска – 120; Шумадијска – 232; Жичка – 247; Нишка – 220; Тимочка – 72; Врањска – 56; Рашко-Призренска – 45; Милешевска – 18.

Од укупно 14 епархија у Србији, 4 су у тешком материјалном положају, а у осталих 10 има појединих парохија које су слабог материјалног стања. Епархије Рашко-Призренска, Врањска, Милешевска и Тимочка спадају у прву категорију. Свим свештеницима у епархији Рашко-Призренској треба одредити редовну месечну помоћ, у остале три дотације за 50% свештеника, а у епархијама из прве категорије периодичну финансијску помоћ треба предвидети за 80 свештеника који служе у мањим и материјално слабијим парохијама.

У манастирима у Србији живи 1065 монаха и монахиња. Архиепископија Београдско-Карловачка има 63 монашка лица; епархија Банатска – 22; Бачка – 30; Сремска 95; Браничевска – 165; Шабачка – 46; Ваљевска – 30; Шумадијска – 44; Жичка – 256; Тимочка – 27; Нишка – 61; Врањска – 38; Милешевска – 15; Рашко-Призренска – 173 (и 32 монахиње у манастиру Пећка патријаршија). Већина монаштва своје скромне материјалне потребе задовољава обављањем традиционалних манастирских делатности. Има, међутим, манастира који се тек обнављају или занављају и у којима та врста делатности још није разграната. Монаштву у тим манастирима треба одредити периодичне дотације током 2007. године.

Циљеви Пројекта. 1. Помоћ за духовну делатност свештенства и монаштва у пограничним и економски неразвијеним регионима. 2. Духовна ревитализација и културна еманципација руралних средина.

Индикациони зајраћење усјешности осјиваривања циљева Пројекта

– Помоћ за духовну делатност свештенства и монаштва у неразвијеним регионима резултира смањењем или потпуном ликвидацијом дуговања за ПИО, као и интензивирањем мисионарских и духовних делатности у регионима. – Духовна ревитализација и културна еманципација руралних средина огледа се и исказује у покретању и развијању културних, образовних и социјалних делатности и

програма у парохијским домовима и манастирским конацима који се налазе у сеоским подручјима.

Пројекат: Помоћ свештеницима и верским службеницима ради реулисања доприноса за пензијско-инвалидско и здравствено осигурање. Услед несигурних и недовољних извора прихода, одређен, и то не мали, број свештеника у свим црквама и верским заједницама у Србији не уплаћује или нередовно уплаћује доприносе за пензијско и инвалидско осигурање. Док се ово питање не реши системски, у 2007. години потребно је у оквиру програма Побољшање материјалног положаја свештеника и монаха обезбедити средства да се одређеном броју свештеника из угрожених, пограничних и неразвијених територија уплаћују доприноси за пензијско и инвалидско осигурање.

Српска православна црква је доставила Министарству вера списак свештеника који нису у стању да обезбеде средства за ову намену. На списку се налази 392 свештеника, од којих 54 служе на КиМ. Ово је 20% од укупног броја православног свештенства у Србији (односно око 14% од укупног броја свештеника СПЦ). На овај број треба додати 40 осигураника из редова других традиционалних цркава и верских заједница у Србији.

Циљеви Пројекта. 1. Обезбеђивање материјалне и социјалне сигурности свештеника и верских службеника. 2. Интензивирање духовне и социјалне мисије цркава и верских заједница.

ПРОГРАМ: – Заштита верског, културног и националног идентитета

Опис програма

Нова, актуална историјска улога цркава и верских заједница битно је одређена, са једне стране, постојећом религијском структуром у Србији, а са друге стране условљена је општим историјским токовима и историјским циљевима које тежи да оствари данашње српско друштво.

Прва карактеристика религијске структуре модерне Србије јесте изузетна социјална експанзија цркава и верских заједница. Помало можда изненађујуће за једну земљу у којој је атеизам деценијама био нека врста државне религије, попис становништва 2002. године показао је да 95% грађана осећа припадност некој од цркава и верских заједница. Као атеисти изјаснили су се само 0,53% становника, а око 4,5% се није изјаснило или није јасно исказало своју религијску опредељеност.

Друга наглашена карактеристика религијске структуре Србије јесте чињеница да грађани исказивањем своје верске опредељености идентификују не само своју духовну и културну оријентацију него често и свој етнички идентитет. Тако, на пример, словачка национална мањина своју евангеличку цркву назива својим националним именом – Словачка евангеличка црква а. в. Мађарска национална мањина већим делом припада Римокатоличкој цркви, а мањим калвинистичкој Хришћанској реформатској цркви, и у обе осећа ослонац својим националним особеностима и грађанским слободама. Русини и Украјинци у Војводини доживљавају Грkokатоличку цркву као ослонац својих етничких посебности. Буњевачка национална мањина тражи да у крилу Римокатоличке цркве буде препозната и уважена њена етничка особеност, односно да се преко црквеног јединства Буњевци не асимилију у хрватску нацију. Хрватска национална мањина је најјача и најбоље организована национална заједница унутар Римокатоличке цркве у Србији. Румунска и бугарска национална мањина повремено исказују тежње да осим језичке и културне аутономије обезбеде и аутономију својих националних православних цркава у Србији и да уђу под јурисдикцију Румунске и Бугарске православне цркве, а да изиђу из јурисдикције Српске православне цркве; додуше, овакве, са црквеног становишта потпуно произвољне, тежње не заступају верници него неки политички функционери тих националних мањина. Руска национална мањина своју црквену аутономију остварује преко Подворја Московске патријаршије у Београду, по принципу реципрочног деловања Подворја Српске патријаршије у Москви. Албанска национална мањина већим делом припада исламској вероисповести, мањим Римокатоличкој и Православној цркви, а у последње време део

Албанаца прилази и новим протестантским црквама. Врло сличну конфесионалну диференцијацију срећемо и у ромској заједници, с тим што су они подељени углавном између исламске и православне вероисповести, а мањим делом припадају католицима и, углавном око Лесковца, у најновије време, новим еванђеоским и духовним црквама. Срби огромном већином припадају Српској православној цркви, али једним малим делом и новим црквама и вероисповедним заједницама: баптистима, адвентистима, Јеховиним сведоцима и другим новим еванђеоским и духовним покретима и заједницама.

Ипак, и поред очигледних процеса конфесионалне диференцијације унутар једне нације или етничке групе, већина балканских нација и етничких група једну од цркава осећају и прихватају као своју народну цркву, односно доживљавају је као важан чинилац и основац националне самобитности. Ово није изненађујућа чињеница јер је познато да је у историји балканских народа, и у новом добу а не само у средњем веку, религија била и остала квасац у процесу прерастања народносних (племенских) заједница у јасно уобличене нације. Другим речима, међу становништвом истог порекла, културе и језика различне религије су подстицале, условљавале и омогућавале културну диференцијацију и формирање посебних нација.

Посебно је занимљива трећа карактеристика религијског система у Србији. Попис становништва је потврдио оно што смо из искуства знали: показао је, наиме, да је Србија аутохтоно мултирелигијска држава. У Србији слободно делују не само велике традиционалне цркве, Православна и Римокатоличка, него и старе протестантске цркве, лутеранска и калвинистичка, као и бројне нове хришћанске еванђеоске заједнице које су у Европи и Америци настајале током 19. и 20. века. Од 14. века у Србији је снажно присутна исламска верска заједница, а од 16. века и религиозно-етничка јеврејска заједница. Сличну религијску структуру налазимо мање-више у већини данашњих европских држава.

Оно што је карактеристично за религијску структуру Србије јесте да је њена мултирелигиозност аутохтона. Шта то значи? То једноставно значи да нова религијска учења у Србију нису доносили имигранти, какав је случај у неким европским државама, него се само домицилно становништво издделило у бројне конфесије и верске заједнице.

Ове чињенице показују да је Србија данас на религијском плану једна изнутра потпуно отворена држава, повезана не само са својим окружењем него и са светом. Цркаве нас повезују са многим, готово са свим народима. Православна црква нас у културно-историјском смислу укоренењује у византијску цивилизацију, а у савременом добу нас снажно приближава и уводи у верско и културно заједништво са суседним народима: Македонцима, Грцима, Румунима, Бугарима, као и са Русима и Украјинцима. Римокатоличка црква нас спаја не само са Италијом већ и са многим земљама западне и средње Европе, са суседним државама са којима смо до недавно били у државном заједништву (са Хрватском, Словенијом, Босном), као и са земљама Латинске Америке и другим државама у којима је католицизам укоренен као верски и културни образац. Домаћа јеврејска заједница повезује Србију са светом, а домаћа исламска заједница са Бошњацима и Албанцима, али и са народима Азије и Африке. Традиционалне и нове протестантске цркве повезују нас и верски и културно са англо-америчким и скандинавским земљама.

Србија је, дакле, на религијском плану, самом својом религијском структуром, држава која је интегрисана у Европу и у свет. Динамична и разуђена религијска структура данашње Србије представља снажан потенцијал у процесу демократизације друштва. Али да би овај потенцијал био искоришћен, неопходно је много тога предузети и урадити, и то једновремено на духовном, културном и на политичком плану.

На духовном плану данас је у Србији зачет тих, али дубок и делотворан интелектуални, морални и егзистенцијални напор да се превазиђу давнашња и скорашња трауматична историјска искуства односно да се духовно осветли тешко историјско наслеђе. Велике хришћанске цркве, али и све друге верске заједнице у Србији, свесне су да су историјска искуства и културне оријентације нација и етничких група међу којима делују у знатној мери међусобно антагонизоване или, у бољем случају, стране једне другима. А управо таква историјска искуства и културне оријентације цркве и верске заједнице чувају као колективно памћење својих припадника. Оне не могу просто одбацити или заборавити садржаје и поуке које еманира историјско памћење, историјска и културна самос-

вест народа. Неразумно је и узалудно то тражити јер такви захтеви показују неосетљивост за једну битну димензију цркава и верских заједница: не разумеју, наиме, да су оне духовни организми (а не обичне друштвене организације) у којима се сабирају и кристализују посебна, национална историјска и културна искуства, сублимише се колективно памћење њихових припадника. Али цркве и верске заједнице могу, желе и теже да негативно историјско искуство духовно осветле и тако га превладају.

Цркве и верске заједнице данас живо осећају да су супротстављеност, нетрпељивост и међусобне конфронтације народа и религија у основи потпуно страни духовној суштини и човечним идеалима које еманира и заступа свака традиционална вера. Негативно историјско искуство у савременом добу представља канцерозну ћелију у здравом духовном организму религије. Зато саме цркве и верске заједнице данас стреме да зацеле трауматично историјско искуство које је отровало душу савременог човека, како би онда могле да слободно и пуном снагом зраче изворну, здраву и препорађајућу моралну енергију из свог духовног језгра.

У оквиру овог Програма биће подстицани међуверски дијалози и сарадња са верским организацијама у државама бивше Југославије.

Циљеви Програма

Средњорочни циљеви. 1. Заштита верских садржаја националних идентитета; 2. Унапређивање духовне културе као чиниоца националног јединства.

Крајкорочни циљеви. 1. Побољшање материјалног положаја српског свештенства изван Србије; 2. Заштита српског црквеног и културног наслеђа у југоисточној Европи.

Индикатори за праћење усвојености осијавивања циљева Програма

– Заштита верских садржаја националних идентитета исказује се кроз присуство религијских културних вредности у културној јавности, посебно у јавном информативном систему.

– Унапређивање духовне културе као чиниоца националног јединства изражава се заступљеношћу српских религијских културних вредности које се стварају изван Србије у културној јавности матице, заступљеношћу српске црквене културе у културној јавности суседних земаља, као и развојем свести о духовном, културном, историјском и националном јединству српског народа у матици и дијаспори.

– Побољшање материјалног положаја српског свештенства изван Србије остварује се преко финансијске помоћи свештенству које служи у неразвијеним подручјима суседних држава и у градовима и варошима из којих је знатан део Срба избегао или се одселио.

– Заштита српског црквеног и културног наслеђа у југоисточној Европи исказује се кроз помоћ матице у обнови порушених храмова у суседним земљама и на КиМ.

Пројекти и активности у оквиру Програма

Пројекат: Помоћ епархијама СПЦ изван Србије. У саставу Српске православне цркве, у пуном духовном, културном, организационом и административном јединству, делује 13 епархија у суседним државама бивше Југославије и 11 епархија у дијаспори.

У суседним државама организоване су следеће епархије: Дабробосанска митрополија (56 свештеника, 7 монаха); Зворничко-Тuzланска епархија (156 свештеника, 41 монах); Бањалучка (119 свештеника и 34 монаха); Захумско-херцеговачка (24 свештеника, 34 монаха); Бихаћко-Петровачка (28 свештеника, 7 монаха); Црногорско-приморска митрополија (61 свештеник, 144 монаха); Будимљанско-Никшићка епархија (22 свештеника, 44 монаха); Митрополија Загребачко-Љубљанска (23 свештеника, 8 монаха); Далматинска епархија (12 свештеника, 7 монаха); Горњокарловачка (21 свештеник, 5 монаха); Осјечко-пољска и барањска (35 свештеника, 4 монаха); Славонска (7 свештеника, 1 монах); Архиепископија Охридска (7 монаха). У овим епархијама службују укупно 564 свештеника и 343 монаха.

У дијаспори делују следеће епархије Српске православне цркве: Аустралијско-новозеландска (20 свештеника); Аустралијско-ново-

зеландска Митрополије Новограчаничке (22 свештеника, 6 монаха); Будимска епархија (19 свештеника); Западноамеричка (31 свештеник, 24 монаха); Западноевропска (24 свештеника, 1 монах); Источноамеричка (38 свештеника, 2 монаха); Канадска (28 свештеника, 1 монах); Средњоевропска (76 свештеника, 2 монаха); Средњезападноамеричка (26 свештеника); Темишварска (48 свештеника, 3 монаха); Подворје СПЦ при Московском патријархату (5 свештеника, 3 монаха). У дијаспори служе укупно 337 свештеника и 53 монаха.

Улога српског свештенства и монаштва у суседним земљама и у дијаспори немерљива је и незамењива. Црква чува не само веру него и језик, културу, историјску самосвест и националну самобитност Срба у расејању. У свакој земљи Црква је најшира и најбоље организована установа српског народа, која окупља све слојеве српске емиграције без обзира на образовне, старосне, материјалне, социјалне, регионалне, политичке и друге разлике међу емигрантима.

Материјално стање свештеника условљено је економском снагом и друштвено-политичким положајем српског народа у земљама у којима службују.

У најгорем положају су свештеници Српске православне цркве у Републици Македонији. Иако углавном Македонци по националности и држављанству, православни свештеници који се налазе у канонском јединству са СПЦ у тој држави су онемогућени да слободно делују јер им се не дозвољава да региструју Аутономну православну Охридску архиепископију, ускраћена су им многа грађанска права, изложени су физичком насиљу и судском прогону. У Федерацији Босни и Херцеговини Српска православна црква је формално призната, али слобода вероисповедања и свештенослужења, као и лична безбедност свештеника и њихових породица и неповредивост храмова, у пракси се често доводе у питање, ограничавају и нарушавају. И материјално стање и друштвени положај српских свештеника у Босни и Херцеговини потпуно су неизвесни. Они служе углавном у крајевима и градовима из којих је знатан део српског народа прогнан или је избегао и иселио се, па су свештеници тиме изгубили основне изворе прихода који дотичу од прилога верника. У Републици Хрватској друштвени положај српских свештеника формално и декларативно је стабилан, али

у пракси свештеници су и тамо повремено жртве инсценираних инцидентних ситуација из којих се развија осећање несигурности. Додуше, материјално стање свештеника у Хрватској је боље но у било којој држави бивше Југославије, укључујући и Србију, пошто Српска православна црква има уговор са државом о сталним дотацијама свакој парохији односно свештенику, а делимично је враћена и одузета црквена имовина. Ипак, и у Хрватској српско свештенство осећа материјалну несигурност будући да је лишено традиционалних извора прихода од верујућег народа, који је у великом таласу прогнан и избегао током грађанског рата у тој држави, док Срби који су остали или се враћају углавном живе без сталног запослења, у материјалној неизвесности и оскудици. У Црној Гори друштвени положај и материјално стање српског свештенства одређени су снажном идеолошком дистанцом државе према Цркви, одбијањем предлога и захтева да се веронаука врати у државне школе као наставни предмет, хладном равнодушношћу државних власти према Српској православној цркви и прикривеном или отвореном сарадњом са групом грађана који су основали канонски непризнату „црногорску православну цркву“.

У европским и прекоокеанским државама материјално стање српских свештеника зависно је од бројности, организованости, материјалне снаге, али и од црквене, националне и културне самосвести српске заједнице у тим земљама. У основи, уз понеки изузетак, материјални положај свештеника у дијаспори је солидан.

Епархијама у суседним земљама, посебно у онима у којима су вођени грађански ратови, неопходна је помоћ Србије, у циљу побољшања материјалног положаја свештеника и монаха, ради стварања бољих услова за њихово снажније и слободније деловање у областима образовања, културе, сарадње са другим верским заједницама у тим државама, као и ради чувања и неговања историјске и културне самосвести и свести о националном, духовном и историјском јединству српског народа на Балкану.

Циљеви Пројекта. 1. Заштита верских садржаја националног идентитета; 2. Унапређивање духовне културе и неговање црквеног заједништва као чиниоца националног јединства; 3. Заштита срп-

ског црквеног културног наслеђа изван Србије; 4. Побољшање материјалног положаја свештенства изван Србије.

ПРОГРАМ: – Унапређивање верске културе, верских слобода и толеранције

Опис програма

Цркве и верске заједнице чувају, преносе и развијају класичне културне обрасце. Верска култура је класична култура и на аксиолошком и на хронолошком (историјском) плану. Али једновремено верска култура је и модерна утолико што је компатибилна са цивилизацијским стремљењима и вредносним идеалима модерног света; штавише, верска култура је подједнако и покретач и коректор модерног вредносног система.

Вредносни систем којем стреми модерна Европа извире из хришћанства. То је несумњива културно-историјска чињеница. Зато хришћанске цркве данас јесу и носиоци и најстабилнији ослоњци европског вредносног система. Ако изгуби свест о свом хришћанском происходству и смислу, европски постмодеран вредносни систем може остати без цивилизацијске основе и историјске вертикале. Осим повезаности економских система – а то повезивање прераста у јединствен економски систем у којем свака појединачна национална економија добија могућност за сопствени напредак – јединство европских држава и народа почива и на заједничким духовним оријентацијама, односно на јединственом културном обрасцу. Слично као и у економском јединству, и у јединственом духовном систему модерне Европе сваки појединачни, национални културни и религијски модел мора да осети и добије подстицај за сопствени преображај и нови развој. Духовно заједништво које се остварује освешћењем опште и заједничке суштине свих религија може да представља једно од здравих изворишта и један од снажних подстицаја свечовечности која се уграђује у духовно ткиво новог културног обрасца.

Најјачи и најздравији процес у култури 21. столећа биће приближавање религијске и секуларне културе. Драматичан раскол између цркве и културе започет је пре више од 600 година, у епохама ху-

манизма и ренесансе; тај процес је добио нове снажне подстицаје у рационализму и просветитељству 18. века, у научној револуцији и позитивизму 19. столећа, као и у технолошкој и идеолошкој револуцији 20. века. Али тај процес тоталног раздвајања црквене и секуларне културе, срећом, никад није могао бити потпуно остварен. Са пуном свешћу о неостваривости, узалудности и промашености таквих културних напора, данашњи делатници и у Цркви и у грађанској култури осећају снажну жудњу да се та два типа културе поново приближе један другом и да се међусобно прожму. Тај процес ће бити дуготрајан, али све јачи и постојанији и он ће, вероватно, представљати најкреативнији и најшири културни покрет у 21. столећу.

Цркве и верске заједнице у Србији имају разгранату мрежу културних установа и динамичне културне програме и делатности иако је верска култура деценијама била маргинализована. Овде наводимо само најзначајније културне установе, програме и манифестације које имају богату традицију и које су постале важан сегмент културног живота у Србији.

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

Важније културне установе Српске православне цркве:

Патријаршијска библиотека; Музеј Српске православне цркве; Архив Српске патријаршије; Хришћански културни центар; Православни мисионарски центар „Преподобни Рафаило Банатски“, Зрењанин; Светосавска омладинска заједница, Бања Лука; Српски културни центар „Свети Сава“, Бања Лука; Школа православне духовности, Нови Сад; Хришћански културни центар, Сарајево; Духовни центар „Свети владика Николај Жички“, Краљево; Сабориште „Отац Јустин Поповић“, Требиње; Херцеговачка Грачаница, Требиње; Светосавска омладинска заједница, Бијељина; Центар за црквене студије, Ниш; Православно братство свих светих, Грачаница; Српски културни клуб Рашке области, Нови Пазар; Ризница епархије Сремске; Духовни центар „Свети новомученици крагујевачки“, Крагујевац.

Издавачке установе и листови:

Информативно-издавачка установа Српске Православне Цркве; Информативна служба СПЦ; Гласник, службени лист СПЦ;

Православни мисионар; Православље; Светосавско Звонце; Тео-лошки погледи; Издавачки фонд Архиепископије Београдско-Кар-ловачке; Издавачка кућа „Истина“, епархија Далматинска; Изда-вачка кућа „Беседа“, епархија Бачка; Часопис „Луча“, издаје Српски културни центар „Свети Сава“, Суботица; Фонд „Свети Прохор Пчињски“, епархија Врањска; часопис „Искон“ епархија Врањска; „Жички благовесник“, часопис епархије Жичке; часопис „Видо-слов“, епархија Захумско-Херцеговачка; „Глас епархије Нишке“, часопис епархије Нишке; „Православна вера и живот“, часопис цркве Лазарица у Крушевцу; „Милешевац“, часопис епархије Ми-лешевске; „Српски Сион“, часопис епархије Сремске; „Свети Кнез Лазар“, часопис епархије Рашко-Призренске; „Православно дело“, часопис, манастир Бањска; Издавачка установа „Каленић“, епархија Шумадијска; Издавачки фонд Шабачко-Ваљевске епархије; изда-ваштвом се баве манастири Дечани, Црна Река, Ђурђеви Ступови и Сопоћани; часописи „Сејач“ и „Стражар“, Викаријата Румунске православне цркве.

Важније културне трибине:

Школа православне духовности, Нови Сад; Светосавска ака-демија, Пожаревац; Трибина „Света Три Јерарха“, манастир Крка; Видовданске свечаности, Грачаница; Ђурђевдански сабор, Ђурђеви Ступови; Културне трибине у манастиру Хопово; Моба, епархија Шабачка; Видовданске вечери, манастир Каона; Духовне трибине при храму у Лазаревцу; Светосавска недеља, Јагодина.

Хуманитарне установе:

Рехабилитациони центар, Црна Река; Рехабилитациони центар, Ковиљ; Добротворни фонд „Човекољубље“; Врско-добротворно старатељство; Пастирско саветодавни центар; Хуманитарна амбу-ланта „Свети Лука“, Бања Лука; Вртић „Анђелац“, Бања Лука; Коло српских сестара, Бијељина, Пријепоље, Сремски Карловци.

Познати хорови:

Савез српских хорова, Београд; Прво београдско певачко дру-штво; Камерни хор свештеника Архиепископије; Хор младих Бо-

городичине цркве, Земун; Српски камерни хор при цркви Ружица; Хор монаха манастира Ковиљ; Хор Свети Георгије, Нови Сад; Хор Свети Стефан Дечански, Нови Сад; Хор Свети Јован Крститељ, Бачка Паланка; Српско црквено певачко друштво, Бечеј; Црквени хор „Јединство“, Бања Лука; Дечији хор „Јединство“, Бања Лука; Црквени мешовити хор „Свети Роман Мелод“, Рабровац-Бања Лука; Црквени мешовити хор „Вила“, Приједор; Хор младих „Свети Прохор Пчињски“, Бујановац; Хор Богословије „Света Три Јерарха“, манастир Крка; Хор „Свети Василије Острошки“, Требиње; Мушки камерни хор, Требиње; Женски једногласни хор „Света Анастасија Српска“, Требиње; Српско певачко друштво „Србадија“, Бијељина; Хор „Свети краљ Владислав“, Пријепоље; Хор Светог Прокопија, Ниш; „Бранко“, црквени хор Лесковац; Хор „Свети кнез Лазар“, Крушевац; „Свети Николај“, хор епархије Сремске; Хор саборне цркве у Сремским Карловцима; Хор саборне цркве у Сремској Митровици; Хор при саборном храму у Зајечару; Хор „Свети Јован Богослов“, Шабац; Хор младих при саборном храму у Крагујевцу; Хор „Свети Симеон Богопримац“, Смедеревска Паланка; Хор „Опленац“, Топола; Женски хор из Јагодине; Викаријат Румунске цркве има 18 црквених хорова.

Иконописачка делатност:

Галерија икона и црквених рукотворина, Нови Сад; Уметничка колонија „Уметничко братство манастира Рмањ“; Школа „Свети Андреј Рубљов“, Далмација; Жичка радионица икона; Иконописачка школа, Пријепоље; Иконописачко-дуборезачка радионица, Дечани; Иконописачка радионица при манастиру Каона; Иконописачка радионица при богословији у Крагујевцу; Иконописачка радионица манастира Соколица.

Важније радио и ТВ емисије:

Редовне емисије у Бања Луци; Радио и ТВ емисије под називом „Православље“, Врање; Емисије о православљу на хрватској телевизији; „Логос“, телевизија епархије Жичке; Емисије „Православље“ и „Духовни мостови“, Требиње; Емисија „Олтар“, Пријепоље; Радио станица епархије сремске „Српски Сион“; „Глас цркве“, радио ста-

ница епархије Шабачко-Ваљевске; Радио емисија „О Богу и људима“, Крагујевац; „Православно јутро“, емисија на Радио Јагодини.

Сајтови:

Патријаршија и готово све епархије имају своје сајтове.

РИМОКАТОЛИЧКА ЦРКВА

Културне установе:

Католички институт за повијест, културу и духовност „Иван Антуновић“, Суботица.

Издавачке установе и листови:

Лист Београдске надбискупије „Благовест“; Католички лист „Звоник“, Бач.

ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА

Културне установе:

Библиотека „Гази Исабег“; Културни центар ИЗ, Београд.

Издавачке установе и листови:

Издавачка установа „Ел-Келимех“, Нови Пазар; Часопис „Глас ислама“; Издавачка служба ИЗ, Београд.

Хорови:

Хор ученика медресе; Хор имама меџлиса Нови Пазар.

Радио и ТВ емисије:

Редовне емисије са религиозним садржајима, а посебно поводом већих празника у Рашкој области и на југу Србије.

Сајтови:

Сајт Исламске заједнице Србије; сајт Исламске заједнице Санџака.

ЈЕВРЕЈСКА ЗАЈЕДНИЦА

Културне установе:

Јеврејски историјски музеј, Београд.

Издавачке установе и листови:

Часопис „Билтен“; поједине јеврејске општине издају књиге и календаре.

Хорови:

Хор „Браћа Барух“; Фолклорни ансамбл „Нахар Ха Есах“; Хор Јеврејске општине Нови Сад.

Сајтови:

Све јеврејске општине имају добро уређене сајтове.

СЛОВАЧКА ЕВАНГЕЛИЧКА ЦРКВА

Листови и часописи:

Евангелистички гласник; Годишњак; Зидни евангелистички календар.

Хорови:

Целоцрквени канторски катехетски хор.

РЕФОРМАТСКА ХРИШЋАНСКА ЦРКВА

Листови и часописи:

Реформатски живот; Годишњак.

Хорови:

Женски хор „Лутерова ружа“.

Културне установе, издавачко-информативне центре, објављивање црквено-историјских и теолошко-философских публикација највишег ранга (монографије, студије, часописи), уметничка удру-

жења и њихове програме и друге културне организације које делују у саставу цркава и верских заједница у 2007. години треба финасирати редовним месечним или повременим дотацијама.

Циљеви Програма

Средњорочни циљеви: 1. Афирмација универзалне религијске културе као основе европског вредносног система. 2. Очување верског плурализма и мултиконфесионалне верске структуре Србије као чиниоца модерне демократије.

Крајкорочни циљеви: 1. Подстицање развоја сакралних уметности (архитектура, књижевност, иконописање, духовна музика, уметнички занати). 2. Афирмација, заштита и развој верске културе као чиниоца етничког и културног идентитета националних мањина у Србији.

ПРОГРАМ: – Помоћ за одржавање, хитне санације и реконструкцију храмова у неразвијеним подручјима

Опис програма

Српска православна црква, као и друге цркве и верске заједнице у Србији, стално се обраћају Министарству вера са молбама да им се одобри материјална помоћ за градњу нових објеката неопходних за обављање основних верских делатности и за обнову и заштиту постојећих сакралних грађевина које се налазе у лошем стању. Мањи део молби је позитивно решен, односно дотације су одобрене, углавном за КиМ и за неразвијена и погранична подручја. Значајан део приспелих захтева ове године је уврштен у Национални инвестициони план. Међутим, будући да је један део захтева остао незадовољен, као и да стално пристижу нове молбе за помоћ, у 2007. години треба одредити средства за хитне интервенције на угроженим објектима, нпр. за заштиту од прокишњавања цркава и за предупредивање рушења оронулих делова храмова (звоника, иконостаса, припрата).

ПРОГРАМ: Дотације црквама и верским заједницама за унапређивање општег стандарда – изградња, обнова и одржавање храмова и верских објеката из средстава НИП-а

Опис програма

Сакрално градитељство у Србији деценијама је било у застоју. У многим градовима наше државе последњи хришћански храмови су подигнути пре стотину, чак и пре две стотине година. У другој половини 20. века градило се мало, без потпуно јасног плана и система, према финансијским могућностима самих цркава и верских заједница, односно њихових организационих јединица у појединим подручјима; најмање се градило у великим градовима. Недостатак средстава често је узроковао дуге прекиде радова, што је негативно утицало како на крајњу цену тако и на квалитет градње.

И поред тога што су у последњих 15 година изузетно нарасле потребе за новим сакралним здањима и што је материјално учешће грађана у црквеном градитељству вишеструко повећано, ситуација у овој области и даље је незадовољавајућа. Иако је у Србији у последњих десетак година започето или довршено више храмова него у претходних пола века, то је ипак недовољно да намири потребе 95% становника Србије који се изјашњавају као припадници неке од цркава и верских заједница.

У последњој деценији прошлог столећа није се само градило него и рушило: на територијама под јурисдикцијом Српске православне цркве у Хрватској и Босни и Херцеговини у периоду од 1990. до 1995. године порушено је више православних храмова него у Другом светском рату. Још горе стање је на територији јужне српске покрајине, где је од 1999. закључно са мартом 2004. године порушено преко стотину педесет српских цркава, манастира, парохијских домова, манастирских конака, верских школа и других здања која су служила духовном и културном животу грађана КиМ.

У централној Србији нема довољно нових храмова да задовоље нарасле потребе грађана за верском поуком и верским обредима, а има доста старих храмова у чије одржавање и обнову деценијама

није улагано. Слично је стање и са манастирима. Иако је СПЦ сопственим снагама, са верујућим народом а уз малу помоћ локалних и државних власти, успела да обнови неке старе манастире, сада је акутан проблем недостатак простора у неким манастирским конацима будући да се у најновије време монашком животу посвећује већи број младих људи него у блиској прошлости.

У севереној српској покрајини има један број старих манастира који су пострадали током Другог светског рата (кад је територија била под контролом НДХ), који још нису обновљени у потпуности иако спадају у категорију значајних историјских споменика. У Војводини је такође велики број цркава старих преко 150 и 200 година које се данас налазе у рђавом стању и које је неопходно хитно заштити да не би потпуно пропале.

Овакво опште стање у области сакралног градитељства карактеристично је за све конфесије у Србији.

Србија има мање сакралних здања на одређен број становника него већина земаља у окружењу и Европи. Грађани осећају потребу за већим бројем нових верских здања, како храмова тако и других објеката у којима се одвијају пратеће активности цркве (културна, образовна, социјална и хуманитарна делатност).

II
КУЛТУРНА И ПОЛИТИЧКА
НАЧЕЛА СРПСКОГ
ДРЖАВНО-ЦРКВЕНОГ ПРАВА

ЦРКВА И ДРЖАВА У СВЕТЛУ ЗАКОНА О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА³

Крајњак историјски осврт на раније законе

Сви закони којима су у нашој правној историји регулисани односи између државе и Цркве били су системски закони уставног карактера. Кад би се једном усвојили, такви закони – уз мање или веће повремене измене односно допуне – обично су бивали на снази све док траје један државни или друштвени систем.

У српској модерној правној историји први закон о односима Цркве и државе усвојен је годину дана по доношењу Сретењског устава. Закон под насловом „Начертаније о духовној власти“ изгласала је Народна скупштина 21. маја 1836. године. Дух и логика овог закона – у језички, правно-технички и структурно модификованим видовима – прожимали су све законе о односима између државе и Цркве у 19. и првој половини 20. века.

После Начертанија о духовној власти на снази су били следећи закони: Устројеније духовне власти Књажевства Србског, усвојен 1847. године; Закон о црквеним властима православне вере, усвојен 1862; Закон о црквеним властима Источне православне цркве, донет 1890. године.

Хатишерифом (1830. године) и Указом кнеза Милоша о равноправности грађана (1859) призната је равноправност Јеврејске заједнице у Србији. Указом кнеза Александра Карађорђевића из 1853. године зајемчена су и утврђена права неправославних хришћанских поданика (протестанти: лутерани и калвини), а Указом кнеза Михаила Обреновића Србија је 1868. године званично признала слободу

³ Поговор Закону, „Службени гласник“, Едиција Закони и прописи, Књига 27, 2006.

исповедања исламске вере. Деловање Римокатоличке цркве је легализовано Законом о конкордату између Краљевине Србије и Свете Столице (1914. године).

У Краљевини Југославији донети су следећи закони којима је уређен религијски систем друштва: Закон о Српској православној цркви (1929), Закон о верској заједници Јевреја у Краљевини Југославији (1929), Закон о Исламској верској заједници Краљевине Југославије (1930) и Закон о евангеличко-хришћанским црквама и Реформованој цркви у Краљевини Југославији (1930).

У другој половини 20. века, 1953. године, усвојен је на савезном нивоу Закон о правном положају верских заједница, а 1977. године он је преузет као закон Републике Србије. Примењиван је до ставања ван снаге 1993. године.

Суштина закона који су важили у демократском вишестраначком систему и парламентарној монархији у 19. и првој половини 20. века огледа се у настојању државе да јасно одреди и законом зајемчи слободу вере, да призна и нагласи позитивну улогу Православне цркве у народном животу, народној култури и историји, и да обезбеди што боље услове за њено деловање у друштву. Црква је, дакле, имала правни статус јавне установе, односно јавне организације и јавног система од великог значаја за народни живот и државу. Са тих разлога закони су се у одређеном виду бавили и унутрашњом организацијом Цркве, и то углавном тако што су начела и одредбе из црквеног устава, који је рађен у сарадњи са државним властима, прихватани и преузимани као државна законска норматива коју спроводи јавна власт. Државна власт је тиме обезбедила себи позицију и преузела обавезу да надгледа да се канонско право, црквени устав и црквене уредбе доследно примењују у пракси и, посредно, вршила делимичну контролу црквеног деловања. Неке важне одлуке највиших црквених тела могле су да ступе на снагу тек кад их потврди надлежни министар, а неке, као што је хиротонисање нових епископа, кад их обнародује владар, на основу избора који је претходно извршио Сабор а чију је одлуку Краљу препоручио министар; министри просвете, финансија и грађевина такође су потврђивали, каткад и поништавали одлуке црквених тела које су дотицале питања из делатности и надлежности ових министарстава. Посебним

подзаконским актима је утврђивана материјална сигурност и социјални положај носилаца вере (свештеници, верски службеници, верски поглавари, ђаци и професори верских школа), као и дужности грађана према Цркви, посебно обавезе државних чиновника. Исто тако, верницима је уредбама било прописано право да под јасним и унапред утврђеним условима намирују своје верске потребе.

Радикалан раскид са оваквом законодавном традицијом којом су уређивани односи између државе и Цркве учињен је Законом о правном положају верских заједница донетим на савезном нивоу 1953. године. Као и у свим државама у којима су комунисти имали апсолутну власт и у којима је јавна власт религију сматрала непожељном конкурентском идеологијом, у овом Закону је ригидно спроведено начело одвојености државе и Цркве. То просветитељско начело примењено је тако да се Црква практично искључи из јавног живота, да се маргинализује и гетоизује, да се затвори у сопствени богослужбени простор, а да се сва њена духовна и културна делатност сведе само на богослужбени обред. За узврат, Закон није предвиђао могућност да грађанска власт може да утиче на унутрашњу организацију и на одлучивање о строго црквеним питањима, какав је случај био са ранијим законима. Укратко, Закон из 1953. године је протерао Цркву из јавног живота, али јој је привидно дао пуну аутономију у насилно суженој сфери деловања у коју је смештена.

Закон није помињао ни једну од бројних цркава и верских заједница појединачно. Самобитност, посебност, традиција и стечена права никоме нису потврђена; напротив, све разнородне цркве, које су имале и традицију и посебан правни положај у демократском друштву, сада су подведене под заједнички називник „верске заједнице“ односно удружења грађана. Режим оснивања верских удружења био је потпуно либералан: статус верске организације могла је да добије свака верска група простим чином пријављивања пред локалним органом власти; нису предвиђани никакви услови за прихватање пријаве, нити су вођени централни регистри пријављених верских организација.

Закони којима се регулишу односи између државе и Цркве у основи су увек системски закони. У њима се огледа културна и историјска (само)свест једног друштва о сопственој прошлости и јасно

исказује или макар наслућује цивилизацијска и историјска перспектива и пут којим једно друштво жели да крене у будућност. Само зрела друштва, која имају јасну свест о својој прошлости и будућности, осећају потребу и могу да свој однос према Цркви искажу на нивоу закона. Србија више од једне деценије није имала закон о црквама и верским заједницама превасходно због тога што у друштву није превладала једна заједничка, за већину прихватљива и истинита представа о блиској и даљој прошлости народа, као ни заједничка свест о будућности државе. Напротив, у српском друштву још увек снажно делују међусобно противстављене културне и политичке визије, како о прошлости тако и о садашњем стању и о будућности нације. У тим неразрешеним политичким сучељавањима ипак је, на једвите јаде додуше, постигнута сагласност да је однос између државе и Цркве потребно уредити законом, и то тако да се њиме остваре три основна циља.

Закон о црквама и верским заједницама треба 1. да uklони и превазиђе последице рђавог и произвољног односа државе према Цркви у другој половини 20. века, 2. да рестаурише сарадничке односе између државе и Цркве какви су постојали у парламентарној монархији у 19. и првим деценијама 20. столећа и 3. да надгради старе добре односе новим историјским искуствима и демократским достигнућима, односно да пројектује и утврди нове облике плодотворне и обострано корисне сарадње између државе и Цркве у остваривању историјских и националних циљева од општег добра у демократском друштву 21. века.

Сваки од ова три циља треба детаљније разложити и образложити како би се добила јасна слика о конкретним историјским, културним и политичким приликама које су усмериле и условиле садржај Закон о црквама и верским заједницама.

Односи државе и Цркве у Србији у другој половини 20. века

У другој половини 20. века уочљиве су три основне фазе у постављању односа између верских заједница и државе.

Време шерорисања. У првој фази, кад су комунисти извршили социјални и културни преврат у држави, све верске заједнице, по-

себно оне најјаче и историјски дубоко укоренење каква је Српска православна црква, биле су кад брутално-кад перфидно терорисане. Верска искуства и учења комунисти су схватили као конкурентску идеологију; па иако су веровали да је вера у Бога историјски осуђена на пропаст, да припада прошлости, док будућност, проповедали су, припада њиховој, комунистичкој псеудорелигији, они ипак нису оставили да сама историја разреши тај спор, но су настојали да сваку веру осим своје што пре и што ефикасније искорене из „данашњице“, како су називали своје време гордо уздигнуто над свим претходећим временима. Пошто се вера показала трпељивом и одлучном да претраје, власт је повремено и привремено чинила по неки уступак, углавном тако што је бруталне насртаје на Цркву замењивала перфидним притисцима. Овакви, донекле компромисни, у атмосфери терора чак привидно и либерални ставови, подстицани су и охрабривани са Запада, посебно после разлаза југословенских комуниста са Совјетским Савезом (1948. године). Толерантније односе државне власти према Цркви успевала је да за себе, али и за друге цркве, својом дипломатијом испослује Римокатоличка црква, која је и финансијски и организационо и по међународним везама и савезништвима преко Ватикана била најјача верска заједница у првој деценији комунистичке владавине Југославијом. Сви ти повремени и привремени уступци сводили су се, ипак, једино на обезбеђивање сношљивијег друштвеног положаја, али не и на успостављање духовно зрелијег и интелектуално разборитијег односа према учењима цркава и верских заједница. Комунистичка власт остала је, нажалост, све време свога трајања мање-више борбено атеистична, дискриминаторски и игнорантски расположена према култури и традицији свих историјских цркава, посебно према историјском предању и културној традицији Српске православне цркве. У испољавању идеолошке нетрпељивости и цинизма према вери свога народа предњачили су српски комунисти, док су хрватски и словеначки комунистичари, ипак, имали нешто бољи однос према Римокатоличкој цркви. Уз све овде наговештене нијансе у односима државе и верских заједница, у првој фази комунистичке владавине држава је, слободно се може казати, терорисала све историјске цркве и верске заједнице у Србији. О томе данас имамо објављене исто-

ријске студије и потресне збирке докумената и сведочанстава. Фаза отвореног или прикривеног терорисања Цркве трајала је отприлике једну деценију, од 1944. до 1953. године.

Време контролисања. Схвативши да се вера у народу не може ни брзо ни лако искоренити, како су очекивали, суочивши се са препорукама и захтевима „слободног света“ да се верске заједнице морају не само толерисати него и уважавати као социјални чинилац, комунисти су одлучили да Цркву изнутра контролишу кад већ не могу да је потпуно разбију. „Сарадња“ са верским заједницама сводила се на илегалну и недопустиву обавештајну контролу чији је циљ био да се утврди ко од свештеника и верника и даље истрајава на старим историјским, друштвеним и моралним схватањима, а ко је прихватио нову социјалистичку идеологију као једину пожељну и једину напредну, па се на њега може „ослонити“ у унутрашњем контролисању црквеног живота. Крајњи циљ ове контроле био је да се Црква изолује у порту, да се њено духовно зрачење, као и културно и социјално дејство, сведу једино на богослужбени обред, док би у јавном животу и свештеници и свештени народ ваљало да безрезервно прихвате и подрже комунистичку утопију. Они који то не учине треба да буду „притиснути“, застрашени, изоловани, тако да своја уверења не смеју казивати другима нити се повезивати на основу сродности по историјској свести, по заједничком духовном искуству и на основу поштовања, љубави и одговорности према српској државној и културној традицији. Прихватање и поштовање целовите духовне, културне и државне традиције српског народа – а не оне „традиције“ коју су комунисти цензуром и својом интерпретацијом кривотворили па такву извитоперену и фалсификовану наметали као обавезно знање кроз школски систем – сама зрела свест о традицији жигосана је као израз идеолошке реакције и осуђивана као субверзивно идеолошко деловање са позиција опасног национализма. Овај процес контролисања свештенства и свештеног народа вршио се и преко непоуздане, на Уставу и закону неутемељене, лицемерне, лојално-шићу условљене материјалне помоћи коју је држава давала црквама, а на посредан начин и преко нецрквених удружења свештеника и верника која је оснивала и инструисала власт. У процес тајно орга-

низованог политичког денунцирања свештенства и верника били су укључени и понеки свештеник и верник које је тајна политичка полиција врбовала; то је изнутра разбијало осећање солидарности и духовне сродности међу људима чија су судбина и позвање били заједнички и истоветни. Овај период у односима државе и Цркве, који захвата готово четири деценије, још увек није довољно расветљен у српској историографији.

Време манипулација. Епохалним социјалним и политичким покретима у последњој деценији 20. века оспорене су и одбачене вредности комунистичке идеологије у свим европским земљама у којима се она у различним видовима одржала готово пола века, а у државама Совјетског Савеза и целих седам деценија. Већина бивших комунистичких друштава, посебно оних у којима је доминирајућа вера било католичанство, брзо су се преоријентисали и прихватили вредносни поредак тзв. слободног света, односно капиталистичких држава, које су, под покровитељством Америке, изишле као несумњиве победнице у педесетогодишњем хладном (идеолошком и економском) рату између комунизма и капитализма. Бивше југословенске републике искористиле су пропаст комунистичке идеологије да истакну нов историјски циљ: стварање независних држава. Тако је од једне, југословенске државе, настало 1992. године пет новопризнатих.

Неокомунистичке вође у Србији и у Црној Гори, који су задржали власт и после првих вишестраначких избора организованих након педесетак година (крајем 1990. године) нису добро разумели нова кретања у Европи. Они су остали привржени идејама социјализма и југословенства јер су веровали да се те идеје могу ревитализовати и исказати на нов начин, а у крајњој нужди, ако тај политички напор не успе, ова „судбоносна“ опредељења могу се оснажити и подржати војном силом којом је располагала титоистичка армија. Нова власт, прва коју је народ бирао на релативно слободним изборима након полувековне комунистичке узурпације народног суверенитета, схватила је и проценила да идеје социјализма и југословенства на дужи рок ипак нису одрживе ако се не сместе у привидно демократску процедуру и ако не добију наглашенију националну основу и садр-

жину. Зато су се већ касних осамдесетих и раних деведесетих година неокомунистичке власти почеле да приближавају интелектуалним круговима и удружењима у којима је национална идеја била колико-толико жива и очувана. А национална идеја је најпуније и највер-није очувана у Српској православној цркви.

И друге бивше југословенске државе, чији је циљ био да изиђу из државне заједнице и да се потпуно осамостале, такође су у својим верским традицијама тражиле и налазиле подршку за своје нове историјске циљеве. Стога је ово време било време идеолошког и политичког манипулисања црквама и верским заједницама ради остваривања нових историјских и државотворних планова јужнословенских народа. Ове циљеве и планове одлучујуће су пројектовали и усмеравали атеисти, демократизовани комунисти и негдашњи дисиденти, отпадници и благонаклони критичари комунистичког режима.

У оваквим политичким околностима Српска православна црква је, уз многе резерве, сумње, услове и обзире, ипак делимично и повремено подржавала неокомунистичко руководство иако је њеном духовном искуству потпуно страна идеја богоборачког социјализма. Црквени људи су се надали да је стварни циљ новог политичког руководства оно што су повремено декларативно тврдили: да ослободи народ од комунизма, да га врати традицији и да га укључи у нове демократске токове. Кад су се у новим државама у настајању Срби нашли у положају националне мањине, иако су до јуче и у тим државама били народ државотворан, кад је почео грађански рат за стварање нових држава и за одбрану српских историјских, етничких и државотворних права, Црква више није имала куд него да подржи народне тежње и циљеве, како је вазда кроз историју чинила. Ово није била аутентична политичка позиција коју би Црква могла да артикулише из свог духовног, социјалног и историјског искуства, него једина преостала позиција коју је могла да заузме након што је политички изманипулисана од неокомуниста. Да је уобличила своју историјску визију новог доба, и Црква и народ били би у друкчијој, повољнијој ситуацији. Али Црква се није осећала позваном нити је имала снаге да то учини. Стога је први излазак Српске православне цркве на политичку позорницу после дугог времена присилне

изолације био наиван и неделотворан. Ипак, и у овом времену, у историјском хаосу, друштвеном и моралном расулу, Српска православна црква је кроз мудре речи, молитве и молбе Његове Светости патријарха Српског Павла подигла високу духовну вертикалу и утврдила истински хришћански светионик који обасјава не само то несрећно време него и прошлост и будућност српског народа.

Делотворнији политички ангажман Српска православна црква је досегнула кад су у народу превладали људи који су били критички расположени према једном у основи авантуристичном, опасном и безизгледном политичком пројекту који су артикулисали и носили нови комунисти односно социјалисти и радикали у Србији. Ово трезвено политичко опредељење и расположење распламсало се после војног и политичког пораза пред бруталном оружаном агресијом 19 држава НАТО-пакта на Србију од 24. марта до средине јуна 1999. године, када је окупирано Косово и Метохија. Капитулацију и окупацију Косова и Метохије режим је покушао да прикрије чудном, мутном, настраном и циничном, за здрав разум и национално достојанство увредљивом псеудопатриотском реториком. То је убрзало јачање и уједињавање антирежимских политичких снага и њихово организовање у широк народни покрет грађанског отпора дотадашњој државној политици. Овај народни покрет против дотадашње политике тријумфовао је на септембарским изборима 2000. године. Српска православна црква је отвореним ангажманом, још више посредним путем, значајно допринела успеху овог отрежњујућег, здравог историјског опредељења.

Време добронамерног волунџаризма. Власт коју су с почетка 2001. године изборима преузеле демократске снаге Србије наговештавала је да би се односи између државе и Цркве могли темељито променити. У много чему промене су се стварно осетиле. Одбачена је политика контролisaња верских заједница, а проређена је и учињена суптилнијом манипулација Цркве у дневно-политичке циљеве. У васпитно-образовне програме у основним и средњим школама поново је враћена верска настава. Ово је значајан и трајан резултат у настојањима да се односи између државе и Цркве уреде на демократским основама.

Иако су и верске заједнице и држава исказивале отвореност за нову и плодноснију сарадњу, таква сарадња није легитимизирана доношењем неопходних закона који успостављају нове, демократичне, цивилизоване и социјално пожељне односе између државе и Цркве, него је остала зависном од политичког волунтаризма, добре воље, личних наклоности, па можда и групних интереса појединих истакнутих појединаца из верских заједница и одређених кругова политичке елите. Правни, материјални, социјални и културни статус цркава и верских заједница као посебних организација у друштву суштински се није променио и поред тога што је делимично измењен однос државе према њима.

Време лејализације, афирмације и интeграције. Држава је у другој половини 20. века, како се види из напред изложеног сумарног прегледа, посвећивала пажњу црквама и верским заједницама, углавном са циљем да их изнутра разбије и помете, да успостави контролу над њима и да их повремено употреби ради остваривања својих краткорочних политичких или произвољних и авантуристичних идеолошких планова. Стварни цивилизацијски и социјални потенцијал садржан у црквама и верским заједницама, које окупљају 95% процената становништва, није доведен у ситуацију да позитивно утиче на шира друштвена збивања. Идеолошки и политички пројекти били су једини покретачи и усмеривачи многобројних узалудних настојања да се изгради и уреди, или да се сруши и разгради друштво и држава.

Да би се односи између државе и Цркве уредили на модеран демократски начин, неопходно је било пре свега да држава на прави начин легитимише историјске цркве и верске заједнице у Србији. То значи да је морала да донесе закон којим се те заједнице признају као јавне цркве, односно јавни културни и социјални системи који врше аутохтону и незамењиву улогу у друштву. Утврђивањем новог правног положаја цркава и верских заједница успоставља им се континуитет са правним субјективитетом стеченим у законодавству Краљевине Србије и Краљевине Југославије. Враћањем права која су црквама безразложно, терором, укинута, на најједноставнији начин је отклоњена њихова правна деградација, односно свођење цркве на

обично удружење грађана, невладину организацију или „приватно правно лице“, како се то по инерцији понекад још увек чини.

Потом је ваљало да се брзо донесе посебан закон о враћању одузете имовине, и то под повољнијим условима но за друге форме национализоване имовине пошто имовина црква и верских заједница није била приватна него корпоративна и није била у функцији стварања профита него у служби духовне, добротворне и образовно-културне делатности.

Законом о црквама и верским заједницама из 2006. године створени су законски и материјални услови да верске образовне и културне установе буду укључене у државни образовни и културни систем, уз поштовање њихових специфичности које им се јемче функционалном аутономијом верског образовно-културног система унутар секуларног. Држава признаје образовни и културни систем верских заједница као једнако важан, равноправан са секуларним образовно-културним системом, па преузима обавезу да га финансијски подржава и ако се формално не интегрише у државни систем, како предвиђа Закон о црквама и верским заједницама. Тако ће и верска култура бити афирмисана као један од важних токова социјалног живота и трајно цивилизацијско опредељење и стремљење модерног демократског друштва. А тиме ће временом универзалне духовне и моралне вредности које чувају, негују и преносе историјске цркве и верске заједнице у Србији коначно бити интегрисане у друштвени живот. Заједничке, свечовечне вредности које заступају историјске цркве и верске заједнице јесу делотворан коректор и поуздан путоказ свим напорима да се друштво и држава уреде на праведан и богоугодан начин; оне опомињу да људски закони и судска правда не смеју да одступају од човечног природног осећања правичности и од Божјих закона, но ваља да се са њима саображавају.

Искушења верске слободе данас

Успостављањем вишестраначког политичког система, опредељењем за отворену тржишну привреду, прокламовањем владавине права, поступним уобличавањем правне државе – а то су процеси обухваћени заједничким именом транзиција – у бившим ко-

мунистичким државама није аутоматски преуређен и религијски систем.

Пуцањем идеолошких стега и калупа које је наметнуо једностранчки комунистички политички систем делимично је и у друштву, дакле напољу, ослобођена и Црква, која је унутра, у себи и по себи, по свом бићу и смислу, увек слободна. Негативан идеолошки и културолошки предзнак испред појма религија уклоњен је или је претворен у вредносно позитиван предзнак. Тиме је посредно прихваћено отржењујуће и истинито схватање да вера извире из човекове првородне духовне природе, а не из друштвених околности и односа, те да је, следствено томе, слобода вероисповести природно човеково право, а не право које друштво може законима и уговорима да подари или да укине. Тиме, међутим, још увек нису обновљени природни, здрави и корисни односи између државе и Цркве, какви владају у традиционалним и модерним демократским друштвима, а какви су били и у нашој историји све до друге половине 20. века.

На те односе подсећа и опомиње Прота Матеја Ненадовић своје савременике и потомке који се старају око власти у Цркви и народу: «Зато, велим, нема Цркве ни уредбе без мирске власти, а ни мирске без духовне; треба једна другу да поткрепљава, ако су раде да обе власти постојане буду. Ако ли једна над другом неко преимућство тражи, то су обе код простог народа слабе, и или касно или скоро обе пропале.» Ове старе истине могле би, морале, и требало би да буду поуздан путоказ у изграђивању здравих и плодносних односа између државе и Цркве у данашњем српском друштву. А ти односи су добри и корисни само онда кад Црква и држава сарађују на остваривању општег добра за све грађане, и кад једна другој поштује природу и суштину, посебна средства и методе деловања; односно, кад држава признаје пуну аутономију Цркви, а то значи да осећа њену есхатолошку мисију, надисторијску суштину и спасавајући мистеријски смисао, и кад Црква прихвата државу као историјску, али и као божанску установу.

Нажалост, широки и изазовни путеви сарадње државе и Цркве, пројектовани политичким променама, још увек су закрчени идеолошким предрасудама, политичким волунтаризмом и властодржачким користољубљем. Неки политичари у Србији и у нашем ре-

гиону, међу њима и они који се декларишу као демократе, као и делови народа и псудопросвећени грађански кругови, нису још у стању да схвате колико је за здрав развој друштва и културе важно да се успостави сарадња и склад између државне и духовне власти. По инерцији и навици они верују да су нормални само они односи у којима грађанска власт има преимућство над духовном а држава пуну доминацију над Црквом, или кад према Цркви успостави пуну и нездраву равнодушност. Они признају апстрактно начело слободе вероисповедања, али не признају Цркву у којој се та слобода практикује и конкретно остварује. Не прихватају Цркву са свим њеним духовним искуством, културним наслеђем, стваралачким потенцијалом и свечовечним моралним стремљењима, не осећају њен унутрашњи живот, не разумеју и не признају њен надисторијски карактер.

У секуларним државама грађанске власти, додуше, могу да не прихватају, не осећају и не разумеју Цркву. Али у демократским друштвима власт нема право да се меша у унутрашње црквене послове. Начело одвојености државе и Цркве у демократији се тумачи и разумева тако да се вера прихвата као аутохтона сфера живота а Црква признаје као потпуно аутономна јавна установа односно јавна заједница. Такав приступ вери и Цркви подразумева да држава призна духовну и законодавну власт у Цркви, да прихвати њену есхатолошку, трансисторијску суштину, као и њену унутрашњу организацију, утврђену на сопственим предањима, канонима и искуствима. Способност државе да интегрише аутохтоно црквено законодавство у флексибилан модеран правни систем и да црквену културу и универзалан религиозни морал утка у друштвени организам, представља један од тестова којима се мери демократичност једног друштва. Признавањем пуне аутономије Цркви демократско друштво потврђује сопствену историјску самосвест и зрелост: у истинитој историјској светлости сагледава емпиријску чињеницу да се друштвене и државне организације мењају кроз историју, настају и нестају, а да је организација Цркве старија, стабилнија, трајнија, да није сва од овога света него од Бога и да није затворена у људску историју него је отворена Вечности. Другим речима, утврђивањем пуне аутономије Цркви демократско друштво потврђује и исказује

сопствено уверење да је Црква у извесном смислу надисторијска реалност. Иако урођена у историју, укореењена у конкретне народе и њихове традиције, интегрисана у реална историјска друштва и државе или изолована у њима, Црква у промењиву човечну историју призива Вечност и Смисао.

Оваква опредељења модерног демократског друштва у односима са Црквом – иако сама по себи јасна, једноставна, природна и историјски зрела – у пракси није могућно једноставно применити. Напротив, бројна су искушења у њиховој примени.

Прво и најтеже искушење у практиковању изворне слободе вероисповедања садржано је у реалним ситуацијама кад црквено унутрашње и спољашње грађанско право дођу у колизију. Такве ситуације је тешко избећи. Слобода вероисповедања је природно индивидуално право и интимно осећање, али та слобода се манифестује и практикује у заједништву са другима, у црквама и верским заједницама, у подручју човековог јавног а не једино у сфери интимног живљења. Апсолутизовањем индивидуалних човекових права, ригидним и неразумним тумачењем тих права, безусловним захтевима да се та права на исти начин поштују у реалној цркви као што се исказују *in abstracto*, посредно се доводи у питање и релативизује сам стабилан унутрашњи поредак традиционалних хришћанских цркава. Хришћанске цркве вековима негују своје аутохтоне и дубоке представе о Богом дарованој слободи, о „неприкосновеном величанству личности“, о човечним правима и дужностима, о човековом позвању и улози не само у друштву и историји него и у самом настајању и постојању космоса, а те представе у основи су другачије од постмодерних, површних и нереалних представа о апсолутној слободи индивидуума; штавише, религијске представе о личности и о слободи супротстављене су модерном култу индивидуализма, анархизму и неодговорној слободи.

Исто као индивидуална права тако је и слободу грађанског удруживања могућно (зло)употребити против аутономије цркава и верских заједница. Свако може да се слободно удружује ради остваривања својих верских убеђења, али ни једно ново верско удружење не може имати статус и углед Цркве зато што је Црква заснована једном засвагда, до краја века, и зато што Цркву нису основали људи

него Син Божији и Дух Свети преко Апостола. Уважавање ове једноставне истине надобудни адвокати могу пред грађанским судовима представити као дискриминацију, непоштовање једнакости и равноправности свих грађана, односно свих верских организација.

Као сваком човеку тако је и свакој националној мањини зајемчено право да припада већинској или некој другој цркви у својој матици, као и да оснива своје цркве. Да ли из тога произлази могућност и право да неко нпр. У Србији оснује нову католичку или нову православну цркву, мимо Ватикана и мимо Српске православне цркве? Мада привидно у колизији са апстрактним начелима о зајемченим слободама појединца, одговор на ово питање је јасан: не може зато што те цркве већ постоје, па би апсолутизовањем права сваког појединца или сваке групе била угрожена права других односно стечена права Цркве, старија и већа од нових начела слободе вероисповедања. Уважавајући аутономију Српске православне цркве, њен поредак, стечена права, чињеницу да јој припада већина становника Србије, грађанским законима се не може зајемчити право нпр. Македонцима да оснују своју националну православну цркву у Србији, као ни Црногорцима у Ловћенцу или Власима у Тимочкој Крајини. Да ли се оваквим ставом негирају нечија грађанска и мањинска права или се разрешава ситуација у којој су унутрашње црквено и модерно јавно право дошли у колизију? Да ли би та колизија могла бити превазиђена и потпуно супротним ставом, односно неограниченом применом начела индивидуалних и мањинских права? Савремена правна теорија и судска пракса нема јединствен одговор на питање како се ова колизија превазилази и усклађује, него се сваки случај појединачно разматра. Некад предност добије унутрашње црквено законодавство, некад грађанско право.

Друго искушење у остваривању верских слобода садржано је у тежњама политичких власти да утврде државну цркву и да посредним путем постојећу Цркву подреде тобоже вишим државним циљевима. Такве тежње данас су најјаче и најочигледније у Македонији и у Црној Гори. Једина канонски уређена православна Црква на тим територијама јесте Српска православна црква. Државне власти у Македонији и у Црној Гори грубо уплићу дневнополитичке интересе у духовни живот Српске православне цркве на својим терито-

ријама. Покушавају да подреде Цркву својим политичким пројектима. Пошто СПЦ не пристаје да буде инструмент политике, власти у Македонији и власти у Црној Гори су формирале своје посебне, националне православне цркве, чија је улога да оснаже државну самосталност. Они полазе од погрешне претпоставке да је самостална православна црква атрибут самосталне државе, превиђајући при томе једноставну чињеницу да је православна само она Црква коју признају и са којом литургијски опште све друге православне цркве и да је самостална само она православна Црква која је своју аутокефалност стекла по древним црквеним канонима, која је временом израсла из историјског живота и духовног тела Цркве, а не она коју су формирале цивилне власти и прогласиле је самосталном националном или државном црквом.

Треће искушење у остваривању изворне верске слободе схваћене на модеран начин садржано је у верској искључивости и одбојности према другим верама. Као што су се поступно навикавали на вишестраначки политички систем тако ће грађани Србије постепено да прихвате чињеницу да је држава у којој живе изворно мултирелигијска заједница, да у њој не постоји само православна Црква и друге традиционалне цркве (римокатоличка и протестантске) и историјске верске заједнице (исламска и јеврејска), него да постоје и нове еванђеоске и духовне хришћанске заједнице које себе не сматрају сектама и које са правом траже да као грађани ове државе слободно исповедају своја верска уверења и опредељења, и да због тих друкчијих, ексцентричних или ексклузивних верских учења не буду одбачени и сатанизовани у друштву.

Јачањем и сазревањем демократске свести сва ова искушења неће сама од себе нестати, али ће бити лакше превладавана.

Улога Цркве у новим историјским процесима

Прва карактеристика религијске структуре модерне Србије јесте изузетна социјална експанзија цркава и верских заједница. Помало можда изненађујуће за једну земљу у којој је атеизам деценијама био нека врста државне религије, попис становништва 2002. године показао је да 95% грађана осећа припадност некој од цркава и верских

заједница. Као атеисти изјаснили су се само 0,53% становника, а око 4,5% се није изјаснило или није јасно исказало своју религијску опредељеност.

Друга наглашена карактеристика религијске структуре Србије јесте чињеница да грађани исказивањем своје верске опредељености идентификују не само своју духовну и културну оријентацију него често и свој етнички идентитет. Тако, на пример, словачка национална мањина своју евангеличку цркву назива својим националним именом – Словачка евангеличка црква а. в. Мађарска национална мањина већим делом припада Римокатоличкој цркви, а мањим калвинистичкој Хришћанској реформатској цркви, и у обе осећа ослонац својим националним особеностима и грађанским слободама. Русини и Украјинци у Војводини доживљавају Гркокатоличку цркву као ослонац својих етничких посебности. Буњевачка национална мањина тражи да у крилу Римокатоличке цркве буде препозната и уважена њена етничка особеност, односно да се преко црквеног јединства Буњевци не асимилују у хрватску нацију. Хрватска национална мањина је најјача и најбоље организована национална заједница унутар Римокатоличке цркве у Србији. Румунска и бугарска национална мањина повремено исказују тежње да осим језичке и културне аутономије обезбеде и аутономију својих националних православних цркава у Србији и да уђу под јурисдикцију Румунске и Бугарске православне цркве, а да изиђу из јурисдикције Српске православне цркве; додуше, овакве, са црквеног становишта потпуно произвољне, тежње не заступају верници него неки политички лидери тих националних мањина. Руска национална мањина своју црквену аутономију остварује преко Подворја Московске патријаршије у Београду, по принципу реципрочног деловања Подворја Српске патријаршије у Москви. Албанска национална мањина већим делом припада исламској вероисповести, мањим Римокатоличкој и Православној цркви, а у последње време део Албанаца прилази и новим протестантским заједницама. Врло сличну конфесионалну диференцијацију срећемо и у ромској заједници, с тим што су они подељени углавном између исламске и православне вероисповести, а мањим делом припадају католицима и, углавном око Лесковца, у најновије време, новим еванђеоским и духовним

покретима. Срби огромном већином припадају Српској православној цркви, али једним малим делом и новим црквама и вероисповедним заједницама: баптистима, адвентистима, Јеховиним сведоцима и другим новим еванђеоским и духовним заједницама.

Ипак, и поред очигледних процеса конфесионалне диференцијације унутар једне нације или етничке групе, већина балканских нација и етничких група једну од цркава осећају и прихватају као своју народну цркву, односно доживљавају је као важан чинилац и основац националне самобитности. Ово није изненађујућа чињеница јер је познато да је у историји балканских народа, и у новом добу а не само у средњем веку, религија била и остала квасац у процесу прерастања народносних (племенских) заједница у јасно уобличене нације. Другим речима, међу становништвом истог порекла, културе и језика различне религије су подстицале, условљавале и омогућавале културну диференцијацију и формирање посебних нација.

Посебно је занимљива трећа карактеристика религијског система у Србији. Попис становништва је потврдио оно што смо из искуства знали: показао је, наиме, да је Србија аутохтоно мултирелигијска држава. У Србији слободно делују не само велике традиционалне цркве, Православна и Римокатоличка, него и старе протестантске цркве, лутеранска и калвинистичка, као и бројне нове хришћанске еванђеоске заједнице које су у Европи и Америци настајале током 19. и 20. века. Од 14. века у Србији је снажно присутна исламска верска заједница, а од 16. века и религиозно-етничка јеврејска заједница. Сличну религијску структуру налазимо мање-више у већини данашњих европских држава.

Оно што је карактеристично за религијску структуру Србије јесте да је њена мултирелигиозност аутохтона. Шта то значи? То једноставно значи да нова религијска учења у Србију нису доносили имигранти, какав је случај у неким европским државама, него се само домицилно становништво изделило у бројне конфесије и верске заједнице.

Ове чињенице показују да је Србија данас на религијском плану изнутра потпуно отворена држава, повезана не само са својим оркужењем него и са светом. Цркве нас повезују са многим, готово са свим народима. Православна црква нас у културно-историјском

смислу укоренење у византијску цивилизацију, а у савременом добу нас снажно приближава и уводи у верско и културно заједништво са суседним народима: Македонцима, Грцима, Румунима, Бугарима, као и са Русима и Украјинцима. Римокатоличка црква нас спаја не само са Италијом већ и са многим земљама западне и средње Европе, са суседним државама са којима смо до недавно били у државном заједништву (са Хрватском, Словенијом, Босном), као и са земљама Латинске Америке и другим државама у којима је католицизам укоренен као верски и културни образац. Домаћа јеврејска заједница повезује Србију са светом, а домаћа исламска заједница са Бошњацима и Албанцима, али и са народима Азије и Африке. Традиционалне и нове протестантске цркве повезују нас и верски и културно са англо-америчким и скандинавским земљама.

Србија је, дакле, на религијском плану, самом својом религијском структуром, држава која је интегрисана у Европу и у свет. Религијска структура Србије је еминентно и иманентно модерна и европска. Данашња Србија је једновремено и модерна секуларна држава, и држава која има изузетно динамичну, разуђену, а ипак врло стабилну религијску структуру.

Динамична и разуђена религијска структура данашње Србије представља снажан потенцијал у процесу демократизације друштва. Али да би овај потенцијал био искоришћен, неопходно је много тога предузети и урадити, и то једновремено на духовном, културном и на политичком плану.

На духовном плану данас је у Србији зачет тих, али дубок и делотворан интелектуални, морални и егзистенцијални напор да се превазиђу давнашња и скорашња трауматична историјска искуства односно да се духовно осветли тешко историјско наслеђе. Велике хришћанске цркве, али и све друге верске заједнице у Србији, свесне су да су историјска искуства и културне оријентације нација и етничких група међу којима делују у знатној мери међусобно антагонизоване или, у бољем случају, стране једне другима. А управо таква историјска искуства и културне оријентације цркве и верске заједнице чувају као колективно памћење својих припадника. Оне не могу просто одбацити или заборавити садржаје и поуке које еманира историјско памћење, историјска и културна самосвест народа.

Неразумно је и узалудно то тражити јер такви захтеви показују неосетљивост за једну битну димензију цркава и верских заједница: не разумеју, наиме, да су оне духовни организми (а не обичне друштвене организације) у којима се сабирају и кристализују посебна, национална историјска и културна искуства, сублимишу се колективна памћења њихових припадника. Али цркве и верске заједнице могу, желе и теже да негативно историјско искуство духовно осветле и тако га превладају.

Цркве и верске заједнице данас живо осећају да су супротстављеност, нетрпељивост и међусобне конфронтације народа и религија у основи потпуно страни духовној суштини и човечним идеалима које еманира и заступа свака традиционална вера. Негативно историјско искуство у савременом добу представља канцерозну ћелију у здравом духовном организму религије. Зато саме цркве и верске заједнице данас стреме да зацеле трауматично историјско искуство које је отровало душу савременог човека, како би онда могле да слободно и пуном снагом зраче изворну, здраву и препорађајућу моралну енергију из свог духовног језгра.

Ревалоризација и реинтерпретација досадашњих историјских искустава отвара хоризонте нове, универзалне човечности. Стога се духовна стремљења религијских заједница за оживљавањем изворних човечних идеала и за дефинисањем универзалних, свим верама заједничких моралних постулата, спонтано, природно, органски утврђују у вредносни систем модерне Европе.

Вредносни систем којем стреми модерна Европа извире из хришћанства. То је несумњива културно-историјска чињеница. Зато хришћанске цркве данас јесу и носиоци и најстабилнији ослоњци европског вредносног система. Ако изгуби свест о свом хришћанском происходству и смислу, европски постмодеран вредносни систем може остати без цивилизацијске основе и историјске вертикале.

Осим повезаности економских система – а то повезивање прераста у јединствен економски систем у којем свака појединачна национална економија добија могућност за сопствени напредак – јединство европских држава и народа почива и на заједничким духовним оријентацијама, односно на јединственом културном систему. Слично као и у економском јединству, и у јединственом

духовном систему модерне Европе сваки појединачни, национални културни и религијски модел мора да осети и добије подстицај за сопствени преображај и нови развој. Другим речима, духовно заједништво које се остварује освешћењем опште и заједничке суштине свих религија може да представља једно од здравих изворишта и један од снажних подстицаја свечовечности која се уграђује у духовно ткиво нове културе и новог вредносног система. Европски вредносни систем почива на заједништву у разноликостима и разноврсностима. Ако би у заједништву биле поништене и изгубљене посебности и самобитности националних култура, историја и вера, онда би тај систем представљао смртну опасност за све, а не позив у нов културни хоризонт.

Најјачи и најздравији процес у култури 21. столећа биће приближавање религијске и секуларне културе. Драматичан раскол између Цркве и секуларне културе започет је пре више од 600 година, у епохама хуманизма и ренесансе; тај процес је добио нове снажне подстицаје у рационализму и просветитељству 18. века, у научној револуцији и позитивизму 19. столећа, као и у технолошкој и идеолошкој револуцији 20. века. Али тај процес тоталног раздвајања црквене и секуларне културе, срећом, никад није могао бити потпуно остварен. Са пуном свешћу о неостваривости, узалудности и промашености таквих културних напора, данашњи делатници и у Цркви и у грађанској култури осећају снажну жудњу да се та два типа културе поново приближе један другом и да се међусобно прожму. Тај процес ће бити дуготрајан, али све јачи и постојанији и он ће, вероватно, представљати најкреативнији и најшири културни покрет у 21. столећу.

Како суштински хармонизовати, дакле не само помирити већ и довести у подстицајне и плодносне односе, секуларну структуру државе, на једном полу, и експанзивну религијску структуру друштва, на другом полу, – то је велики цивилизацијски задатак и изазов пред којим се налази и црквена и грађанска култура.

Оно што ми данас и овде можемо да учинимо да се тај процес подстакне, јесте отварање слободног дијалога између свих религијских заједница у Србији. У том дијалогу искуства ће бити размењена, осветљена, свако ће сваког моћи да види у двострукој оп-

тици: у сопственој и у туђој. У таквом дијалогу, као и у сарадњи политичких чинилаца са религијским заједницама, религија се може ослободити од свих покушаја да буде политички инструментализована. Вишенационална и мултирелигијска Србија је животно, а не само културно, заинтересована да се вера врати сопственој суштини, да се повуче из политичких сукоба и социјалних напетости и да се укључи у процесе помирења, хармонизације, стварања истинског духовног заједништва међу људима и народима различитих нација, искустава, социјалних стремљења и политичких интереса. Кад се религија врати својој суштини, она више неће бити инструмент ничије пролазне државне и уско националне политике. Међусобни дијалог међу верским заједницама и дијалог државне власти са њима може такође отворити нову страницу у односима између народа и држава у региону, помоћи разумевању и помирењу до недавно сукобљених нација које су некад живеље у једној држави.

Шта Србија данас чини на плану верске политике да би се укључила у европски духовни и вредносни систем?

Верска политика коју Србија води од 2001. године има неколико основних смерова. Прво, свесни смо да све цркве и верске заједнице ваља интегрисати у социјално ткиво друштва. Србија тиме неће постати клерикална или теократска држава, остаће секуларна, али секуларна држава која је међу другим правима омогућила и право да здрава духовна и културна енергија религијских система слободно струји крвотоком друштвеног тела. Трезвена, модерна политичка свест у данашњој Србији јасно види да је неопходно и корисно да се огромни а недовољно активирани духовни потенцијали садржани у религијским учењима, отвореније и делотворније активирају и укључе у најшири социјални живот. Тим процесом религиозни идеали ће, као и увек досада, остати квасац моралног самоусавршавања личности, али они ће постати и активна социјална енергија која стабилизује и модернизује цело друштво и све народе, снага која односе међу људима, заједницама и социјалним групама хармонизује и оплеменењује осећањем солидарности.

Српски политичари демократске оријентације данас подржавају, подстичу, али се не мешају у слободан дијалог религијских заједница у Србији. То, наравно, не значи да цивилна власт не треба да сарађује

са црквама и верским заједницама; напротив. Али та сарадња може бити конструктивна и плодносна само ако су и држава и Црква слободне, ако држава не користи Цркву у политичке циљеве него јој ствара могућност да еманира своју духовну суштину у социјалну организацију; и ако Црква не тежи да секуларним формама модерне државне организације, каква је демократска процедура и подела власти, наметне свој духовни ауторитет при одлучивању о друштвеним питањима.

Просветитељско начело да су Црква и држава одвојене у свим комунистичким земљама, па тако и у Србији, било је теоријски тумачено и практично примењивано као право државе да Цркву маргинализује, гетоизује, да је изолиује из јавног живота, повремено и да је прогони, а стално да је контролише. Овакав однос према Цркви био је мотивисан схватањем вере као идеологије која представља опасну конкуренцију комунистичкој утопији. Јасно је да је оваква интерпретација и примена начела одвојености Цркве и државе искључивала било какву могућност њихове плодноне и неопходне сарадње. У процесима демократизације и модернизације српског друштва тај стари просветитељски принцип ваља разумети и применити на нов начин. Начело да су Црква и држава одвојене у демократији се редефинише у начело: Црква и држава су потпуно слободне у међусобној сарадњи на остваривању општег добра.

Осврћ на кришћике Закона

Део политичке и културне јавности, и то претежно левичарски и просветитељски оријентисани интелектуалци, исказали су о Закону о црквама и верским заједницама две основне, опште примедбе, из којих присходе многе посебне и појединачне. Прва примедба проблематизује и оспорава Законом установљени однос између државе и Цркве, а друга констатује да Закон није праведан према свим црквама и верским заједницама, те да недовољно афирмише и штити индивидуалне верске слободе.

Питања односа између државе и Цркве, које је суштинско питање овог Закона, у јавности је проблемативизовано са два дијаметрално супротстављена становишта.

Аналитичари који заговарају стриктно одвајање државе од Цркве и њену изолацију у друштву тврде да се овим Законом црквама и верским заједницама јемчи сувише јака аутономија, да се признаје њихова законодавна и судска власт као паралелан и независан правни систем, да се црквама и верским заједницама отварају могућности да се мешају у политички живот, државне надлежности и послове; на крају, да им се нуде и дају непотребне и незаслужене привилегије у друштву.

Супротно оваквим тврдњама, неки интелектуалци, стварно или формално блиски Цркви, претендујући да говоре у њено име, заговарају апсолутну независност Цркве од државе и друштва, њену отвореност ка вечности и затвореност према историји, вредносну супериорност Цркве као вечног духовног организма над цивилним друштвом као промењивом и нестабилном организацијом. Пошто у Цркви и њеном духовном организму виде неприкосновен и једини истинит морални ауторитет, они покушавају да сугеришу да је овим Законом држава преузела сувишне ингеренције и тако себи отворила пут да се посредно меша у црквене послове и надлежности, чиме се релативизује њена аутономија.

И друга начелна примедба на Закон: да већ тиме што се цркве и верске заједнице типологизују на традиционалне и остале, врши се дискриминација нових (нетрадиционалних) верских организација, као и да се неким одредбама сувише ограничава слобода верског организовања односно исповедања вере, има своју антитезу у тврдњама: да Закон недовољно јасно разграничава цркве од секти, да даје превише права новим и малим верским заједницама и организацијама, да деградира традиционалне цркве самим тим што и нетрадиционалним отвара могућности за јавно деловање и што их све изједначава пред законом.

Ови међусобно противстављени закључци изводе се из различног приступа тексту Закона, односно разносмерног разумевања и интерпретирања његове унутрашње логике, духа и смисла, као и на основу појединачних одредби Закона. У позадини различних разумевања духа Закона налазе се противстављене идеолошке позиције, али и разнородне философске и културолошке пројекције.

Став да је Законом цркви дата преширока аутономија није само радикалан него у неким нијансама и екстреман. Наиме, аутономија,

како је дефинисана и разрађена у чл. 4–8, резултат је историјског и цивилизацијског развоја, којим је утврђено и потврђено да Црква има изворну духовну, законодавну и судску власт. Цркви власт није подарена од суверена нити јој је поверена од било које јавне власти, него је то изворна духовна власт која потиче из човекове религиозне природе и Божије воље. Божанско, а не грађанско право, уграђено је у сам настанак, постојање и смисао цркве. Цркву, наиме, нису основали грађани него Син Божији и Дух Свети преко Апостола. Црква је видљиво Божије присуство у људској историји. Кад је 313. године цар Константин признао хришћанство као веру, он је самим тиме признао Цркву као Божију творевину и Божију установу на Земљи. У историјском и правном смислу такав статус Цркве представља стечено право које не може бити укинута. У Цркви не могу да важе и да се примењују сви закони који важе у грађанском животу, због тога што би се њиховом применом, посебно применом оних закона који апсолутизују индивидуална људска права, разорио смисао Цркве и поништила њена изворна, Богом подарена унутрашња организација као и њена стечена историјска права.

Критичарима црквене аутономије каква је утврђена Законом посебно смета чл. 7. који прописује: „Држава не може ометати примену аутономних прописа цркава и верских заједница. За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава пружа одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом.“

Овај члан на једноставан и јасан начин казује да држава признаје посебну организацију Цркве, између осталог, и тиме што прихвата правоснажне одлуке црквене судске власти и што је спремна да помогне у њиховом спровођењу ако то Црква тражи. Црква, наиме, има аутономну законодавну и судску власт, али нема увек довољан капацитет извршне власти, управо стога што се црквена власт темељи на Божијој вољи и ослања се на духовну снагу и првородну слободу човечне личности, а не на механизме принуде.

Критичари који се залажу за начело доследне одвојености Цркве од државе или, пак, у ригиднијем тумачењу овог начела, за претпостављену и подразумевану иако не и декларисану надређеност јавне власти и грађанских закона Цркви и њеном законодавству, оспо-

равају нека од права свештеника која су утврђена чл. 8, конкретно ставове 3. и 4. који гласе:

„Свештеници односно верски службеници су слободни и независни у обављању богослужбене делатности која се врши у складу са законом и аутономним правом Цркве или верске заједнице. Свештеници односно верски службеници не могу бити позвани на одговорност пред државним органима за своје поступање при обављању богослужбене делатности која се врши у складу са претходним ставом.“

Да ли је у ова два става свештеницима успостављен одређен степен имунитета какав имају, на пример, судије? Одговор на ово питање је потврдан. Имуитет свештеника је неопходан, са два разлога. Прво, њиме се враћа и потврђује достојанство свештеника и, друго, њиме се штити посебност и узвишеност богослужбене делатности, из које, опет, происходи и достојанство и заштићеност свештенослужитеља.

У светлу просветитељског догматизма, идеолошке апсолутизације грађанског друштва и диктатуре демократских начела, Закон о црквама и верским заједницама чита се као отворена могућност да Црква утиче на политички живот и на одлуке државних органа. Докази за овакве тврдње нађени су у ставовима 5. и 6. чл. 8, у којима пише:

„Свештеник односно верски службеник има право да учествује у свим видовима јавног живота, осим ако је то забрањено унутрашњим правилима или појединачном одлуком Цркве и верске заједнице која га поставља. Држава не може ограничавати грађанска или политичка права свештеника, односно верског службеника на основу његовог верског положаја или службе коју врши.“

Ако бисмо синтагму „има право“ у првом ставу заменили са „нема право да учествује у свим видовима јавног живота“, а „држава не може“ у другом ставу са „држава може ограничавати грађанска или политичка права свештеника“, да ли би тиме била ограничена и ускраћена битна људска права свештеника? Без сумње би била.

Грубо интерпретирање и површно разумевање начела одвојености Цркве од државе јесте исходиште оних критичких анализа које у Закону о црквама и верским заједницама призиру опасност да је сада Цркви омогућено да буде богата и да су јој, тобоже, дате неке привилегије које друге јавне установе и јавни системи немају. Докази за овакве тврдње проналазе се у свим оним члановима Закона који утврђују могућност да се неке делатности Цркве, какве су културна, образовна, социјална, хуманитарна, информативна и сличне активности, уведу у јавни образовни и културни систем и у постојећи државни систем социјалне заштите, а да при томе буде сачуван особени карактер и аутентичност делатности које происходе из духа Цркве, њене традиције и њеног аутономног положаја у друштву.

Трезвен увид у садржај Закона показаше да његов смисао и циљ није да привилегује Цркву него да са њених делатности скине жиг дискриминације који је утиснут у доба комунизма. Закон о црквама и верским заједницама је, између осталог, у нашим приликама, и један антидискриминаторски закон. Црква, уосталом, не мора да прихвати могућност и понуду да се укључи у јавни образовни, културни и привредни систем, као ни у систем социјалне заштите, нити је држава обавезана да Цркву интегрише у те системе. Процес интеграције Цркве у друштво је слободан и сараднички; у том процесу и Црква и држава су слободне и позване да договорно и одговорно, по унапред утврђеним правилима, сарађују на остваривању заједничких циљева и општег добра.

Укратко, пренагалашене и прегласне критике да је Законом о црквама и верским заједницама повређено и негирано начело одвојености Цркве и државе, и то у корист Цркве, немају упоришта ни у тексту ни у духу овог Закона.

А начело одвојености Цркве и државе није овим Законом повређено и негирано ни у корист државе, како су обазриво сутерисали понеки црквени великодостојник, као и неки лаички интелектуалци који претендују да говоре у име Цркве. Бојазан да је Закон омогућио држави да се меша у унутрашњи црквени живот изазвана је оним појединачним решењима у којима се прописују услови под којима се црквене делатности могу интегрисати у јавне системе (културни,

образовни, привредни, информативни, социјални), као и решењима која прописују на који начин држава може пружати материјалну помоћ Цркви за обављање њених основних и пратећих делатности.

Црквено школство, култура, привредне делатности, информативне активности, социјални и хуманитарни рад могу да се интегришу у јавне системе у складу са законима који важе у тим областима и према стандардима који су у њима утврђени и досегнути. Али да ти системи и закони не би поништили аутентичност црквених активности, зајемчена је њихова суштинска аутономност, и онда кад се интегришу у јавне системе, као и кад остану потпуно у окриљу и у надлежности Цркве. Уосталом, позив на интеграцију Цркве у друштво је могућност и право Цркве, а не њена обавеза. На овом принципу се врши и дистрибуција материјалне помоћи Цркви од државе.

Држава, наиме, предвиђа финансирање из народне касе оних делатности Цркве које оцењује значајним за друштво у целини, какве су: верска просвета, верска култура, грађење и заштита сакралних здања, социјална заштита носилаца вере, али не, рецимо, и буџетско подстицање или било коју врсту пореских олакшица за привредне делатности које евентуално обавља Црква. Тиме што у делатностима Цркве препознаје оне које су важне за друштво у целини и одваја их од оних делатности које су важне, рецимо, само за одређене кругове у Цркви, држава не нарушава аутономију Цркве нити се меша у њене унутрашње послове. Ако би држава давала дотације само централним црквеним органима, који би их онда слободно расподељивали за своје потребе, како су тобоже у име Цркве предлагали неки лаици, онда би држава изгубила сваки интерес у сарадњи са Црквом. А у тој сарадњи и Црква и држава треба да имају заједничке интересе. Уосталом, дотације су увек наменске; дају се за одређену намену и сврху, а ретко, готово никад, на слободно располагање ономе ко је прималац дотације. На крају, Закон предвиђа да Црква може да прима финансијску помоћ од државе, али је не обавезује да то чини; обавезује је само да средства која прими из народне касе усмери искључиво за немене које су договорене.

У тексту Закона о црквама и верским заједницама нема, дакле, упоришта и доказа за тврдње да је у њему начело одвојености Цркве од државе нарушено – у корист државе.

Да ли је Закон о црквама и верским заједницама успоставио неравноправне односе међу црквама, једнима дао већа а другима мања права? Неки аналитичари подразумевају позитиван одговор на ово питање и због тога страшно поричу дух и смисао Закона. На чему они темеље своје судове и осуде?

Први доказ који наводе у прилог тврдњи да свим црквама Законом нису обезбеђена једнака права критичари виде у томе што је извршена типологизација на традиционалне цркве и верске заједнице (чл. 10–15) и конфесионалне заједнице (чл. 16). Свака типологизација и препознавање посебних ентитета унутар јединствене сфере верског живота једновремено је и вид дискриминације – ово је постулат на коме се темеље наведени закључци. Али сам тај постулат је крајње споран.

Цркве и верске заједнице не дели овај Закон; оне су подељене самим историјским процесом односно слободним развојем и испољавањем својих учења. Једне Цркве признају традицију, предање, као саставни ток сопственог учења и верске праксе и оне су са црквеноисторијског становишта – традиционалне цркве. Друге хришћанске цркве признају једино Свето Писмо, али не и традицију његовог тумачења, предање и праксу саборног живљења по Јеванђељу – и оне се називају новим црквама. Закон о црквама и верским заједницама не упушта се, наравно, у међуцрквене расправе нити претендује да буде ауторитет у догматским споровима. Али, будући да је ово закон о реалним а не виртуалним црквама, није могућно апстраховати постојање различних цркава.

Типологизација цркава и верских заједница није само могућна и допуштена са црквеноисторијског становишта, него је у нашем правном систему и реалном социокултурном хоризонту и делотворна и неопходна. Два су основна разлога због чега је ваљало да цркве и верске заједнице буду именоване, а самим тиме и типологизоване.

Први разлог је потреба да се превазиђе правна регулатива коју је успоставио комунизам. Заједнички називник за све цркве био је „верске заједнице“. Тим општим називом није само поништено име и идентитет сваке реалне цркве него су све у правном смислу сведене на ниво општих удружења грађана, без икаквог посебног

одређења којим би се (само)исказала природа духовних делатности које обављају.

Именовањем црква у овом Закону раскида се са том рђавом и за цркве трауматичном правном ситуацијом која им је била наметнута. Уосталом, зашто би било недопустиво да се цркве и верске заједнице у закону који регулишу њихов положај називају истим именом под којим живе у стварности, дакле онако како саме себе називају и како их називају њихови припадници?!

Други разлог због чега је добро да цркве у закону имају своја лична имена садржан је у самом идејном концепту закона. Наиме, овај Закон враћа црквама статус јавних установа, јавних организација, јавних система у друштву. Јавна установа или јавна организација каква је Црква мора да има своје име; она не може да се подводи под шире опште појмове а да при томе буде препозната њена посебност и самобитност. Цркве и верске заједнице су положај јавне цркве имале у Краљевини Југославији. Тај статус им је укинут револуционарним законодавством у другој половини прошлог века. Овим Законом тај статус им се поново успоставља, и то тако што се свима успоставља континуитет са најповољнијим правним положајем који су раније имале. На овај начин се премошћава не само правна празнина која је настала од 1993. до 2006. године него и правна деградација Цркве у периоду 1945–1993. година.

Добро је да се свуда где је то могућно револуционарно право поништи и превазиђе управо тако што ће бити рестаурисана демократска правна регулатива у областима у којима је постојала. У циљу рестаурације и надградње демократског поретка овим Законом свим традиционалним црквама успостављен је континуитет са правним субјективитетом који су имале кад су биле јавне установе и јавне заједнице. Њима је враћено стечено право које је идеолошким насиљем било укинуто, као што се Законом о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама свима враћа бесправно одузета имовина. Статус јавних заједница у Краљевини Југославији имало је седам црква и верских заједница. То су оне које у истину и јесу традиционалне и којима се поново успостављају стечена права.

Зашто не и свима другима? – то је софистичко питање које постављају аналитичари који тврде и доказују да Закон није једнако праведан према свима, да једне повлашћује а друге обесправљује.

Одговор на ово питање је једноставан. Стечено право да буду јавне заједнице враћено је оним црквама које су га имале. Статус јавне верске заједнице није могао бити враћен оним црквама и верским организацијама које тај статус у Србији никад нису имале. Али пошто овај Закон није само рестаурација старе демократске правне регулативе него је и њена надградња новијим стандардима који важе у модерним демократским друштвима на почетку 21. столећа, отворена је могућност да статус јавне цркве стекну и оне које тај правни положај нису имале и поред тога што су неке од њих више деценија слободно деловале у Србији. Процедура и мерила за стицање таквог статуса, прописана чланом 18, у основи су врло либерални. Ипак, има аналитичара који сматрају да ма и најлабавија мерила за регистрацију верских организација сама по себи представљају ограничење верских слобода, те да и најпрецизније прописана процедура увек оставља органу који врши регистрацију простор за арбитражу. Оваква либерална схватања су страна природи Цркве и нису делотворна за увођење правде и реда у ову област.

Наиме, ако за регистрацију цркве нису потребни никаки други услови осим просте пријаве, онда међу црквама нема никакве разлике: свеједно је кад је црква настала, откад делује, какво је њено учење, колико има следбеника, каква је њена улога у културном и духовном развоју једне друштвене заједнице или државе. Све су равне и једнаке.

Суштини духовних заједница какве су цркве страано је свако нивелисање разлика, уравнивање, поништавање самобитности. Цркве живе на самосвести о сопственом духовном идентитету и духовној изузетности. Без самосвести о сопственој духовној посебности и позвању ни једна црква не постоји. У овој области не може да важи нечело апсолутне једнакости (ако игде и важи) због тога што то начело уништава и поништава саме ентитете који насилу треба да буду једнаки.

Дакле, одређена мерила и процедуре за регистрацију треба да постоје у законима о црквама и верским заједницама зато што су корисна и неопходна за само постојање Цркве у правном поретку једне државе. Без посебних мерила и процедуре за регистрацију цркве и верске заједнице би у правном статусу биле изједначене са било којим удружењем грађана, без икавог упосебљења. А самом

својом природом, смислом и позвањем верске организације у стварности јесу издвојене од других многобројних удружења грађана, па тај стварни положај у животу треба пресликати и у закон. Већ тиме што су то духовне а не интересне заједнице, верске организације су елитистичка удружења, заједница позваних, одабраних и изабраних, слободно удружених и организованих. Да би то удружење, основано на духовној сродности а не на неким посебним интересима, имало достојанство верске организације, односно да би добило статус јавне цркве, оно мора да се уклопи у већ постојећи систем јавних цркава и верских заједница, онај систем који је успоставила сама историја и цивилизација, а не само нека правна регулатива. Правна регулатива може једино да констатује и верификује оно што постоји у сфери духовног живота односно у религијској структури једног друштва, али она не може ништа да уводи у ту структуру мимо онога што стварно постоји.

Другим речима, Закон о црквама и верским заједницама идентификује верске ентитете и правно верификује њихово постојање. Он не забрањује настајање нових удружења и организација, односно удруживање грађана на верској основи, али прописује услове по којима удружење може добити дигнитет верске организације и ући у правни поредак као корпоративни субјекат верских слобода, односно као верска заједница. Ако неко удружење не жели или не може да испуни те услове, оно може да слободно делује односно да исповеда своју веру – било тако што ће се регистровати по Закону о удружењима, било тако што се уопште неће регистровати. Једино ограничење у испољавању верских слобода и убеђења утврђено је у чл. 3 овог Закона. Регистрација по овом Закону није, дакле, никакав услов да се слободно делује и исповеда вера; регистрација је само могућност да се добије статус јавне цркве и да се стекне правни субјективитет и дигнитет верске заједнице.

Ако би регистрација верских организација у правном систему једне државе била наметнута као обавеза за све верске заједнице, или ако би се унапред одредило које цркве имају право да се региструју и уђу у јавни живот, чиме би све друге које нису поменуте биле лишене те могућности – а таквих је залагања било и у јавној и у скупштинској расправи о Закону – онда би слободу вероиспове-

дања имале само легалне заједнице, оне које су интегрисане у правни систем. Овакво решење би драстично порекло веру као човеково природно право које не извире из цивилизације и не зависи од друштвеног поретка него јесте човеково генеричко својство. Осим тога, оваквим решењем секуларна држава би била стављена у улогу инструмента или арбитра у догматским питањима, што она не може бити јер није за то компетентна.

Постојеће верске организације у Србији, које нису именоване у овом Закону односно оне које су регистроване по Закону о правном положају верских заједница из 1953. и 1977. године, сада имају пуну слободу избора у регулисању свог правног статуса. Оне могу да се региструју по овом Закону и добију правни субјективитет јавне цркве, а овакву могућност никад до сада у Србији нису имале. Али оне такође могу уколико им то више одговара да остану и делују у садашњем статусу удружења грађана, у статусу правног лица који су стекле на основу поменутих закона пријавом надлежном локалном органу. Закон о црквама и верским заједницама не поништава права стечена Законом из 1953. и 1977. године и не ставља ван снаге пријаве по тим Законом. То је друга могућност која има стоји на располагању. На крају, ако нека верска организација жели да поништи постојећу пријаву а при томе не жели да уђе у систем утврђен Законом о црквама и верским заједницама, она тиме не губи право и слободу да делује, под условом да њено деловање није инкриминисано чланом 3. Закона.

Српски Закон о црквама и верским заједницама враћа стечена права традиционалним црквама и верским заједницама, а конфесионалним заједницама отвара могућност да стекну иста та права. Свакоме нуди широку слободу избора у одређивању свог правног положаја у друштву. Свима гарантује једнакост пред законом.

Закон о црквама и верским заједницама јемчи свим црквама и верским заједницама у Србији пуну слободу, али једновремено он оставља држави право да слободно бира начине и облике сарадње са поједним црквама и верским заједницама.

Овај осврт на фундаменталне критичке ставове и судове о Закону о црквама и верским заједницама не претендује да све те примедбе одбаци него да их анализује. Свестан сам да ово није савршен

Закон; далеко је од тога. Али није ни најгори, како тврде неки политички аналитичари. Ово је превасходно један реалистичан правни акт. У њему су сабрана и прерађена ранија искуства у уређивању односа државе и Цркве. У њему је такође сублимисана историјска, културна и црквена свест садашње генерације јавних делатника у Србији, као и воља и одговорност тренутних актера на политичкој сцени Србије. На крају, овај Закон је ипак отворио једну нову перспективу и нову етапу у односима између државе и Цркве у Србији. Ти односи сада не зависе од културне и црквене свести народа у једном тренутку, поготово не зависе више од револуционарне идеологије и политичке самовоље јавних власти, као у другој половини 20. века. Сада су ти односи уређени Законом о црквама и верским заједницама, који је усвојила Народна скупштина Републике Србије 20. априла 2006. године.

ЦРКВА – ПРАВНО ЛИЦЕ *SUI GENERIS*⁴

Увод

У свим европским државама, изузев Француске и Ирске, правни положај Цркве регулисан је посебним националним законима уставног типа.

У социјалистичкој Југославији од 1953. до 1977. године на снази је био федерални Закон о правном положају верских заједница. Уређивање односа између државе и Цркве 1977. године је дато у надлежност чланицама федерације, али је претходни закон и даље остао у правном промету, с тим што је у неким републикама незнатно измењен или допуњен. После распада Југославије и пропасти комунистичке идеологије, све новонастале државе су схватиле да тај идеолошки ригидан закон није прикладан и приличан друштвима која су се определила за изградњу модерног демократског поретка, према европским узорима и стандардима, па су убрзо по усвајању нових устава настојале да донесу и нове законе о црквама и верским заједницама. Пошто је последња прогласила државну самосталност, Црна Гора је сада једина бивша југословенска република која још није донела такав закон. Она ће то сигурно ускоро учинити јер је правна и политичка традиција да се нов закон о црквама и верским заједницама увек доноси кад се промени друштвено уређење и кад се уставом васпостави нов државни поредак. А Црна Гора је већ променила и државно и друштвено уређење и усвојила је нов устав.

Циљеви Закона о црквама и верским заједницама

У свим бившим комунистичким државама нови закони о црквама и верским заједницама настојали су да испуне два циља:

⁴ Реферат на научном скупу „Правни положај цркава и вјерских заједница у Црној Гори данас“, Бар, 23–25. мај 2008.

1. да врате, обнове, иновирају и гарантују цивилизацијска права црквама и верским заједницама, она права која је Црква у демократским друштвима слободно уживала а која су у комунистичким друштвима била сужена, деградирана или дерогирана;

2. да омогуће и подстакну враћање материјалних добара која је држава узурпирала или одузела од Цркве.

1а) Пошто је у комунистичким друштвима Црква била маргинализована, екскомуницирана из јавног живота, гетоизована, основно право које црквама и верским заједницама треба да буде васпостављено јесте право да буду од стране државе прихваћене и третиране као *јавне* заједнице општедруштвеног и националног значаја. Као јавне заједнице, цркве и верске заједнице имају право да учествују у јавном животу демократског друштва, а то значи да могу слободно и потпуно равноправно да обављају образовне, васпитне, културне, социјалне, хуманитарне и остале јавне делатности, под истим условима под којима те делатности обавља држава и други правни субјекти, установе и организације.

Слободно и вишесмерно деловање црква и верских заједница у јавном животу модерне (пост)секуларне државе у интересу је демократског друштва, а не само у интересу Цркве. Наиме, зрела демократска друштва схватају да је Црква данас прворазредан и поздан чинилац социјалне стабилности – јер практикује и проповеда слободу личности, негује љубав и одговорност а не само поштовање према другом и друкчијем, активистички и делотворно је солидарна са угроженом популацијом, залаже се за мир, теолеранцију, отвореност и позитивну радозналост за све аутентичне културне и националне вредности, подржава све човечне духовне напоре, сублимише и духовно осмишљава историјска искуства народа, кристализује и изражава културну самобитност (идентитет) нације у којој живи и делује... А то су управо оне вредности којима стреме и модерна демократска друштва и на којима Европа настоји да утемељи своју универзалну духовну културу. Зато је сарадња државе и Цркве у остваривању циљева од општег и заједничког интереса не само могућна и пожељна него је и неопходна, посебно у друштвима која су дезоријентисана и трауматизована вишедеценијским дејством агре-

сивног атеизма и леденом и зловољном резигнацијом према свакој традиционалној вери и према свим вишим животним и човечним стремљењима које религија подстиче, буди и храни. Такво је донедавно било, а можда је у понечему и данас, и црногорско друштво, али сутра сигурно неће бити такво.

1б) Сарађујући на остваривању универзалних цивилизацијских циљева којима стреме модерна демократска друштва Црква и држава остају слободне и независне једна од друге. Обојана слобода и међусобна одвојеност или, боље речено, независност, остварује се тако што држава гарантује цркви *изворну аутономију*. Аутономија Цркве у демократској држави не може бити само декларативна, него треба да буде делотворна. Кроз институт аутономије држава признаје права Цркве да својим методама, на основу свог искуства и позвања, учествује у остваривању универзалних историјских и цивилизацијских циљева којима стреми народ и друштво у којем Црква живи и делује. Прихватањем Цркве као аутономног социјалног ентитета у свом саставу, држава на недвосмислен и безрезерван начин исказује поштовање према изворној мисији Цркве, која није само историјска и цивилизацијска него превасходно есхатолошка. Аутономија Цркве у постсекуларном друштву је реална и делотворна само онда кад држава прихвати Цркву као засебну установу која делује у овом свету, али и кад поштује самосвест и самоодређење Цркве као посебног духовног организма који није од овог света и чији телеолошки и есхатолошки смисао није у овом свету него у Будућем веку.

Аутономија цркава и верских заједница

Како је у закону могућно разрадити и правно операционализовати принцип пуне аутономије Цркве у секуларној држави, а управо тај принцип је обавезујући и фундаменталан зато што представља израз и доказ историјске самосвести и цивилизацијске зрелости модерних демократских друштава?

Пошто су настале пре модерне државе, *све традиционалне цркве и верске заједнице треба да у модерној држави имају сīаауус правној лица sui generis*. Осим у државама које су религију покушале

да супституишу комунистичком утопијом, такав статус Црква је практично уживала у свим модерним државама од Француске револуције до данас, иако такав статус није експлицитно дефинисан у правној теорији. Стога је за бивше комунистичке државе важно да законима о црквама и верским заједницама врате пун правни дигнитет црквама и верским заједницама. Црна Гора то може да учини тако што би Српској православној цркви, Римокатоличкој цркви и Исламској верској заједници новим законом успоставила континуитет са правним субјективитетом које су стекле и имале у Кнежевини и Краљевини Црној Гори.

Кнежевина и Краљевина Црна Гора су трезвено и одговорно регулисале однос између државе и Цркве. Тај однос је био хармоничан. Хармоничан однос, а не потпуна и прикривено или потенцијално антагонистична одвојеност државе и Цркве, и данас је важећи правни и политички стандард у свим чланицама Европске уније, као и у свим државама које теже европским интеграцијама. Дакле, у правном регулисању односа између државе и Цркве на демократским основама законодавна власт у Црној Гори може да се ослони на сопствену ранију правну традицију. Та традиција је у сагласју са модерним демократским тежњама и стандардима, за разлику од комунистичког Закона о правном положају верских заједница, који је данас потпуно анахрон, а који неке политичке снаге у Црној Гори и даље протезирају као путоказ за нови прогон цркава и верских заједница из јавног живота, односно као брану да цркве и верске заједнице и у Црној Гори добију положај и улогу какве имају у развијеним демократским друштвима.

Ослањајући се на своју ранију правну традицију Република Црна Гора може да се (ре)афирмише као аутохтоно мултиконфесионална држава. Хармонична мултиконфесионалност, а не атеизам или ледена и ступидна равнодушност према вери, јесте изворна традиција и темељ и старе и нове Црне Горе. Нови закон о црквама и верским заједницама требало би да обнови ту традицију. Свака европска држава управо има слободу и дужност да уреди своје односе са црквама и верским заједницама у складу са сопственом културном и историјском традицијом, уз уважавање универзалних принципа о слободи савести и вероисповести. Другим речима, у овој обла-

сти свака европска држава има пун суверенитет, а то значи да није дужна да своје законодавство усклађује са другим државама него преvasходно са сопственом културном и социјалном традицијом, са својим реалним друштвеним односима, као и са цивилизацијским опредељењима и стремљењима данашњег друштва. А правна традиција Црне Горе, као аутохтоно мултиконфесионалне државе, компатибилна је са универзалним принципима. Зато Црна Гора има добре изгледе да политички зрело и трезвено врати цркве и верске заједнице у јавни живот и да им обезбеди делотворну и садржајну, а не ограничену и празну аутономију, какву су имале у комунизму.

Основна права која цркве и верске заједнице имају на основу аутономије и на основу статуса правног лица *sui generis*, јесу: – *право на самоодређење, односно право да буде призната не само историјска него и есхатолошка димензија Цркве; – право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално и слободно обављају своје унутрашње и јавне послове; – право да буду носиоци и генератори правној субјективности, односно да као правна лица sui generis својим организационим јединицама и установама дају и укидају својство правној лица; – јемство државе да неће ометати примену аутономне правне регулативе цркава и верских заједница, да ће поштовати њихове правоснажне одлуке и да ће, на њихов захтев, пружати одговарајућу помоћ у спровођењу тих одлука, у складу са браћанским законима; – право да своју културу и своја духовна искуства преносе и шире преко јавној медијској сервиса, као и кроз образовни систем, односно право да организују и изводе наставу веронауке у државним и приватним школама; – право да самостално управљају својом имовином и новчаним средствима, у складу са социјалним аутономним прописима.*

Сва ова основна права цркава и верских заједница законодавна власт у Црној Гори може да обезбеди само потпуно новим законом, а не изменама или допунама важећег комунистичког Закона о правном положају верских заједница.

Имовина цркава и верских заједница

Упоредо са законом о црквама и верским заједницама ваљало би донети посебан закон о враћању имовине која им је узурпирана

или одузета. Све државе настале из бивше Југославије су се бавиле овим питањем, па ће то учинити и Црна Гора. Искуство показује да је боље да се ово питање уреди посебним законом, како је учинила Србија, него општим законом о денационализацији.

Посебан закон о враћању одузете имовине је потребан зато што имовина цркава и верских заједница ни пореклом ни наменом није иста као имовина одузета од физичких лица. Наиме, цркве и верске заједнице нису имале, нити данас имају, неку другу имовину осим оне коју им је обезбедио народ. Зато та имовина није приватна у уобичајеном смислу него корпоративна, задружна, народна имовина поверена црквама на коришћење, располагање и управљање. Основна намена те имовине није увећање профита, него је она у функцији остваривања изворне духовне мисије Цркве и вршења њене самосталне образовне, културне и социјално-хуманитарне делатности. Уз ово, треба имати на уму да се највећи део имовине одузете црквама и верским заједницама налази у истом облику у којем је била кад је одузета, па је стога ту имовину могућно брже и лакше вратити. То су основни и довољни разлози да враћање имовине одузете црквама и верским заједницама буде регулисано посебним, а не општим законом о денационализацији.

Закон о враћању имовине, разуме се, ваља да буде у сагласју са општим законом о црквама и верским заједницама. То значи да се имовина враћа црквама и верским заједницама као правним лицима *suī generis*, онима који су носиоци и извори правног субјективитета, а не њеним организационим јединицама (парохијама, црквеним одборима, жупама и меџлисима), који својство правног лица могу да имају тек на основу одлуке највишег надлежног црквеног органа и који стога имовину могу да поседују и да њоме располажу искључиво у складу са аутономним прописима цркава и верских заједница, а не на основу имовинско-правних прописа које доноси држава.

Пошто последња приступа изради и усвајању закона о црквама и верским заједницама и закона о враћању одузете имовине, Република Црна Гора је у могућности да користи теоријско-правна и практична искуства других држава, које су успеле да превазиђу идеолошки ригидна начела на којима је израђен стари Закон о

правном положају верских заједница, а који је некад важио у свим бившим југословенским републикама. Не треба сумњати да ће тај Закон бити замењен и у Црној Гори и да ће она ускоро донети нов закон, надамо се још бољи и потпунији од закона у другим државама у окружењу.

РЕЛИГИЈСКИ СИСТЕМ СРБИЈЕ

У свим данашњим секуларним државама Црква је одвојена од државе, али ни у једној није одвојена од друштва. Напротив, модерна постсекуларна друштва признају и прихватају да Црква има посебну, активну и незамењиву историјску, културотворну, социјалну и државотворну улогу у новим цивилизацијским процесима. Другим речима, данас се артикулише једно ново схватање улоге Цркве у друштву, у основи различито од уобичајених схватања типичних за класичне секуларистичке државе у претходна два столећа.

Нова друштвена свест о природи и улози Цркве у друштву сублимише се, најочигледније исказује и верификује у начину на који држава утврђује и одређује правни положај цркава и верских заједница. Ово питање спада у домен државно-црквеног права. Као посебна грана правне теорије и правне праксе, државно-црквено право је у комунизму било потиснуто, готово заборављено, у сваком случају неважно. Данас свака од посткомунистичких држава покушава да обнови или да изнова заснује своје државно-црквено право.

Неолиберална концепција верских слобода

Погледајмо како у светлу нових културно-историјских концепција о односу Цркве и државе и у процесу обнове државно-црквеног права изгледа српски Закон о црквама и верским заједницама, донет 2006. године, после 13 година правне празнине у овој области.

Као што му и име казује, овај Закон уређује положај, улогу и права корпоративних субјеката верске слободе (цркве, верске заједнице, конфесионалне заједнице и друге верске организације). Закон не превиђа индивидуалне верске слободе, али подразумева да се верска слобода испољава и практикује превасходно у заједници. Ако се не исказује јавно, у заједници, религиозно осећање је дубоко интим-

на и приватна ствар личности, па стога и не може бити законски нормирано, и поред тога (или управо зато) што је такво осећање универзалан и природан антрополошки феномен. Овакво тумачење верских слобода канонизовано је и у старијем и у данашњем европском државно-црквеном праву, као и у српској правној традицији.

Радикално другачија је неолиберална, проамеричка концепција верских слобода, која је нуђена и наметана као алтернатива српском државно-црквеном праву на којем је заснован Закон о црквама и верским заједницама. (Овде ту концепцију скицирам на основу коментара које су на преднацрте српског закона о црквама самоиницијативно упућивали амерички стручњаци, институције и политички органи који се баве питањима религије, као и неке невладине организације и удружења у Србији.)

Неолиберална интерпретација верских слобода у средиште верског живота ставља индивидуум као конзумента религиозних „услуга“, а сама Црква остаје у другом плану. По таквом схватању, не ваља у закону именовати цркве нити вршити било какву типологизацију цркава и верских заједница, било да је критеријум типологизације древност верске организације, било њено учење, било њена улога у историјском, државном и културном животу једног народа. Свака типологизација је, верују заговорници оваквих схватања, нека врста дискриминације. Зато у закону не треба да се помиње назив ни једне конкретне цркве или верске заједнице.

Постулат на којем почива неолиберална концепција верских слобода гласи: Свако има право да на слободном тржишту идеја нуди своје услуге у задовољавању религиозних потреба грађана. Свака личност, пак, слободно може да бира где ће те потребе задовољити, данас код једне верске организације, сутра код друге. Пошто се човек рађа као слободан индивидуум, он рођењем не припада ни једној вери и ни једној култури или традицији. Он је слободан да сам бира веру, нацију, културу којој ће припадати. Једино што закон о слободи вероисповести треба да регулише, јесте да се јемчи слобода и фер-конкуренција у артикулисању и понуди верских услуга и да се обезбеди да се те услуге пружају и у специфичним и затвореним људским заједницама, на пример у војсци, болници, затвору, али не и у школи.

Појмови „црква“ и „верска заједница“ немају места у закону јер закон треба да регулише једино и искључиво апстрактно и апсолутно схваћену верску слободу појединца, а не и права, правни положај, јавну, социјалну или културну делатност корпоративних субјеката верске слободе. Законом о слободи вероисповести држава не може и не треба да верификује и штити вредности које Црква артикулише, чува и преноси, па макар те вредности биле универзалне и друштвено општеприхваћене. Смисао Цркве није у њеној мисији, у вредностима које чува и преноси. Верски идентитет Цркве није садржан у њеном настанку, постојању, предању и имену, него њен идентитет слободно граде њени припадници, по мери својих схватања, потреба и интереса. Заговорници оваквих схватања не уочавају суштинске разлике у појмовима „црква“ и „верска заједница“; за њих је то плеоназам иако ни једна традиционална црква никад своје лично име не замењује неким синонимом или општим називником, као што ни традиционалне верске заједнице не идентификују себе као Цркву него као заједницу одређене вере.

По неолибералној концепцији верских слобода, неважно је које цркве и верске заједнице реално постоје и делују у једном народу, друштву или држави, неважно је кад су настале, колико следбеника и присталица имају, није битно чак ни то каква учења исповедају и које вредности граде и преносе. Али јесте важно да оне које још не постоје имају иста права као и оне које постоје вековима. Зато је најбоље да нема цензуса за оснивање нове верске организације; довољно је да 10 људи одлуче да оснују цркву, држава им ту „цркву“ мора признати.

Заступници либералног апсолутизма не дозвољавају да се у закону о верским слободама помене Бог. Они, наиме, мисле да се човекове религиозне потребе не задовољавају вером у Бога, па се стога и верска слобода не сме ограничавати онемогућавањем човека да верује у било шта. Он слободно бира у кога ће или у шта веровати или неће веровати. Стога у закону треба посебно инсистирати на човековом праву да промени веру или уверење. У праву да тражи и мења веру сублимисана је човекова религиозна душа и његова верска слобода, а не у вери у Бога. У ствари, овакве представе о вери засноване су на постулату да Бог не постоји. Човек

је створио самог себе и Бога. Нема Откровења; Исус није Син Божији, није се оваплотио ни васкрсао. Али човек има право да верује и да јесте. Таква вера, сублимисана у традиционалним црквама, има једнаку слободу и право да се исповеда као и било која друга индивидуална интерпретација Библије или било ког другог списка који може да инспирише и задовољи човекове религиозне импULSE. Сваки човек има право да измишља и ствара свог бога; нико не сме порицати да тај бог има исту вредност и значај за човека као и Син Божији. Апсолутизовањем човека и његове слободе да верује у било шта, да сам ствара и објављује веру или да слободно конзумира било које верско учење које се нуди на слободном тржишту идеја, неолиберални екстремизам се пројављује као нова псеудорелигија, која има своје првосвештенике и своје присталице, спремне да перфидним, уљудним и лицемерним насиљем, у име човека и за његово добро, шире своју псеудоверу у целом свету и да сваке године у Конгресу САД подносе извештаје о томе у којим државама се пружа отпор њиховом концепту слободе вероисповедања. У појму „верска слобода“ они тежиште стављају на слободу а не на веру. Није важно да ли у једном друштву има вере него да ли има слободе да се верује или не верује. Пет-шест једноставних и у основи прихватљивих ставова из међународних конвенција и резолуција о слободи вероисповести, ригидним тумачењима су уздигнути у ранг догмата неопросвећеног апсолутизма. Неопросвећени апсолутизам као нова псеудорелигија наступа под маском демократије, посебно у бившим комунистичким државама.

Иако и у српској културној и политичкој јавности има заступника неолибералног схватања верских слобода, у процесу израде и доношења Закона о црквама и верским заједницама ипак је постигнут консензус свих цркава и верских заједница, као и свих релевантних политичких снага, да закон треба да се утемељи у духу традиције европске правне мисли, односно да се заснује на српском државно-црквеном праву.

У духу српске правне традиције, црквама и верским заједницама враћено је достојанство јавних заједница од општег друштвеног, националног и државног значаја. Статус јавних заједница традиционалне цркве и верске заједнице имале су све до 1945. го-

дине, када су насилно стављене у положај маргиналних грађанских удружења.

Традиција и иновација српској државно-црквеној йрава

Српски Закон о црквама и верским заједницама познаје традиционалне цркве и верске заједнице по имену којим се оне самоидентификују и исказују у свету и историји, констатује њихов вишевековни историјски континуитет у Србији и тиме признаје њихову историјску, културну и социјалну улогу у народном животу.

Историјска, културна и социјална улога цркава и верских заједница у модерном српском друштву Законом је дефинисана у три нивоа: а) деклараторно, б) нормативно и в) факултативно односно на нивоу слободних договора између државе и цркава и верских заједница.

Деклараторно улога Цркве у друштву експлицитно је формулисана у члану 11, који гласи: *Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитетa српској народа*. Овим ставом Српска православна црква није одређена као државна црква, нити је православље проглашено државном религијом, иако у неким европским државама и данас – по инерцији традиције – постоје државне цркве, а такав статус у 19. веку и у прве две деценије 20. века имала је и Српска православна црква. Али интенција Закона није да врати и обнови ранији друштвени положај Српске цркве, него да уреди плуралистичну религијску структуру савременог српског друштва; уосталом, плуралистична религијска структура такође има снажну традицију у модерној српској држави, од Кнежевине и Краљевине Србије до Краљевине Југославије, мада је у социјалистичкој Србији та традиција разорена и обесмишљена.

На нормативном плану улога цркава и верских заједница у модерном друштву утврђена је превасходно у начину на који је дефинисана њихова аутономија. У српски Закон о црквама и верским заједницама уграђено је схватање да Црква има аутохтону аутономију. Другим речима, Црква није аутономију добила од неке шире и

свеобухватније структуре, нпр. од државе; није је стекла или изборила већ је самим настанком носи у себи. Став 1. члана 6. Закона то јасно исказује: *Цркве и верске заједнице су независне од државе и једнаке њред законом.* Реч „независне“ укључује и подразумева, наравно, одвојеност Цркве од државе, што је уставна норма, али ближе одређује и конкретизује садржај те норме. Ставови 2. и 3. истог члана, као и члан 7. Закона, утврђују, дефинишу и нормирају изворну аутономију Цркве на следећи начин:

Цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свој верској идентитету.

Цркве и верске заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове.

Држава не може ометајући примену аутономних прописа цркава и верских заједница.

За извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница држава брзо одговарајућу помоћ, на њихов захтев, у складу са законом.

Зајемчивши пуну аутономију Цркви, држава је признаје као вечну Божанску установу на Земљи, а не као једну међу многим људским организацијама које су настајале и нестајале у историји; признаје и њено унутрашње право и позвање да врши изворну, спаситељску и есхатолошку мисију у свету, а нормира само њене делатности и улогу у данашњем друштву.

Будући да су изворно аутономне, цркве и верске заједнице су *de facto* историјско-правни ентитети *sui generis*. Њима правни субјективитет не даје држава у којој делују, него оне своју организацију и предање, односно аутохтону аутономију, уносе и инкорпорирају у одређен државни правни поредак, као у сопствено спољашње право. Демократска држава признаје изворну аутономију неке цркве или верске заједнице на основу њеног реалног постојања, а не на основу своје политичке воље или ради неког посебног интереса. Схватање Цркве као историјско-правног ентитета *sui generis* корисно је за разрешавање теоријских тешкоћа са којима се сусреће правна мисао кад настоји да дефинише појам Цркве; оваквим пои-

мањем аутономије превазилази се правни тоталитаризам заснован на неосетљивим, произвољним, грубим и насилничким аналогијама, какаве налазимо у следећем типичном ставу српских криптокомунистичких правничких кругова: „Цркве и верске заједнице по својој правној суштини нису ништа друго него посебна врста удружења, као што су то, на пример, и политичке странке и синдикати.“ Иако је ово схватање деценијама насилно наметано, Црква овакву дефиницију није никад прихватала ни у свом унутрашњем ни у свом спољашњем праву, а оно је, срећом, данас превазиђено и у модерној правној мисли, односно у новом државно-црквеном праву. Модерно државно-црквено право засновано је, наиме, на постулату да је Црква аутохтон и аутономан историјско-правни ентитет.

У српском закону статус историјско-правних ентитета *sui generis* имају традиционалне цркве и верске заједнице. Оне су набројане у члану 10 Закона:

Традиционалне цркве су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је њравни субјективитет сачењен на основу посебних закона, и то: Српска Православна Црква, Римокатоличка Црква, Словачка Еванђеличка Црква а. в., Реформатска Хришћанска Црква и Еванђеличка Хришћанска Црква а. в.

Традиционалне верске заједнице су оне које у Србији имају вишевековни историјски континуитет и чији је њравни субјективитет сачењен на основу посебних закона, и то Исламска верска заједница и Јеврејска верска заједница.

Члановима 11–15. свакој традиционалној цркви и верској заједници успостављен је формални континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу закона из српске правне историје, у којој су све до комунистичког преврата биле признате као јавне заједнице. (Такви закони су доношени од 1836. до 1931. године.)

Пет традиционалних цркава и две верске заједнице представљају темељ и носеће стубове плуралистичне религијске структуре данашњег српског друштва, али оне не попуњавају целу структуру. Члан 16. Закона наводи конфесионалне заједнице и друге верске организације које постоје у Србији.

Спорно питање које се овде може поставити јесте: зашто и конфесионалне заједнице и друге верске организације немају по аутоматизму односно самим постојањем статус историјско-правних ентитета? Одговор је једноставан: оне немају вишевековни историјски континуитет у Србији, па стога у српској правној историји о појединим конфесионалним заједницама никад није постојао неки посебан закон којим би оне биле признате као јавне заједнице. Пошто нису имале статус јавних заједница, конфесионалним заједницама такав статус није ни могао бити враћен новим законом. (Уосталом, у бившим комунистичким државама имовина, укључујући и права, враћа се само онима којима је револуционарним насиљем одузета односно укинута, а не расподељује се равноправно и равномерно свим грађанима.)

Ипак, и то је изузетно важно, Закон о црквама и верским заједницама омогућава и нетрадиционалним црквама и новим конфесијама да *стикну* статус јавних заједница какав је *враћен* и потврђен традиционалним црквама и верским заједницама. Ту могућност су искористиле познате конфесионалне заједнице.

Све конфесионалне заједнице које постоје у Европи, а од којих већина има вишедеценијску традицију деловања и у Србији, регистроване су по Закону о црквама и верским заједницама. Оним верским организацијама које су настајале невољним отцепљењем од неке познате конфесионалне заједнице – тако што су могле и морале да се евидентирају само на локланом нивоу, као засебна, изолована организација, а не и као део шире верске заједнице – омогућено је да се региструју као правна лица односно организационе јединице сопствене верске матице, а онима које су се својом вољом осамосталиле омогућено је да наставе да слободно делују на основу раније важећих прописа који су регулисали ову област.

Услови за регистрацију верских заједница, односно за стицање својства правног лица, у Србији су знатно једноставнији и либералнији него у већини европских држава. Да би једна верска организација добила својство правног лица у Србији, потребно је да поднесе доказе да је одлуку о оснивању потписало 0, 001% „пунолетних држављана Републике Србије који имају пребивалиште у Републици Србији према последњем званичном попису становништва или

страних држављана са сталним боравком на територији Републике Србије“ (чл. 18).

Погледајмо под којим условима у другим државама неко удружење грађана може добити статус верске заједнице. У Аустрији је потребно 2% становника и присуство 16 година; у Белгији 10. 000 чланова и „дуже присуство“; у Хрватској 500 припадника и 5 година деловања; у Јерменији 200 чланова; у Баварској (Немачка) 1 промил становника и потврда о дужем трајању; у Румунији 0,1% становника и присуство 12 година; у Словачкој 20. 000 пунолетних грађана са сталним пребивалиштем; у Словенији 100 пунолетних лица са сталним пребивалиштем.

У Србији све верске организације које су стекле својство правног лица на основу закона који је укинут 1993. године могу да задрже свој правни субјективитет, без обавезе да се поново региструју по Закону о црквама и верским заједницама. Њима је успостављен континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу Закона о правном положају верских заједница (на снази био од 1953. до 1993. године), као што је и традиционалним црквама и верским заједницама признат континуитет са правним субјективитетом стеченим на основу посебних закона о свакој од њих.

Конфесионалним заједницама и другим верским организацијама континуитет у правном субјективитету имплицитно је успостављен Законом о црквама и верским заједницама, а експлицитно је потврђен у Правилнику о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница; као подзаконски акт Правилник је утемељен на члану 45. Закона. Конфесионалним заједницама и другим верским организацијама нису, дакле, раније стечена права укинута, него су потврђена.

На основу ове кратке анализе можемо закључити да је флексибилан и либералан систем регистрације верских заједница једна од битних карактеристика новог српског државно-црквеног права. Тај систем је утемељен на следећим постулатима: 1. верске организације у Србији нису обавезне да се региструју; наиме, на основу Устава, Закона о црквама и верским заједницама, као и на основу међународних резолуција и конвенција, оне слободно могу да делују и без формалне регистрације, под условом да не злоупотребљавају слобо-

ду вероисповедања, 2. верске организације које желе да се региструју односно да имају својство правног лица могу то учинити на три начина: а) на основу Закона о црквама и верским заједницама, б) признавањем пријава о регистрацији које су стечене на основу ранијег Закона о правном положају верских заједница, како је предвиђено Правилником о садржини и начину вођења Регистра цркава и верских заједница, и в) на основу Закона о удружењима.

Овакав разуђен и флексибилан систем регистрације цркава и верских заједница, на основу којег оне стичу правни субјективитет, прилагођен је реалној и плуралистичној религијској структури Србије. Систем регистрације уважава верске слободе, односно права верских организација да делују било као правна лица било као слободна удружења која нису обавезна да се региструју, на једној страни; и потврђује, разрађује и проширује раније стечена права свих постојећих цркава, верских заједница и верских организација, на другој страни.

Истине ради, овај разуђен, реалистичан, плуралистичној религијској структури друштва прилагођен систем регистрације верских организација, у пракси не функционише увек без извесних недоумица и тешкоћа. Неки државни органи повремено не препознају пријаве стечене по претходно важећем закону као потврде о правном субјективитету, нити схватају да свако удружење грађана на верској основи није и не мора да буде црква или верска заједница, него може да се региструје као и свако друго удружење, по важећем закону који регулише ту област. У већини држава удружење грађана на верској основи може да стекне својство верске организације тек кад одређен број година делује као удружење.

И поред повремених, уосталом очекиваних, тешкоћа и недоумица у примени Закона о црквама и верским заједницама, у пракси је потврђена делотворност оригиналних, демократичних и реалистичних решења која су у Закон уграђена.

На основу Закона о црквама и верским заједницама успостављен је уређен религијски систем, у којем свака црква и верска заједница има верски идентитет, своју историју и своју аутономију, пуну слободу да буде у заједништву са истородним верским заједницама у свету и да слободно врши не само своју верску мисију него и културну и социјалну улогу у модерном демократском друштву.

Ради заштите и афирмисања слободе цркава и верских заједница да исказују свој верски идентитет, као и на основу реалне самоидентификације у ранијој историји и у данашњем времену, цркве и верске заједнице у Србији су сврстане у следеће категорије: 1. традиционалне цркве и верске заједнице, 2. конфесионалне заједнице и цркве, 3. верске организације и 4. удружења грађана на верској основи. Прве две категорије су уписане у Регистар цркава и верских заједница, трећој је признат правни субјективитет стечен по раније важећем закону, о чему Министарство вера може да води евиденцију у посебном каталогу уз Регистар; четврта категорија, односно нове верске групе и удружења могу да добију својство правног лица по Закону о удружењима.

Цркве и верске заједнице у Србији су типолошки категоризоване на основу њихове слободе у одређивању сопственог верског идентитета и њихове реалне традиције. Иако су једнаке пред законом, нису насилно изједначене у сивилу безимености и леденој зони апстрактно схваћених верских слобода. Свака црква, верска заједница и верска организација у јавној употреби користи искључиво службени назив којим саму себе назива; свака може и треба да у вршењу својих јавних делатности видљиво истакне свој пуни назив под којим је регистрована као правно лице. Кад се каже да су цркве и верске заједнице једнаке пред законом, то значи да су једнаке у правима и могућностима да делују слободно, у складу са сопственим традицијама, да буду оно што јесу, да свака буде позната и призната под сопственим називом.

Религијски систем у Србији данас је тако уређен да свака верска организација има право, пуну слободу и реалну могућност да у јавном животу говори у своје име, својим сопственим ставом и гласом.

Кооперативна одвојеност државе и Цркве

Прихватање и признавање посебне и аутентичне улоге цркава и верских заједница у модерном друштву у Закону се исказује и на условно названом факултативном плану, односно на утврђеним могућностима и правилима слободног договарања државе са црквама и верским заједницама.

Закон о црквама и верским заједницама успоставио је сарадничке односе између државе и црква и верских заједница. Закон полази управо од претпоставке да држава и Црква имају одређене заједничке циљеве, које свака остварује самостално, својим путевима и средствима, али оне могу те циљеве од општег добра да остварују и заједнички, на основама слободних договора. Држава не треба и не може да примора Цркву на такву сарадњу, као што не може и не треба да такву сарадњу онемогући идеолошки ригидним, догматичним и формално-логицистичким тумачењем начела одвојености Цркве од државе. Подсећам да према Закону Црква није одвојена од државе него је од ње независна, дакле слободна да сарађује или не сарађује са државом, као што и држава може а не мора да сарађује са Црквом. Држава је дужна да свима обезбеди слободу деловања, али је слободна да међу црквама и верским заједницама бира оне којима ће понудити сарадњу у вршењу одређених јавних делатности ради остваривања циљева од општег добра. Оваква начелан однос Цркве и државе формулисан је у члану 28 Закона:

Држава сарађује са црквама и верским заједницама ради унапређивања верске слободe и остваривања општите добра и заједничког интереса.

Ради унапређивања верске слободe и сарадње са црквама и верским заједницама, у обостраном интересу, држава може да материјално помаже цркве и верске заједнице.

Од 46 чланова Закона о црквама и верским заједницама у 23 члана се директно утврђују правила и услови сарадње државе са црквама и верским заједницама, а у 23 се то чини посредно или имплицитно.

Држава сарађује са црквама и верским заједницама у следећим заједничким пословима: 1. у исказивању, практиковању и заштити аутохтоне аутономије црква и верских заједница (чл. 4–7 и 9); 2. у регулисању имовинских права, заштити имовине и обезбеђивању пореских олакшица за цркве и верске заједнице (чл. 26, 27 и 30); 3. у остваривању и заштити професионалних, грађанских и социјалних права свештеника односно верских службеника (чл. 8 и 29).

Држава нуди црквама и верским заједницама сарадњу и у ост-варивању богослужбене делатности. Законом држава јемчи да су богослужбени простор и време заштићени и неповредиви, а про-писује услове под којима се богослужење може вршити изван хра-мова:

Бојослужење, верски обреди и остјале верске делатности моју се обављати и на јавним местима, односно ојтвореним йпросјорима, као и на местима везаним за значајне истјоријске дојаћаје или лич-ности.

На захјев чланова и орјана јавних усјанова, или на захјев ко-рисника њихових услуја, бојослужење и верски обреди се моју оба-вљати у болницама, војним и йолицијским објектима, заводима за извршење кривичних санкција, у друтјим инстјитиуцијама и објектима, а йријодно и у школама и усјановама социјалне и де-чје заштјитје.

Цркве и верске заједнице, у дојовору са надлежним орјаном инстјит-иуције, одређују начин и услове йод којима ће се удовољити захјев-вима да се у њој йовремено, стјално или йријодно обављају бојослу-жење и верски обреди. (чл. 31)

Држава такође нуди црквама и верским заједницама сарадњу у обављању одређених делатности: градитељству, образовању, култу-ри, социјалној заштити становништва.

Сваки од 23 члана Закона који регулишу сарадњу државе са црк-вама и верским заједницама садржи два основна заједничка еле-мента: 1. црквама и верским заједницама држава нуди сарадњу у образовној, градитељској, културној и социјалној делатности у скла-ду са својим интересима и могућностима и према законима који регулишу те друштвене области; 2. држава јемчи црквама и вер-ским заједницама њихова изворна права у вршењу тих делатности и обавезује се да поштује њихове традиције, специфичне методе и аутономне прописе по којима организују и врше своје делатности. Другим речима, држава не преноси на цркве и верске заједнице соп-ствене надлежности у наведеним областима, нити пак покушава да грађанске законе безусловно наметне и грубо имплементира у де-

латностима којима се изворно и упоредо са државом баве и цркве и верске заједнице (просвета, култура, социјална заштита, хуманитарни рад).

Тако је у чл. 32, којим се нормира градитељска делатност цркава и верских заједница, утврђено да се изградња, адаптација и реконструкција верских објеката може изводити по доношењу одлуке цркве или верске заједнице; да су за извођење радова потребне дозволе предвиђене законом и прописима који регулишу градитељску делатност, али да је при издавању дозвола надлежни државни орган дужан да поштује право цркве и верске заједнице да самостално организује и води радове, да утврђује намену, стил и опремање објекта на основу своје традиције и обичаја и према својим аутономним прописима.

У чл. 34–38, који уређују образовну делатност цркава и верских заједница, прописано је да оне осим верских школа могу оснивати и предшколске установе, основне школе, гимназије, стручне и уметничке средње и високе школе, факултете и универзитете, у складу са државним законима. Верске школе, пак, могу да се укључе у систем образовања, при чему им се јемчи програмска и организациона аутономија, право да самостално утврђују наставни план и програм, да израђују и одобравају уџбенике и приручнике, да постављају и разрешавају наставно особље према својим прописима и да врше надзор над радом верске образовне установе поштујући услове и стандарде који важе у целомитом систему образовања. Верске школе укључене у систем образовања обавезно се финансирају из државног буџета, а остале могу да добијају финансијску помоћ. Дипломе стечене у верским школама имају исто правно дејство као и одговарајућа сведочанства и дипломе стечене у државним образовним установама, с тим што дипломе стечене у верским школама изван система образовања треба да прођу поступак утврђивања еквиваленције.

Закон препознаје цркве и верске заједнице као носиоце културне делатности; констатује да културне установе у њиховом саставу могу да имају изузетан историјски и општенационални значај, те да на основу тога могу да уживају посебну заштиту, бригу и финансијску подршку државе. Цркве и верске заједнице равноправ-

но са другим носиоцима културних делатности конкуришу својим програмима за доделу средстава из државног буџета. (чл. 44) Закон такође омогућава црквама и верским заједницама да оснивају стручне и научне установе за заштиту сакралног наслеђа у оквиру јединственог система заштите културних добара. (чл. 41–42) Цркве и верске заједнице имају право да користе јавни радиодифузни сервис и да самостално обављају информативну и издавачку делатност. (чл. 44)

Пошто је један од облика сарадње државе са црквама и верским заједницама пружање материјалне помоћи за оне њихове делатности које су од општег интереса (просвета, култура, градитељство), Закон је прописао правила по којима се могу давати додације. Основно правило је да се материјална помоћ пружа „равноправно и сразмерно броју верника појединих цркава и верских заједница, према последњем попису становништва у Републици, при чему се на цркве и верске заједнице са малим бројем верника може применити начело позитивне дискриминације“. Овим правилом држава делотворно а не само деклараторно потврђује да су цркве и верске заједнице једнаке пред законом и да је неговање и заштита религијског плурализма општедруштвени интерес.

Српски Закон о црквама и верским заједницама детаљније и прецизније но слични закони у другим државама описује начине и услове сарадње државе са црквама и верским заједницама у обављању градитељске, добротворне, образовне и културне делатности – са јасном интенцијом да потврди њихова изворна права у вршењу тих делатности, да створи простор да се њихов духовни и културни потенцијал интегрише у социјално ткиво модерног друштва, да афирмише искуства, дела и вредности верске културе. Закон очигледно настоји да верификује и реафирмише аутохтону и аутентичну историјску, културну и социјалну улогу цркава и верских заједница у савременом српском друштву, у духу модерних, демократских схватања односа Цркве и државе. Да ли у томе и успева?

Иако је сарадња државе са црквама и верским заједницама детаљно описана, морамо ипак указати и на неке мањкавости Закона о црквама и верским заједницама.

Поред деклараторног става из члана 11, којим се констатује да „Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа“, било би добро да је у Основним одредбама, у којима се јемчи слобода вероисповести и забрана верске дискриминације, уграђен и деклараторан став о значају и улози универзалних религијских вредности у обликовању модерног, демократског, постсекуларног друштва. Поштовање личности, духовна слобода, поверење, отвореност и позитивна радозналост према другом, људска солидарност, скромност, трезвеност и заједничка одговорност свих људи за човечанство и човечност – то су неке од универзалних вредности које су уграђене у аутохтона учења и праксу цркава и верских заједница. Те вредности, несумњиво, подстицајно делују на општу културу и доприне се хармонизацији и уљуђивању социјалних односа у савременом друштву.

Поред деклараторног члана у којем би била препозната и призната делотворна и благотворна улога Цркве у савременом друштву и култури, требало је, сматрам, класичну сакралну културу експлицитно препознати и признати као активан и актуалан културни образац, комплементаран или конкурентан хуманистичким, просветитељским и материјалистичким културним моделима.

Такође би било корисно да је у чл. 8 Закона, у којима се утврђују права свештеника односно верских службеника, јасније и отвореније дефинисан имунитет свештенослужитеља пред грађанским властима, пошто такав имунитет природно извире из Цркве као аутохтоног историјско-правног ентитета.

На крају, нека документа црквене администрације, какве су крштеница и венчаница, Законом је несумњиво ваљало признати као јавне исправе, једнаковажеће са истим или сродним исправама државне администрације.

Овакви ставови били су уграђени у Преднацрт закона, али су изостављени приликом усаглашавања текста са црквама и верским заједницама, политичким странкама, друштвеним организацијама, културним удружењима и установама, као и са ставовима појединих министарстава и Законодавног одбора у Влади.

И поред ових мањкавости, Закон о црквама и верским заједницама потврдио је и уредио плуралистичан религијски систем у савременом српском друштву на основама српске државне, правне, културне и верске традиције, која је сада усклађена, иновирана и надграђена модерним демократским схватањима односа између Цркве и државе.

ЗАКОН О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА У ПРАВНОМ СИСТЕМУ СРБИЈЕ

Вишедеценијско изгнанство државно-црквеног права из правног система комунистичке државе, у другој половини 20. века, оставило је негативне последице и створило тешкоће у друштвеним настојањима да се крајем тог века, у оквиру рестаурације демократског поретка, успоставе сараднички односи између државе и Цркве. Иако је у процесу демократизације кондезована политичка воља да се државно-црквено право као специфична грана правне науке обнови и примени у пракси, то није могло да се учини ни лако ни брзо пошто су таква настојања пратиле недоумице, отпори и опструкције. У правној и административној сфери недоумице су се јавиле не само на практичном већ и на чисто теоријском плану. То је разумљиво и очекивано ако се има на уму социјалистичко правно наслеђе, које није препознавало цркву као правни ентитет, а то наслеђе се показало жилавим и дејственим и онда кад је економско-политички поредак у којем је оно изграђено потпуно деструисан.

У социјалистичком правном систему, ни у Уставу нити у посебном закону, није уопште постојао термин Црква као правна категорија. Све посебне верске организације биле су подведене под општи појам „верске заједнице“; та правна категорија могла је да се односи и на традиционалне цркве, историјске верске заједнице, нове конфесије и деноминације, верске савезе, покрете, групе итд., а могла је такође да се схвати *in abstracto*, као појам који се односи на неодређене и виртуалне а не само на конкретне и реалне правне ентитете. Тако је у посебним законима у којима је ваљало регулисати одређена права, положај, надлежности и делатности колективних субјеката верске слободе, најчешће изостављана и уставна категорија „верске заједнице“, а цркве су сврставане у категорију

„друга (или остала) правна и физичка лица“. Укратко, пошто Црква није постојала ни у друштвеном, јавном и политичком систему социјалистичке државе, осим као сумњив, архаичан и сувишан остатак прошлих цивилизација, њу ни социјалистички правни систем није познавао и није препознавао као посебан историјско-правни ентитет.

У последњој деценији 20. века социјалистички привредни, друштвени и политички систем је доспео у стање декаденције и распада, па је нужно морао да се мења. У трагању за новом кохезивном идеологијом друштво је променило однос према Цркви. Начело међусобне одбојности државе и Цркве, које је у различним видовима било дејствујуће готово пола века, замењено је класичним начелом одвојености. Одвојеност државе и Цркве била је присна у тренуцима кад се државним властима чинило да у Цркви могу наћи ослонац и савезника за остваривање политичких планова владајуће структуре; у тренуцима кад је Црква дискретно или јасно исказивала критичке ставове према тим плановима и начинима њиховог остваривања, на политичку сцену поново се враћао екстремни секуларизам, који начело одвојености државе и Цркве тумачи тако као да Црква не сме имати никаквог утицаја у јавном животу, готово не у политичкој сфери.

Почетком 21. века државна власт је испољила политичку вољу да са Црквом успостави сарадничке односе, без условљавања сарадње подршком Цркве јавним властима. Али овај беневољентан политички став демократске власти према Цркви није имао своју правну легитимацију, односно није сублимисан у посебан системски закон којим се на нов начин уређују односи између државе и Цркве. И унутар коалиције демократских снага било је страсних и уверених противника могућне сарадње државе и Цркве. Они су водили политичку и културну кампању против враћања верске наставе у образовни систем јер су управо у тој одлуци Владе из 2001. године видели почетак враћања Цркве у јавни живот.⁵ Но, упркос снажном отпору секуларног екстремизма, који је имао своју традицију и упориште у комунизму а који је наставио да делује, и то не само по

⁵ У књизи *Прилози настанку државно-црквеног права у Србији Симе Аврамовића* изложени су убедљиви аргументи из упоредног права против екстремистичког секуларизма а у корист враћања веронауке у образовни систем.

инерцији, него и са новим еланом а под маском демократије, упркос свему ипак између 2001. и 2004. године појам „традиционалне цркве и верске заједнице“, као и Српска православна црква као историјски ентитет, добијају у неким новим законима свој правни идентитет, па тако нису више „друга правна лица“ као у ранијим законима.

Са становишта државно-црквеног права, у периоду 2001–2004. година – поред Уредбе о враћању верске наставе у образовни систем – значајни су закони из области образовања и информисања: Закон о основама система образовања и васпитања и Закон о радиодифузији. Владина уредба из 2001. године о враћању верске наставе у образовни систем сада је добила законски дигнитет; традиционалне цркве и верске заједнице стекле су право да оснивају своје радијске и телевизијске установе, а у Савету који надгледа и уређује област јавног информисања обезбеђено је једно место за представника Српске православне цркве, који у том телу заступа и друге традиционалне цркве и верске заједнице. Поменути закони су мењани и допуњавани у периоду 2004–2007. година, па су у њима нека права традиционалних цркава и верских заједница јасније и прецизније дефинисана. Тако је верска настава од факултативног предмета постала обавезан изборни предмет у свим основним и средњим школама у Србији.

И поред добрих тежњи и делимичних резултата, у овим важним законима права цркава и верских заједница још увек нису регулисани на задовољавајући начин. Наиме, у законима који регулишу место верске наставе у образовном систему, радно-правни статус вероучитеља није био изједначен са статусом наставника других предмета; вероучитељ није имао сталан радни однос него је изводио наставу на основу уговора о раду, који је потписиван на период од годину дана.

Друго отворено и важно питање јесте: да ли веронауку треба увести у образовни систем као обавезан предмет? Постоје снажни аргументи у прилог позитивног одговора на ово питање, у сваком случају јачи од аргумената које наводе поборници поновног прогона верске наставе из државних и приватних школа. На крају, ако је веронаука изборни предмет, зар њена природна алтернатива није предмет под називом верска култура или култура религија, а не

грађанско васпитање, како је сада прописано законом? Наиме, ако бирају између веронауке и верске културе, ученици могу да се одреде да прихвате и живе искуство једне вере или пак да упознају историју и учења различних религијских система, без жеље да прихвате било који од њих. У једном или другом виду, ученицима је неопходно дати знања из религије пошто је хришћанство азбука цивилизације у којој живе; без верског образовања и васпитања људска цивилизација и култура у последња два миленијума је нечитка и непрозирна сфера...

Ни у Закону о радиодифузији права цркава нису најбоље регулисана. Природно је, наиме, да Српској православној цркви буде омогућено да конкурише за доделу националних, а не само локалних и регионалних фреквенција. Такође би ваљало јасније дефинисати начин присуства и права цркава и верских заједница у јавном информативно-културном систему.

Упркос свим недостацима и недореченостима, закони из области образовања и информисања представљају прве кораке у обнови, изграђивању или настанку државно-црквеног права у правном систему Србије.

Снажан подстицај обнови српског државно-црквеног права дао је Закон о црквама и верским заједницама усвојен 2006. године. Тај закон представља темељ модерног државно-црквеног права у Србији. У њему је сублимисана свест данашњег српског друштва о улози Цркве у историји и у новим цивилизацијским стремљењима нације. Закон садржи битне путоказе за садашње и будуће уређивање односа између државе и Цркве.

После усвајања Закона о црквама и верским заједницама створени су услови, али и обавеза, да се државно-црквено право кондезовано у овом закону имплементира и у друге законе који дотичу материју која је предмет системског закона којим се регулишу односи између државе и Цркве. (Овај процес још увек, нажалост, није довршен; штавише, чини се да тренутно има више политичке воље да се он заустави или врати уназад но да се дефинитивно заокружи и стабилизује.)

У периоду 2001–2006. година цркве и верске заједнице су добиле правни идентитет у неким законима и пре доношења Закона о црк-

вама и верским заједницама. Кад је Закон ступио на снагу, онда је овај процес олакшан и интензивираан.

Овде наводимо законе у којима су права цркава и верских заједница регулисана у духу системског закона који утврђује њихов правни положај, услове и начине сарадње са државом.

У сфери социјалне заштите то су следећи закони: 1. Законом о здравственом осигурању и Законом о здравственој заштити монаштву је обезбеђена бесплатана основна здравствена заштита, без обавезе да уплаћују доприносе у Фонд; 2. Законом о пензијско инвалидском осигурању и Законом о доприносима за обавезно социјално осигурање регулисана је основица за уплату доприноса на предлог цркава и верских заједница, у складу са њиховим интересима и аутономним прописима у овој области; 3. Законом о уплати доприноса за пензијско инвалидско осигурање за поједине категорије осигураника плаћени су доприноси и омогућено повезивање стажа свештеницима, углавном оним који су прогнани из суседних држава, за период од 01. 01. 1991. до 31. 12. 2003. године; 4. Законом о Црвеном крсту цркве и верске заједнице су добиле статус сарадника у вршењу јавних овлашћења Црвеног крста.

Осим ова четири закона из сфере социјалне заштите за државно-црквено право важни су и следећи закони из области пореске политике. 1. Законом о порезу на додату вредност традиционалне цркве и верске заједнице су стекле право на рефакцију (повраћај) пореза; 2. Законом о порезу на имовину традиционалне цркве и верске заједнице су ослобођене плаћања пореза на имовину коју користе за обављање богослужбне делатности; 3. Законом о рачуноводству и ревизији цркве и верске заједнице су ослобођене обавезе да надлежној државној институцији подносе завршне рачуне о свом пословању; 4. Законом о условима за запошљавање и рад страних држављана предвиђене су олакшице за стране држављане који обављају верску службу у традиционалним црквама и верским заједницама.

Закон о црквама и верским заједницама примењен је у наведеним законима на предлог и захтев Министарства вера.

Наравно, најважнији закон који регулише имовинска права цркава и верских заједница јесте посебан Закон о повратку (реституцији) имовине одузете црквама и верским заједницама, усвојен

2006. године. Овај Закон је израдило и предложило Министарство за економске односе са иностранством, на чијем челу је био Милан Париводић.

Ових девет закона донетих од 2004. до 2007. године, као и закони из области образовања и информисања донети од 2001. до 2003. године, у основи су компатибилни са духом Закона о црквама и верским заједницама.

Од 2007. године дошло је, нажалост, до застоја, чак и опструкције у даљој разради и примени државно-црквеног права у правном систему.

Тако у Предлогу закона о удружењима није уважен захтев Министарства вера да се грађанима омогући слобода удруживања на верској основи. Министарство за државну управу и локалну самоуправу, који је израдило овај Предлог, стоји на становишту да је било које удружење на верској основи *de facto* црква или верска заједница, те да ваља да се региструје на основу закона који регулише њихов правни положај. Овакво становиште занемарује чињеницу да се дигнитет цркве односно верске заједнице не стиче самим чином оснивања неке нове организације на верској основи; у свим европским државама правни идентитет цркве стиче се после одређеног временског периода у којем је нека организација деловала као удружење грађана на верској основи. Несхватањем разлике између цркве и удружења грађана на верској основи непотребно се ограничавају верске слободе, а међу цркве и верске заједнице покушавају се сместити новоосноване верске организације које немају ни јасан идентитет нити икакву традицију. На тај начин се релативизује, хаотизује и деструише религијски систем чврсто уређен Законом о црквама и верским заједницама.

Неразумевање и непоштовање правног идентитета цркава и верских заједница добило је драстичну и драматичну форму у Закону о забрани дискриминације. Цркве и верске заједнице, које својим позвањем и карактером својих учења сублимишу целокупна цивилизацијска искуства о човековим правима у животу а не само у друштву, нису позване да учествују ни у изради нацрта овог закона ни у јавној расправи о њему. Тај закон легализује, штити и афирмише неке антирелигијске вредности, као и нека противприродна

стања (нпр. атрофију нагона за продужењем врсте односно хомосексуалност), а доводи у питање и релативизује право цркава и верских заједница да такве оријентације и вредности критикују и одбаце. Традиционална схватања односа између мушкарца и жене, која деле и негују готово све цркве и верске заједнице, у овом закону су етикетирани као „предрасуде“, „стереотипи“, неприхватљиви „обичаји и друштвени обрасци“.

И у Закону о култури игнорисан је системски Закон о црквама и верским заједницама и потпуно занемарена културотворна улога Цркве у историји цивилизације и њена културоносна делатност у модерном друштву. Предлагач Закона о култури није се уопште осврнуо на поглавље „Културна делатност“ у Закону о црквама и верским заједницама. Уместо да буде признат и поштован њихов правни идентитет утврђен системским законом, цркве и верске заједнице су поново сврстане у категорију „друга правна и физичка лица“.

Погледајмо како Закон о култури третира класичну хришћанску културу, какве су политичке тенденције садржане у таквом приступу и које су могуће последице које ће из њега произићи.

У Основним одредбама Закона утврђена су Начела културног развоја, Општи интерес у култури и Културна делатност и области културне делатности.

У Начелима културног развоја не помиње се очување верског наслеђа; општи интерес у култури није подстицање и развој сакралне културе; та култура уопште и не спада у област културне делатности, сматра Министарство културе. Како онда тражимо да православно српско наслеђе на Косову и Метохију неко штити кад држава која то тражи не препознаје верско наслеђе као део сопственог културног идентитета?

Сходно оваквом схватању, Црква није субјекат у култури; цркве и верске заједнице не спадају у идентификоване правне ентитете који могу основати установу културе; оне су сврстане у категорију „друго правно или физичко лице“; супротно одредбама Закона о црквама и верским заједницама, њихове културне установе се не финансирају и не суфинансирају из народне касе.

Једини члан у Закону о култури у којем се помиње уставна категорија „цркве и верске заједнице“ јесте онај у којем се утврђује састав

и начин избора Националног савета за културу, чији је најважнији задатак да „анализира и даје мишљење о стању у култури Републике Србије“ и да „даје сугестије у креирању културне политике и предлоге за развој и унапређење културних делатности“. Али и у овом члану предлагач Закона испољава индикативну и тенденциозну конфузију кад покушава да невољно констатује да у Србији постоје цркве и верске заједнице. Предвиђено је, наиме, да у састав Националног савета за културу уђе „један члан из реда представника Српске православне цркве“, као и „два члана из реда представника традиционалних цркава и верских заједница, осим Српске православне цркве“. Овакво решење игнорише члан 11 став 2. Закона о црквама и верским заједницама који гласи: „Српска Православна Црква има изузетну историјску, државотворну и цивилизацијску улогу у обликовању, очувању и развијању идентитета српског народа“, а занемарује и верску припадност грађана исказану у последњем попису становништва, по којем више од 85% становника Србије припада Српској православној цркви. Применивши овде начело тзв. позитивне дискриминације предлагач Закона о култури је очигледно хтео нешто да поручи, а шта – то, бојим се, ни њему није јасно или пак не жели да то јасно исказе. Али ипак нешто наговештава.

Закон о култури и Закон о забрани дискриминације на посредан начин промовишу једну монистичну културну идеологију. Јасније речено, они покушавају да културни монизам афирмишу као нову, свеобухватну и свеобавезујућу друштвену идеологију. Културни монизам је, пак, израз тежњи за унификацијом историјских и националних културних модела. Треба ли културна политика Србије да иде у сусрет тежњама да се у процесу економске, војне и политичке глобализације изврши унификација историјских и националних културних образаца, или пак ваља да буде савезник оних политичких и културних снага које бране културни плурализам као основу идеолошког плурализма и демократског поретка? Јер, јасно је, тамо где нема културног не може бити ни идеолошког плурализма. Чак је и комунистичко друштво, које је почивало на идејној монолитности односно идеолошком монизму и монополу једне партије у политичкој сфери, повремено у културној сфери заступало контролисан културни плурализам. У данашњем демократском

друштву у Србији нико се неће отворено заложити за културни мо-
низам, али свесно или неопрезно таква културна идеологија ипак се
на мала врата уводи у неке битне законе. Са позиција те екстремно
модернистичке културе депресира се културни образац који носи,
негује и ствара Српска православна црква и друге традиционалне
цркве и верске заједнице у Србији.

Културни плурализам у постсекуларним модерним друштвима је
непотпун и готово немогућан без верског културног обрасца. Тра-
диционалне хришћанске цркве су носиоци и чувари оног културног
обрасца који у себи сублимише сва историјска и духовна искуства
човечанства, искуства различних народа и времена, па стога Црква
може да прихвати само јединство различности, јединство у разли-
кама, односно јединство у пуноћи, а не оно јединство које је оства-
рено на потирању свих аутентичних култура, односно јединство у
празнини. Оваквим ставовима Црква се данас оглашава као разу-
ман морални коректив захукталог цивилизацијског прогреса, који у
срљању у празну будућност може да уништи садржајну прошлост. Па
чак и ако не признамо Цркви улогу моралног коректива у електрон-
ској цивилизацији, није мудро и није могућно превиђати да управо
Црква носи и чува у себи један другачији, алтернативан културни
модел. Уништити културну алтернативу човечанству, значи створи-
ти репресиван, затворен, једнообразан свет у коме нема простора за
слободу, свет у коме умире и сама човечна жудња за слободом као за
аутентичном егзистенцијалном ситуацијом сваке људске личности.
Српски Закон о култури не показује да је данашње српско друштво
свесно цивилизацијских искушења и раскршћа пред којима се нала-
зи европска култура и цело модерно човечанство.

Закон о забрани дискриминације и Закон о култури јасно по-
казују да данашња владајућа политика у Србији није ни вољна ни
способна да у правни систем угради државно-црквено право, да га
обнови у духу српске традиције или макар да га заснује на основама
и у складу са државно-црквеним правима у другим европским др-
жавама. Стога је разумљиво што је дошло до застоја у имплементацији
Закона о црквама и верским заједницама у друге појединачне
законе, или се, ако се Закон имплементира, његов дух кривотвори и
разара. То показују следећи подаци.

У периоду 2001–2003. година усвојени су закони из области образовања и информисања у којима су традиционалне цркве и верске заједнице добиле свој правни идентитет исказан у њиховим личним именима иако у правном промету није постојао системски Закон о црквама и верским заједницама. У периоду 2004–2007. година донет је системски Закон о црквама и верским заједницама, посебан Закон о повратку (реституцији) имовине одузете црквама и верским заједницама, Програмски буџет, а у осам закона из сфере социјалне и правне заштите и пореске политике уграђене су одредбе из закона којима се утврђује правни положај, посебна права и специфична улога цркава и верских заједница у модерном друштву. У 2007. и 2008. години Закон о црквама и верским заједницама није имплементиран ни у један други закон, а у 2009. години смисао тог Закона је кривотворен у Закону о забрани дискриминације и игнорисан у Закону о култури.

Срећом, 2009. године Закон о црквама и верским заједницама је примењен у новом Закону о основама система образовања и васпитања, па је вероучитељима коначно омогућено да имају сталан а не само привремен радни статус. Ово је значајан и трајан резултат Министарства вера у мандату проф. др Богољуба Шијаковића.

Закон о црквама и верским заједницама је на аутентичан начин примењен и у Закону о републичким административним таксама. И у Предлогу овог закона Влада није показала разумевање и поштовање према Цркви као историјско-правном ентитету *sui generis*, па је била предвидела да цркве и верске заједнице плаћају таксе за доношење решења о њиховом правном статусу. Захваљујући посланичкој групи Демократске странке Србије у Народној скупштини и доброј вољи и одговорности министра вера, та одредба је амандманом измењена па су цркве и верске заједнице смештене у категорију оних правних ентитета који уопште не плаћају административне таксе. Дакле, цркве и верске заједнице не плаћају, како је било предвиђено, нити су само добром вољом ослобођене од плаћања, него су сврстане у категорију јавних заједница и служби које у својој комуникацији са државним органима једноставно не плаћају административне таксе. Тако су у овом закону цркве и верске заједнице добиле управо оно место које им је утврђено Законом о црквама и

верским заједницама: уз републичке, покрајинске и локалне органе јавних власти. Решење које је уграђено у овај закон може и треба да буде путоказ и за друге законе, посебно за Закон о култури.

Наиме, сходно Закону о црквама и верским заједницама у Закону о култури у свим члановима у којима се помињу надлежности одређених нивоа јавних власти у области културе ваља да буду идентификоване и спецификоване и надлежности цркава и верских заједница у остваривању општих интереса у култури.

Цркве и верске заједнице, као јавне заједнице, врше одређене делатности од општег интереса (образовање, култура, социјална заштита, информисање, градитељство). У законима који регулишу те делатности неопходно је ту чињеницу констатовати и утврдити специфичне надлежности цркава и верских заједница. Другим речима, у таквим законима црквама и верским заједницама је место уз органе јавне власти, а не међу „осталим правним и физичким лицима“. Такав њихов положај је утврђен Законом о црквама и верским заједницама. Ако се тај Закон буде доследно и креативно примењивао, српско државно-црквено право ће се даље развијати и учврстити у правном систему модерне Србије. У противном, ако тај Закон буде игнорисан или кривотворен, како се повремено данас чини, Србија ће поново занемарити државно-црквено право и вратити се на стару странпутицу екстремистичког секуларизма, који је у свим постсекуларним друштвима у Европи превазиђен и одбачен као цивилизацијски неприхватљива оријентација у новом миленијуму.

РЕЛИГИЈА И САВРЕМЕНА ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА

Религијски корени и религијске основе културе

Религиозни философи и историчари културе своје разноврсне и разгранате анализе културних феномена и процеса темеље на постулату да свеколика култура проиходи из човековог религиозног бића. Бића која немају религиозних жудњи и религиозне свести (животиње и биље) не стварају никакву културу. Другим речима, култура је изворна творевина homo religiosus-а. При том, религиозни философи културе радо подсећају на чињеницу да су религијски корени културе садржани већ у самом њеном именовану. Латинска реч cultura потиче од речи cultus. Та реч је заједничка за све европске народе и језике. У најширем и основном значењу реч култура означава развој, односно процес узгајања, васпитавања, образовања, а једновремено она је форма и израз богопоштовања и богослужења, односно cultus, култна делатност. И док је развој, схваћен као размножавање и физичко узрастање живих бића, одлика саме природе, узгајање, васпитавање, образовање и богослужење као духовне делатности обавља само човек.

Према схватању хришћана, најшири и најбитнији смисао културе јесте управо чување и узгајање Божје творевине. „Кад је Бог створио човека, Он га је настанио у рају и заповедио му да узгаја и чува Његову творевину. Култура, као чување света који и нас окружује и као старање о њему, јесте делатност коју је Бог заповедио човеку. После изгнања из раја, кад су се људи нашли пред неминовношћу борбе за опстанак, настали су производња оруђа за рад, грађевинарство, пољопривреда, уметност.“ (*Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве*, Нови Сад, Беседа, 2007, стр. 178).

Оваквим схватањем културе обухваћена су њена два основна смисла и циља: култура је, на једној страни, човекова сарадња са Богом у одржању створеног света, испуњавање човечног позвања у створеном свету и Божјег плана повереног човеку, али она је, својом другом страном, израз човековог егзистенцијалног нагона да се самоодржи у свету у којем све живо води борбу за опстанак; први смисао испуњава духовна култура; ради остварења другог циља човек израђује разноврсна средства за производњу и измишља технике задовољавања својих природних потреба, а целокупна та делатност обједињена је у сферу материјалне културе (производња оруђа за рад, пољопривреда, грађевинарство, техника, итд). Ова два смисла и два вида културе нису, наравно, одвојени, али нису ни једнако вредни на есхатолошком плану. Наиме, кад изгуби свој духовни смисао, односно свест о томе да служи Богу, да представља сарадњу у остваривању Божјег плана и остварење човечног позвања у Божјем свету, материјална култура престаје да служи својој сврси – одржању човека у природи; штавише, она може да се претвори у сопствену негацију, може да удаљи човека од изворне жудње за спасењем и преображењем сопствене природе и да угрози чак и његову биолошку егзистенцију уводећи га у зачаран круг бескрајног и несмисленог „напретка“.

По хришћанском схватању, вера је, дакле, свепрожимајућа енергија и крајњи смисао свих видова културе, и духовне и материјалне. Она изражава и чува човекову свест о сопственом божанском проиходству, о есхатолошком смислу људског постојања и стварања, о Другом свету, Вечности и Царству Небесном, али она једновремено сублимише и свеколика човекова историјска, временита и бременита искуства у борби за опстанак у овоземаљском свету. Религија је, дакле, интегрисујућа снага, највиша самосвест културе, чинилац који духовну и материјалну културу сједињава у јединствен хоризонт и космос човечности. „Човекова религиозност, или духовност, манифестује се кроз појавне облике културе. Она их дарива животном снагом и надахнућем: безбројна су уметничка дела која о томе, одувек, сведоче. Кад се човеку или народу одузме религиозна димензија, култури се одузима животност, а понекад и сам живот.“ (*Основе социјалног учења Католичке цркве*, Београд, Фондација Конрад Аденаур-Београдска надбискупија, 2006, стр. 292)

Други свет, из кога смо дошли, за којим жудимо и у који ћемо се вратити после смрти, и овај свет, у коме живимо једини овоземаљски век, огледају се један у другом и у религији и у култури. У средиштву видног поља религије је превасходно божански свет и вечни живот, а на периферији су овоземаљски пролазни живот и историјско време. Култура новијих времена, али и материјална култура свих ранијих епоха, у први план стављају човеков овоземаљски живот, његове природне потребе и практична искуства стечена у историји бивствовања на Земљи; практична искуства једне епохе уграђују се у културу наредне епохе и тако се омогућава сталан и релативно поуздан напредак материјалне цивилизације. Противтежу материјалној цивилизацији у свакој епоси представљају форме духовне културе, које се стварају и постоје независно од токова материјалне цивилизације. У сфери духовне културе нема континуираног напретка, као у материјалној цивилизацији, него непрекинутог али и недосежног стремљења човечне личности ка савршенству односно узрастања ка Богу. И онда кад се јако приближе и потчине духу и смислу материјалне културе која тежи да спозна, преуреди и промени створени божански свет, са циљем да човек у њему обезбеди лакше и брже задовољавање потреба његове телесне природе; кад се привидно удаје од свог извршља, од религије, разнородне форме духовне културе (уметности, философија, митови, науке), у свим историјским епохама, не одустају да човеку преносе изворну и истиниту поруку: да овај свет у коме живимо није једини, и да осим видљивих материјалних бића у свету око нас, у нама или изнад нас, постоје и живе и невидљива духовна бића. Ово знање је природно човеку као духовном, религиозном бићу; оно је старије од свих познатих култура и налази се у темељу свих цивилизација.

И производи материјалне, као и форме духовне културе, креација су човекове интелигенције и човечног духа и душе. Из перспективе човека као духовног бића, видљива, материјална стварност, створени и постојећи свет, у основи су такође духовна реалност. „... Кад се човек пробуди из иловаче тела свог на духовне реалности, онда сазнаје да су вештаствене (природне) реалности утолико реалне уколико их његов дух сазнаје као такве. (...) Штавише, све стварности заснивају своју реалност на мислима духа, који је по себи нематеријалан...” (о. Јустин Поповић, *О суштини православне аксиологије*

и кришћериологије, Београд, 1938) Свест о постојању других светова и духовних бића прожима и прехришћанску, и хришћанску и модерну секуларну културу. Сви ти различни културни модели проистичу, наине, из људског духа затвореног у тело, ограниченог материјом, али богочежњивог, покретаног и надахнутог човековом жудњом да досегне божанске особине и димензије. „... А природу своју дух човечији казује и показује кроз искуство које делатношћу својом ствара. Из васцелог искуства тог избија чежња духа људског за бескрајношћу у свим изразима: у знању, у животу, у постојању. Дух људски неуморно чезне за бескрајним знањем, за бескрајним животом, за бескрајним постојањем. А кроз све то он једно хоће: да савлада пролазност, ограниченост, а омогући и осигура непролазност, бесконачност, безграничност. У свим културама и цивилизацијама, на крају свих крајева, све муке духа људског сливају се у један гигантски напор: савладати смрт и смртност, а осигурати бесмртност и живот вечни, осигурати ма по коју цену.“ (о. Јустин, *Исѣо*)

И религија и култура, како духовна тако и материјална, јесу, дакле, делатан, динамичан човеков однос према свету као Божјој творевини. Хришћанска вера није, ипак, сводива на саму културу, ма колико је широко схватали. Вера је претходница и извориште културе, њен темељ, али она је и њен кров; вера живи у различним историјским моделима и типовима културе, али она их и надживљава; вера је у култури, али и испред, иза и изнад културе. „Есхатолошка усмереност не дозвољава хришћанину да свој живот у потпуности поистовети са светом културе, јер овде немамо постојана града него тражимо онај који ће доћи. Хришћанин може да живи и ради у овоме свету, али земаљска делатност не сме да га обузме у потпуности. Црква подсећа културне посленике на то да је њихово послање да одгајају људске душе, међу њима и своју сопствену, обнављајући грехом унакажени лик Божји у њима.“ (*Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве*, 181)

Сваки образац или тип културе који је досад остварен у историји човечанства представља посебан поглед на свет. Али сваки од тих посебних погледа на свет је парцијалан. Глобалан поглед на свет садржи религија. То је тако зато што религијски поглед на свет садржи у себи јасно виђење поретка целокупног створеног света,

видљивог и невидљивог, а једновремено религија је и потпун доживљај људске егзистенције, јасна свест о есхатолошком смислу људског живота на Земљи и телеолошком смислу Божје творевине. Из овако широког, свеобухватног погледа на свет и доживљаја бивствовања, у историјским временима рађају се различне форме духовне културе, као и разноврсни производи материјалне цивилизације.

Културно наслеђе и културне тековине које настају у различним временима увек су у јасном односу према хришћанској вери, било тако што је наговештавају, трагају за њом, сведоче је или пак преиспитују, покушавају да је превазиђу или да опорекну њену свеобухватност и истинитост. У свим тим ситуацијама форме духовне културе сваке епохе су у дијалошком и активном односу према хришћанској визији света. Треба ли тај дијалог органичавати и умеравати, и ко може да то чини?

Уместо одговора на ово питање указаћемо на неке актуалне покушаје да се симбиоза хришћанске вере и модерне културе разори. Ти покушаји изводе се: а) у име (политичке) културе; б) ради афирмисања нове хришћанске вере; и в) у име чистоте и одбране изворне хришћанске вере. У првом случају редукује се и кривоформи суштина хришћанске вере, у другом и трећем случају у име вере цензуришу се и одбацују тековине културе, културни напори и живи културни садржаји. Ове покушаје можемо именовати и идентификовати као: 1. унификација вере, 2. разарање хришћанске културе и 3. ревизија модерне културе.

Покушаји унификације вере

Процеси привредне, економске и трговинске глобализације света пренели су се и у сферу духовне културе савременог човечанства, а покушавају да захвате и обухвате и хришћанску веру. Покретан и руковођен економским интересима и цивилизаторским амбицијама тренутно најмоћније државе на свету, виталан и агресиван, процес глобализације данас представља магистралан ток модерне политичке културе; антиглобализам је само алтернативан и маргиналан политички покрет, без снаге и изгледа да заустави процес

глобализације. Али ако га није могућно, а можда чак није ни потребно зауставити, процес глобализације је могућно усмеравати у позитивном смеру, а без сумње га је неопходно контролисати и поставити му границе. Хришћанска вера, на пример, не може и не треба да буде захваћена тим процесом зато што је он у свом садашњем виду и стремљењу стран хришћанству. То, наравно, не значи да је и сам универзализам стран хришћанству; напротив, он је иманентан хришћанској вери. Али опасност је у томе што се секуларни глобализам јавља као пандан хришћанском универзализму, као његов сурогат и замена, а при томе, што је посебно опасно, понекад покушава да се на духовном плану лажно представи као нов хришћански покрет или бар као цивилизацијски покрет који је инспирисан универзалном, општечовечанском хришћанском етиком.

Политички покрет глобализације света и човечанства проналази и намеће најмањи заједнички садржитељ свих разнородних и разноврсних националних култура и разнородних народносних менталитета. Међу свим људима, расама, културама и нацијама без сумње постоји нешто што је исто и заједничко, али питање је да ли је у томе истом и заједничком садржана суштина и животност онога што је непоновљиво и посебно. Ако није, онда је процес глобализације у ствари процес унификације, разарања и одбацивања аутентичности сваке културе, истискивање животних садржина и смислова из остварених културних галаксија, да би тако редуковане и испражњене могле да се интегришу у заједничку глобалну културу.

Експерименталне глобалистичке културне тежње покушавају да се наметну и хришћанству, а и у самим хришћанским црквама оне имају своје присталице и протагонисте. Тако се у име глобализма као културно-политичке оријентације православним црквама добронамерно сугерише да се одрекну својих националних предзнака и националних садржаја. При том се као оправдање оваквим захтевима истиче да је хришћанска црква потпуно окренута савршеном човеку, Богочовеку, Сину Божијем, па ради Њега и у Његово име и славу ваља одбацити сва човекова егзистенцијална посрнућа и реална историјска искуства која нису достојна Божје љубави, жртве и милости коју је показао према реалном човеку. У оваквим схватањима садржана је само половина црквене мисије у свету. Црква, наиме,

несумњиво живи Сином Божијим, са Њим, у Њему, па и ради Њега, али она једновремено живи и са реалним људима и народима, међу њима и у њима. А народи памте и у души носе не само Богочовека, савршенство, свест о Вечности и Царству Небесном, него памте и муке самоодржања, грехове и неправде који су им учињени у овом свету, као и оне које су они кроз историју починили у борби да се самоодрже или да потврде сопствену колективну моћ и задовоље овоземаљске историјске амбиције. Православна црква не живи само ради спасења човека као иконе Божје, не прихвата и не спасава само човека као икону Божију, него живи са целим и реалним човеком у овом свету. Живи чекајући и призивајући други, бољи и праведнији свет, али ипак живи у свом народу и са својим народом у овоземаљским просторима и историјским метежима. Националним одредницама у својим називима православне цркве снисходе према историјским искуствима народа у којима живе и мисионаре. То никако не значи да Црква историјско искуство глорификује или да се равна према њему. Не, равна се, наравно, према речи и истини коју је Син Божији саопштио човечанству, али такође памти све муке и напоре које је народ преживљавао и све путеве, странпутице и препреке на које је наилазио у чежњи да највишу Истину прими, сведочи и њој се саобрази.

И данас, као и у ранијим временима, у Српској православној цркви жив је и делатан напор да се давнашња и скорашња трауматична историјска искуства народа превазиђу, односно да се духовно осветле, да се сагледају не само у овоземаљској, историјској перспективи, него и у светлости Божије љубави и правде. Божијом љубављу и правдом Црква теши, храбри и усмерава свој народ да не поклекне и не изгуби се у историјском метежу. Наша Црква је свесна да су историјска искуства и културне оријентације нација и етничких група са којима Срби живе у знатној мери међусобно антагонизовани или, у бољем случају, страни и далеки једни другима. Али управо такво историјско искуство Црква чува као колективно памћење свог народа, оног народа у којем чува и преноси реч Божију. Црква не може просто заборавити или као предрасуде одбацити садржаје и поуке које еманира историјско памћење, историјска и културна самосвест народа у којем живи и мисионари. А та историјска искуства

и културна самосвест које Православна црква памти, носи, осветљава и духовно преображава припадају српском народу. Зато је она не само именом него и бићем и садржајем *Српска* Православна црква. Ако одбаци историјска искуства свог народа, а она су конкретизована у националном имену цркве, Православна црква ће убрзати унификацију хришћанске вере, добровољно ће прихватити задатак да у име Богочовека напусти и остави реалног човека склоног греху и паду, искушењима, али и отвореног за покајање и спасење. Одбацивање и напуштање реалног човека и конкретног народа, са њиховим заблудама и греховима, у име и ради савршеног Богочовека, страно је духу, бићу и мисији Православне цркве. Ако не буду националне, питање је колико дуго ће хришћанске цркве уопште бити православне. Ако не буду националне, да ли ће и даље сабирати и сублимисати целокупно човеково искуство, његову интуицију о Царству Небесном и Вечности, али једнако и упоредо и његову свест о овоземаљском животу и историји. Црква која није културни и духовни интеграл једног народа, која не интегрише свеукупна духовна и историјска искуства једне нације, у основи није православна црква, мада и даље јесте хришћанска утолико уколико се оријентише према Исусу Христу.

Опаност од унификација хришћанске вере лежи и у савременом екуменском покрету. То не значи да тај покрет има за циљ да унифицира хришћанске цркве, али ако се тај покрет не усмери како ваља он може водити том непожељном циљу. Да бисмо избегли могуће забуне у елаборацији овог питања, напомињем да нисам ни присталица ни противник екуменизма. Али јесам скептичан, како у погледу достизања циља (сједињење хришћанских цркава), времена потребног да се тај циљ оствари (вероватно то време не може бити краће од онога колико раскол траје, од 10. века до данас), тако и у погледу саме потребе да цркве Христове поново постану једна црква (наиме, зашто једна, зашто треба поништавати традицију посебних цркава). Упркос скепси, у екуменском дијалогу треба учествовати. Наша Црква то већ и чини. Али у дијалогу са Римокатоличком црквом не може се разговарати само о разликама у догматима, о животу Цркве и о богослужбеној пракси. Римокатоличка црква са пуно ентузијазма и добре воље позива на тај дијалог, али Српска

православна црква можда треба отвореније но досада да истакне шта међуцрквени дијалог успорава и кочи и зашто међуцрквена сарадња код Срба изазива подозрење и nelaгоду.

Екуменски покрет је данас у основи дијалог и сарадња са Ватиканом. А Ватикан за Србе није само Света Столица, трон једног од више апостолских наследника, него је то и држава која, као и свака држава, има своју идеологију и своју политику. Политика државе Ватикан често је била спорна са становишта историјских интереса српског народа; у најгорем случају била је противник тих интереса; у најбољем била је равнодушна према њима. Да би се са Римокатоличком црквом водио искрен дијалог, потребно је претходно да две Цркве заједно размотре, осветле и оцене политичку улогу Ватикана на Балкану, узимајући у обзир интересе свих народа који овде живе, али никако не занемарујући историјске интересе српског народа. Ако и није била покретана и инспирирана нетрпељивошћу према православљу, ако је била вођена неким општијим интересима, политика Ватикана ипак је била таква да је остваривање тих општијих историјских и политичких, можда и најчистијих културних и мисионарских интереса, оштетило и повредило српски народ. Захтевамо ли много ако тражимо да Света Столица разуме нашу повређеност и да преиспита све политичке делатности Ватикана којима су Срби намерно или узгредно оштећени (кроз више векова, и до данас, а не само током Другог светског рата)? Не само православни Срби него и трезвени и душевни католици у Србији схватају и осећају да је политика државе Ватикан према држави у којој они живе спорна и да то омета искрен хришћански дијалог. Али организациона структура Римокатоличке цркве је таква да њене помесне цркве имају мали утицај на генералне ставове и одлуке Ватикана, а имају обавезу да те ставове следе, па тако и наша Католичка црква, често можда са nelaгодом, прихвата, оправдава или покушава да прећути и заобиђе политичку делатност Ватикана као ометајући чинилац плодносног и искреног хришћанског дијалога између православних и католика у Србији. А постављање и духовно осветљавање овог историјског питања ипак је неопходно зато што оно претходи постављању и бистром, неоптерећеном и добронамерном решавању сложенијих духовних питања (нпр. догматске разлике).

И поред свих препрека и замки, екуменски покрет ће се временом интензивирати, мењаће форме и богатити садржаје међуцрквеног дијалога и сарадње. Колико дуго ће тај покрет бити актуалан и шта ће бити његов крајњи исход, то сада вероватно нико поуздано не зна. Али оно што православни хришћани, као и католици и протестанти, знају јесте да крајњи циљ и резултат екуменизма не треба да буде унификација хришћанских цркава. У другом миленијуму традиционалне хришћанске цркве су изградиле посебне културне моделе, који представљају и посебне културне традиције хришћанских нација. Било би опасно и штетно и по веру и по културу да се посебне културне традиције и културни обрасци оличени у православљу, католицизму и протестантизму међусобно конфронтирају, да једни покушају да потпуно надвладају и потисну оне друге.

Једнако неприхватљиво би било и да се од тих препознатљивих и садржајних културних традиција вештачки гради нека произвољна, постомодернистичка синтеза и млака и бесадржајна заједничка вера. На крају крајева, сви хришћани имају једну веру, засновану на истинама које је човечанству пренео Син Божји оваплоћењем у људско тело, али сви ми своје цркве доживљавамо не у јединству вере него у оним нијансама по којима се цркве међусобно разликују. Суштина наше вере је Исус Христос, али душа наше цркве је њена обредна пракса, њена уметност, искуство живљења у једној заједници; укратко, историјска димензија цркве садржана је у њеној посебној култури и културној традицији коју је створила, коју чува и коју даље гради. Унификација хришћанских цркава у име хришћанског заједништва била би разорна по све хришћанске цркве, посебно за православну, јер управо православна црква практикује веру као интегралну културу, ону културу у којој су у органској симбиози поглед на свет као Божју творевину и доживљај људске природе и егзистенције у том свету, и у којој су хармонично синтетизовани наука и вера, вера и уметност, жива жудња за есхатолошким царством и вечношћу и јасна и бистра представа о човековом овоземаљском животу и историји. Али и све друге традиционалне хришћанске цркве се супротстављају покушајима да се у име заједништва пониште разлике, да се редукују и цензу-

ришу, кривотворе и формализују посебне културне традиције које су настале у претходном миленијуму када су цркве живеље међусобно одвојене.

На изазове глобализације и унификације култура и традиција, цркве заједнички одговарају наглашавањем посебности и различитости као еминентно хришћанских вредности, вредности које проишходе из саме хришћанске вере и хришћанске културе. Тај заједнички одговор на дубоко секуларне процесе глобализације, одбрана хришћанског схватања универзализма од секуларног похода глобализма, то је данас најсадржајнији и најпотребнији облик сарадње међу хришћанским црквама. То је најизгледнији и може бити најтрајнији резултат новог екуменског дијалога. Уосталом, традиционалне хришћанске цркве су већ раније дале заједнички одговор на покушаје да се култура селекционише, цензурише и редукује. Имамо на уму оне покушаје ревалоризације и негације хришћанске традиције које су артикулисале тзв. нове протестантске цркве, оне које су се јавиле у 19. и 20. веку.

Покушаји разарања хришћанске културе

Најјачи изазов хришћанству као форми интегралне културе представља културна револуција изведена у 18. веку, у епоси рационализма и просветитељства. Истине које је Син Божји открио човечанству, мистично искуство и живљену веру рационалисти су покушали да сагледају, ревалоризују и прихвате искључиво здравим, природним разумом, а не свим духовним енергијама које су удахнуте у човечну душу и људско биће. Просветитељи су, пак, на основама рационализма пројектовли једну нову цивилизацију, у основи секуларну иако не и отворено атеистичну. Христоцентричну културу ранијих епоха рационалисти и просветитељи су покушали да замене антропоцентричном, хуманистичком духовном културом. У овим настојањима рационализам и просветитељство су делимично успели; успели су, наиме, да измене карактер хришћанске цивилизације, да пољуљају религиозне темеље културе и да реинтерпретацијом хришћанских догмата саздају нову веру секуларног друштва.

Рационалисти и просветитељи су безграничне и динамичне енергије човекове христочежњивости сабили у тесне калупе здравог разума и хуманистичке идеологије. У тим калупима хришћанска вера је не само редукована него и кривотворена. Такава варијанта хришћанства временом се кристализовала у религију секуларног друштва, док је аутентично живљење вере практиковано само у Цркви као оази духовног живота и заштитнику аутентичне, класичне хришћанске културе. Такво цивилизацијско и духовно стање карактеристично је за сва модерна друштва, и поред тога што та друштва нису више типично секуларна него су по неким својим одликама и тежњама уствари постсекуларна.

Рационализам и просветитељство нису се могли зауставити на томе да истисну хришћанску веру и класичну хришћанску културу из друштва, у име нове хуманистичке цивилизације, него су покушали да аутохтону хришћанску веру и аутентичну хришћанску културу разоре и у самој Цркви. Из рационалистичког и просветитељског цивилизацијског пројекта настале су нове цркве, које су тежиле да хришћанске догмате и целокупну хришћанску културну традицију прилагоде духу нове хуманистичке цивилизације. Огромну културну традицију хришћанства нове цркве нису само редуковале, цензурисале и кривотвориле, него су је готово у потпуности одбациле. У духу просветитељске идеологије, модерни, псеудопросвећени хришћани су изворном саборном живљењу вере надредили култ индивидуализма и личне слободе. Одбацили су иконе, порекли ауторитет светоотачких списа, довели су у питање догмате утврђене на Седам Црквених Сабора, одрекли су се светаца и прогласили их фантомима и фикцијама, изразом празноверице и сујеверја. Прихватили су једино ауторитет Сина Божијег и Светог Писма, али су одбацили ранију традицију саборног живљења вере, у складу са Заветом који је Син Божији склопио са човеком. Неке од тих нових цркава, под снажним утицајем модерних, секуларних схватања човекове природе и природних људских права, посредно су на место савршеног Богочовека усталичиле слободног природног човека, који је вредан сам по себи, а не по томе што је икона Божја и што стреми Узору Савршенства. Човек, његова природа и неспутана слобода, постао је тако узор самом себи.

Традиционалне хришћанске цркве су изрекле своје судове о покрету хришћанског секуларизма и секуларизованог хришћанства који се јавио у 18. веку и који несмањеним интензитетом траје и данас. Ти ставови су утврђени у духу аутентичне хришћанске вере. Али модерни хришћански покрети су не мање спорни и са становишта интегралне хришћанске културе. Иако је у последњим столећима у знатној мери секуларизована, модерна култура је ипак незамислива без икона, црквеног појања, философије Светих Отаца и сакралне архитектуре. Модерно сликарство, музика, философија и архитектура изгледали би потпуно другачије да нису стварани на фону црквене културе и да у њима нема рефлекса класичне хришћанске цивилизације. Без тог фона на којем настаје и рефлекса религиозне културе који се у њој огледају, све форме модерне културе биле би површне, празне, бездушне конструкције. Кад артикулишу и афирмишу своју верзију хришћанства, нове протестантске цркве углавном прикривају или избегавају да у својим учењима препознају снажну ноту културног насиља, димензију бруталног редуковања класичне хришћанске цивилизације, као и индиректну идеолошку цензуру модерне културе.

Са црквено-културног становишта, учења нових протестантских цркава нису, дакле, само спорна него су и штетна и непожељна. Али са социјално-политичког становишта, њихова делатност мора да буде слободна. Људима се, наиме, не може одузети право да слободно трагају за вером а да се тиме не забрани и сама вера, што је немогућно ако је човек по природи, происходству и смислу постојања религиозно биће. Исто тако, човеку се не може забранити да слободно разговара са Сином Божијим и да на свој начин осећа и тумачи Нови Завет јер се тако на посредан начин доводи у питање сам Христос и сведочења апостола и јеванђелиста о Њему.

Проблем, међутим, искрсава кад политичка моћ почне да диктира да је друштво дужно да новим црквама обезбеди и зајемчи не само слободу него и пуну равноправност, па чак и једнакост са традиционалним хришћанским црквама. Овакви диктати произлазе из површних и неодговорних схватања човекове слободе и људских права. Таква схватања декларативно признају једнака права за сваког човека, али стварно она поништавају човека тиме

што у њему не препознају и не осећају његову непоновљивост, а још више тиме што једнако цене врлину и порок у људској души, и што и за једно и за друго траже пуну слободу испољавања. Људи, наравно, имају једнака права да стреме да буду слични савршеном човеку, Богочовеку, али нису сви људи једнако одмакли у том свом стремљењу, другим речима, нису исти и једнаки, него је свако свој, другачији и непоновљив пред Богом. Исто тако, Црква која сабира свеколико човеково духовно искуство од доласка на овај свет до живота у оном свету и која интегрише културне енергије свих епоха у историји, по природи ствари је изнад оних цркава које су инспирисане философијом и идеологијом само једне епохе (просветитељске) и које разарају, игноришу или одбацују човеково културно и историјско искуство. Тврдити да су оне једнаке и равноправне, значи проповедати аксиолошки релативизам. Па као што етички релативизам води у етички индиферентизам односно иморализам, аксиолошки релативизам у култури води у антикултуру. Аксиолошки релативизам је антикултурна оријентација. Култури је, наиме, самим тим што има религиозно исходиште и надахнуће, прирођена тежња да стреми савршенству, а из ове тежње произлази и нужност да се појединачне културне форме, појаве и процеси вреднују, а не да се уједначавају и проглашавају истовредним. Јер, ни оно што је истородно, што пороисходи из човекових стремљења ка савршенству, из његове жудње за Богом, а такве су, по увиду о. Јустина Поповића, све цивилизације, није самим тиме и истовредно. Иако су нове протестантске цркве махом настајале у Америци и државама Западне Европе, оне тамо никад нису у суштинском смислу изједначене са традиционалним хришћанским црквама, нити имају исти значај и статус у демократским друштвима. У тим државама нове цркве имају статус религиозне алтернативе или признате и заштићене религијске опозиције, али њихово учешће у магистралним друштвеним и културним токовима није једнако и равноправно са улогом Римокатоличке цркве. У свим демократским државама у Европи данас се практикује, иако се декларативно не наглашава, начело признате цркве (традиционалне) и слободне цркве (све друге верске организације).

Бившим комунистичким државама, у које се убраја и Србија, намеће се, међутим, обавеза да све цркве апсолутно изједначе, да критиковање учења нових протестантских цркава забране и прогласе обликом верске нетолеранције, да етички и аксиолошки релативизам прихвате као апсолутно и општеважеће социјално и културно начело. Оставимо ли на страну испитивање узрока и цијева оваквог приступа религијској култури и црквеној традицији, јасно је да се овим притисцима и искушењима мора одолети – управо ради аутохтоне хришћанске вере и ради аутентичне хришћанске цивилизације, која још није рекла своју последњу реч и која ће трајати и развијати се до краја света и века. А ваља избећи и искушење да се у име чистоте хришћанске вере врши неопрезна и брзоплета реформа модерне секуларизоване културе.

Покушаји реформисања модерне културе

У последњој деценији 20. века у комунистичким друштвима, у којима је атеизам био наметан као државна религија, зачет је процес новог откривања старе вере. Вера предака је прво откривана као темељ националног идентитета, а тек потом и као поуздан пут човечне и духовне реинтеграције и као стамена културна оријентација савременог човека, опијеног и збуњеног идеолошком утопијом и паганизованим атеизмом који је наметао комунизам. У окриљу овог широког процеса цивилизацијске обнове јавиле су се тежње за реформисањем модерне српске културе. Носиоци тих тежњи су углавном млађи људи, добро образовани, верски самосвесни и ревносни припадници Српске православне цркве. Они су стамени и самоуверени у артикулисању новог културног програма, иако засада немају шири круг следбеника и мада још увек делују као алтернатива и опозиција магистралним културним токовима и процесима у посткомунистичком српском друштву. Препуштани сами себи, несхваћени, понекад идеолошки етикетирани као клерикалци и инквизитори у култури, али и неосновано и нејавно подржавани и хваљени као нови аутентични православни ствараоци и апологете православља, ти млади национални посленици који покушавају да објаве нову, алтернативну културну идеологију, не-

мају у српској културној јавности саговорнике какве заслужују. Са ових разлога алтернативна културна идеологија заслужује нашу пажњу.

Шта је суштина ове нове националне културне идеологије?

Суштински то је настојање да се изведе ревизија и превредновање нове српске књижевности са становишта и у име хришћанске вере и културе. Таква настојања била су жива у српској филозофији и књижевној критици у трећој и четвртој деценији 20. века (Нови хуманизам, Православни експресионизам и сл. покрети). Покушај ревизије утемељен је на постулату да је сва новија српска књижевност, од Доситеја наовамо, напустила дух православља и светосавља, да се ставила у службу просветитељске идеологије, те да је на тај начин изневерила аутентичну хришћанску културу и замаглила здраву националну основу и оријентацију у историјском и културном животу народа, па је са свих тих разлога неопходно вратити се данас светосавској књижевној традицији. Овакви ставови представљају основу једне замишљене културне револуције, која се изводи у име еволуције односно успостављања континуитета у развоју српске културе. Пошто је просветитељство претргло и напуштало ранију хришћанску основу културног стваралаштва, они претпостављају да је сада могућно одбацивањем наслеђа нововековне културе поново обновити, реинтегрисати и реafirмисати дух хришћанства у савременој култури. Ово је једно незрело књижевно-историјско опредељење и књижевно-критичко стремљење. Иако је у књижевној критици граница између произвољног и оригиналног тумачења често порозна, мада и произвољна као и оригинална тумачења културних процеса могу бити занимљива, интригантна и подстицајна, сам постулат на којем се темељи ова алтернативна културна идеологија крајње је споран. Споран је, прво, са црквеног становишта, затим са становишта културне историје и, на крају, не мање, и са становишта књижевне критике, која у тим ревизорским амбицијама и подухватима у књижевности има најважнију улогу.

Радикални покушаји превредновања новије српске књижевности не оспоравају само њен неправославни дух него једнако и језик и форме те књижевности. На мети ове оштре културно-историјске

критике најчешће се налазе управо модерни класици српске културе: Доситеј Обрадовић, Вук Караџић, од млађих Јован Скерлић а од данашњих писаца Добрица Ћосић. У питање се доводи смисао и вредност Вукове језичке реформе односно његова стандардизација српског књижевног језика, а та оспоравања такође се исказују Вуковим језичким стандардом, што јасно показује у каквој су апсурдној позицији савремени противници његовог дела. Критика језика и форме модерне српске књижевности много је радикалнија и ригиднија у лаичким круговима црквене интелигенције него у самој Цркви. Штавише, могло би се рећи да Црква о овом питању заступа либерално становиште, а нови реформатори у култури артикулишу крајње догматична гледишта. Као што је познато, Црква је у свим гранама уметности (књижевности, сликарству, музици, сакралној архитектури) канонизовала одређене форме као иманентне изразе и садржаје хришћанске духовности. Али Црква не сматра да су те форме, једном засвагда, једине прикладне да исказу хришћанска виђења и осећања света у уметностима. Напротив. „За проповед о Христу погодни су сви стваралачки стилови, само ако је намера уметника искрена и побожна и ако он чува верност Господу.“ (*Основи социјалне концепције Руске Правослане Цркве*, стр. 180)

Људима који живе у историјским околностима што се непрестано мењају Црква проповеда вечну Христову Истину уз помоћ културних форми својствених сваком конкретном времену, нацији и различитим друштвеним групама. Оно што је било схваћено и проживљено у неким народима и покољењима, понекад треба да буде поново откривено другим људима, учињено њима блиским и разумљивим. Ниједна култура не може себе сматрати једино прихватљивом за изражавање хришћанске духовне поруке. Књижевни и ликовни језик хришћанске благовести, његови методи и средства, природно се мењају током историје и разликују се, у зависности од националног или неког другог контекста. Истовремено, променљива расположења света нису разлог за одрицање од вредне баштине прошлих векова, а поготову не за заборавање црквеног Предања. (*Исто*, стр. 181–182)

Исто становиште заступа и Римокатоличка црква, и поред тога што је она повремено отворено осуђивала неке видове културног модернизма. „... Динамику отварања ка истини гарантује, пре свега, чињеница да су културе различитих нација, у суштини, само разнородни покушаји да се одговори на питање о смислу сопственог постојања.“ (*Основе социјалног учења Католичке цркве*, стр. 291)

Према наслеђу секуларне, модерне културе Црква такође успоставља реалистичан и трезвен однос, а не догматичан и порицатељски став, какав отворено или прикривено заступају заговорници културне револуције који наступају у име одбране и реafirмације хришћанске вере. „Световна култура је кадра да буде носилац благовести. (...) Културне традиције помажу очувању и умножавању духовне баштине у свету који се тако брзо мења. То се односи на различите врсте стваралаштва: књижевност, ликовну уметност, музику, архитектуру, позориште и филм...“ (*Основи социјалне концепције Руске Православне Цркве*, 180) „И у данашње време задржава примаран значај неопходност да се благо католичке традиције, његове вредности и садржаји, и уопште духовно, интелектуално и морално наслеђе католичанства, представе свету свим средствима савремене културе.“ (*Основе социјалног учења Католичке цркве*, 290)

Црква, дакле, не одбацује наслеђе модерне културе иако је она световна него у њој тражи и открива енергије благовести. Не само са духовног него и са ужег културно-историјског становишта, ово је један потпуно реалистичан приступ, другачији и трезвенији од оног приступа који у име верског идеализма одбацује све културне тековине у чијим основама није жива хришћанска вера. Исхитрена и неопрезна ревизија и редукција српског модерног културног наслеђа била би штетна како за модерну културу тако и за хришћанску веру; редуковањем и цензурисањем садржаја модерне културе у име чисте хришћанске вере уклонио би се из духовног и интелектуалног искуства савременог човека један од носилаца и израза хришћанске духовности какав је световна култура у целини. Уосталом, да ли је уопште замислива српска културна традиција без Доситеја, Вука и њихових следбеника, укључујући и Јована Скерлића кога нови православни књижевни критичари потпуно одбацују?

Наравно, у модерној световној култури има дела и појава, токова и слојева културног стваралаштва које је инспирисано нехришћанским, па и антихришћанским учењима и стремљењима. Црква не занемарује ову појаву него према њој успоставља виши духован став, реалнији и делотворнији но декларисани хришћански критичари, који нехришћанске и антихришћанске тенденције у световној култури или потпуно игноришу или их анатемишу. Црква има васпитни приступ оваквим појавама.

Човек нема увек довољно оштар духовни вид да би разлучио истинско божанско надахнуће од екстатичког „надахнућа“, иза којег често стоје силе таме и разорно делују на човека. Ово друго нарочито се догађа као резултат додира са светом враџбина и магије, а и због употребе наркотика. Црквено васпитање помаже човеку да стекне духовни вид који му омогућава да разликује добро од зла, божанско од демонског...

Ако стваралаштво доприноси моралном и духовном преображају личности, Црква га благосиља. Али ако се култура супротставља Богу, постаје антирелигијска или антиљудска, – претвара се у антикултуру, – онда јој се Црква противи. Па ипак, такво противљење није борба са носиоцима те културе, јер „не ратујемо против крви и тела“, него је духовна борба усмерена на ослобађање људи од пагубног деловања мрачних сила на њихове душе, против „духова злобе у поднебесју“. (*Основи социјалне концепције Руске њравославне цркве, 180–181*)

Православна црква успоставља према световној култури стваралачки, делотворан и благотворан однос.

Црква је усвојила много шта од онога што је човечанство створило у области уметности и културе, просејавајући плодове стваралаштва кроз сито духовног искуства, тежећи да их очисти од елемената штетних за душу и да их потом преда људима. Она освештава различите облике културе и много полаже на њен развој. ... Црква омогућава да се на нов начин сагледа човек, његов унутарњи свет и смисао његовог постојања. Као резултат тога, човеково стваралаштво, попримивши црквени карактер, враћа

се својим првобитним духовним коренима. Црква помаже култури да превазиђе границе чисто земаљског дела: нудећи пут очишћења срца и сједињења са Творцем, она културу чини отвореном за сарадњу са Богом. (*Исџо*, стр. 179)

Добро би било да овакви ставови буду руководна начела српских православних књижевних критичара који гаје амбиције да радикално преиспитају српску модерну књижевност, од 18. века до данас. Просијавати често саблажњиве садржаје секуларне културе кроз духовно сито, упорно тражити зрно злата у гомилама песка пре но што се тај песак поново баца у реку – то је позвање и посао савремене књижевне критике која се инспирише хришћанством. Уосталом, и за православну веру и за српску националну културу много је корисније да у једном књижевном делу које је површински или декларативно нехришћанско или антихришћанско критичар открије у дубинама макар један тон и звук ствараоачеве богочезњивости, макар мали напор мучења за веру, макар тихи титрај гриже савести, него да то дело игнорише или анатемише. Пре но што се покуша са реформисањем и ревизијом модерне српске књижевности у име православља, она мора пажљиво да буде прочитана са становишта хришћанске духовности, да буде стрпљиво, брижљиво и благонаклоно просијана кроз сито црквеног духовног искуства. То је метод којим се религиозна и секуларна култура доводе у стваралачки делотворан дијалог.

Најјачи и најздравији процес у култури 21. столећа биће приближавање религијске и секуларне културе. Уосталом, модерна друштва нису више секуларна него постсекуларна. Драматичан раскол између црквене и модерне културе започео је пре више од шест векова, у епохама хуманизма и ренесансе; тај процес је добио нове снажне подстицаје и попримио екстремне изразе у рационализму и просветитељству 18. века, потом у научној револуцији и позитивизму 19. столећа, као и у технолошким и идеолошким револуцијама 20. века. Али процес потпуног раздвајања црквене и секуларне културе није, срећом, никад могао бити доведен до краја. Са пуном свешћу о неостваривости, узалудности и промашености таквих културно-историјских напора, данашњи делатници и у Цркви и у грађанској култури осећају снажну жудњу да се та два културна модела прибли-

же један другом и да асимилију, интегришу и стваралачки преобразе целокупно духовно, социјално и историјско искуство човечанства. Дијалог црквене и грађанске културе биће дуготрајан процес, повремено завођен на странпутице и вођен у крајности, али упркос свим искушењима он ће јачати и исказати се као постојан и магистралан културни покрет у 21. веку.

III
ОТВОРЕНА ПИТАЊА
У ПРИМЕНИ ЗАКОНА
О ЦРКВАМА И ВЕРСКИМ
ЗАЈЕДНИЦАМА

** У овом поглављу систематизовао сам одговоре на најчешћа питања која су упућивана Министарству вера. Ти одговори су презентовани на Сајту Министарства.*

ВЕРСКЕ СЕКТЕ

(Одговори на питања која често постављају православни верници)

• *Како Министарство вера реагује на постојање и деловање илегалних верских група, инструктора и појединаца?*

Закон о црквама и верским заједницама прописује: „Верска слобода се не сме користити тако да угрожава право на живот, право на здравље, права деце, право на лични и породични интегритет и право на имовину, нити тако да се изазива и подстиче верска, национална или расна нетрпељивост.“ Министарство вера је одговорно да онемогући легализацију криминогених група које делују под плаштом верских слобода, односно које злоупотребљавају и унижавају верске слободе зајемчене Уставом, Законом и ратификованим међународним конвенцијама. Од ступања на снагу Закона о црквама и верским заједницама ни једна таква група није покушала да се региструје. Оне углавном делују илегално. Министарство вера нема ни надлежности ни капацитете да открива и санкционише деструктивне псеудоверске групе. Од њиховог деловања грађане штите полиција, Кривични законик и судови. Пошто се новије псеудоверске групе баве и менталном манипулацијом, алтернативном психоанализом и психотерапијом, као и шарлантантским психо-тренинзима и опсенарским духовним експериментима, податке о њиховом раду поседују и специјализоване здравствене установе.

• *Како оцењујете стање са сектама у Србији?*

У лаичкој јавности под појмом секта подразумевају се две разнородне социјалне појаве.

У верском смислу, секте су групе хришћана које су се у 18. 19. и 20. веку одвојиле од традиционалних цркава и извеле ревизију како неких догми тако и верских обреда и унутрашње организације на којима је Црква утемељена у првим вековима. Ревидирајући вечне хришћанске истине и догме и одбацивши битне црквене каноне, те групе су временом прерастале у посебне, конфесионалне хришћанске заједнице, које имају сопствено учење, организацију, традицију и мањи или већ број присталица рођених и крштених у њима, а не у традиционалним црквама. Готово ниједна конфесионална хришћанска заједница не одриче Исуса Христа као Бога и Сина Божијег и не пориче ауторитет Светог Писма, него се, напротив, све једино на њега позивају.

Поједине старије конфесионалне заједнице су најчешће организационо добро повезане на ширем међудржавном плану. Имају устаљене и институционализоване форме сарадње и комуникације између појединачних организационих јединица у посебним државама. Радије сарађују са цивилним сектором, невладиним и хуманитарним организацијама у једној држави него са самим државним властима. Конфесионалне заједнице прихватају и поштују законе држава у којима живе, труде се да негују осећања солидарности и да снаже породични и индивидуални морал својих присталица, па слободно и несметано делују у готово свим државама у свету и поред тога што су конкурентски, а понекад и противнички постављене према традиционалним црквама.

Српским Законом о црквама и верским заједницама грађанима је зајемчено право да могу слободно да приступају црквама, верским заједницама, конфесионалним заједницама и другим верским организацијама. Тако је у свим модерним демократским друштвима. Не би било корисно ни за традиционалне цркве, ни за друштво ни за човека појединца да се та слобода ограничи или укине. У том случају ни традиционалне цркве не би окупљале једино људе слободне воље, него би почивале на спољној принуди над верницима, а свака принууда је страна самом духу и мисији традиционалних цркава.

Дакле, конфесионалне заједнице, које се у традиционалној теолошкој литератури називају јересима или сектама, слободно делују у Србији као и у свим другим модерним државама. У њима своје ре-

лигиозне жудње и верске потребе задовољава мали проценат грађана свих националности, а превладавају Срби.

Од многобројних конфесионалних заједница насталих у Европи и Америци, у Србији најдужу традицију имају и најпознатији су баптисти, методисти, адвентисти, назарени, Јеховини сведоци, пентекосталци (духовне цркве), евангелисти... Из њих су временом настајале друге релативно независне неопротестантске верске организације, делимично и због тога што по ранијим законима нису могле да се региструју као централизоване заједнице него су своје деловање пријављивале и легализовале само на нивоу локалних власти, па је тако створен привид да у Србији има више стотина нових верских организација.

Под појам секте у нашој јавности погрешно се подводе и псеудоверске групе, односно разне тајне заједнице, езотеријска и спиритуалистичка друштва, парапсихолошке и магијске радионице, као и надринаучне групе које примењују алтернативне и експерименталне психоаналитичке методе и које у терапији и психо-тренинзима понекад користе забрањене опијате. Те групе не налазе инспирацију и путоказ за човеков духовни живот ни у Светом Писму, ни у Талмуду ни у Курану. Њихова учења и делатности немају везе са религијом, поготво не са монотеизмом. Зато се такве групације не могу називати ни верским организацијама ни сектама. Оне се најчешће означавају једним недовољно прецизним појмом псеудоверске групе иако међу њима има и антирелигиозних и антихришћанских скупина, каква су нпр. сатанисти.

Активности псеудоверских и антирелигиозних група су и у Србији као и свуда забрањене и кажњиве уколико оне својим делатностима угрожавају право на живот, здравље, имовину, као и право на лични и породични интегритет и права деце. Ако нису деструктивне, њихово деловање је заштићено и дозвољено универзалним декларацијама о слободи савести и слободи мишљења. Такве групе и друштва обично не делују илегално него се региструју као удружења грађана.

• Да ли и како Министарство шћини грађане, йоседно младе од деловања верских секћини?

Од псеудоверских група које се баве опасним духовним експериментима, млади људи, који имају природну и понекад необуздану

или неопрезно усмерену животну и духовну радозналост, најделотворније се могу заштити благовременим сусретом са вером, односно са моралним енергијама и духовним искуствима која зраче из истинске вере. Оплемењивање људске природе вером почиње у породици, а наставља се у школи. Зато је један од најважнијих полова и циљева Министарства вера да се унапреди верска настава у основним и средњим школама. Генерације које данас уче веронауку у школи сутра ће умети да и породични и друштвени живот уреде и утврде на поузданим и трајним људским вредностима.

Министарство вера је задужено да афирмише религијску културу и верско образовање и да штити и унапређује, а не да ограничава верске слободе. Али задужено је такође да онемогући злоупотребу верских слобода. Највећи непријатељ вере и верских слобода је злоупотреба вере у нељудске циљеве или њено коришћење за остваривање ирационалних и себичних интереса лажних вођа и месија. Софистицирано насиље и варање огрнуто плаштом нове слободне вере изузетно је перфидно, па се тешко открива без сарадње породице чији је члан жртва таквог деловања. Откривање и спречавање таквих појава је у надлежности полиције, тужилаштва и судова. Кад се открије, деловање деструктивних песудоверских и антирелигиозних група се санкционише по Кривичном законнику.

Прозелитизам односно одвајање верника једне цркве и њихово укључивање у другу хришћанску цркву или заједницу, такође је облик злоупотребе верских слобода. Министарство вера је задужено да спречи овај облик злоупотребе верских слобода. Закон о црквама и верским заједницама онемогућио је да се невоље човека појединца или целих социјалних група ублажавају преко хуманитарне помоћи непознатог порекла, а иза те помоћи понекад су уствари стајале неидентификоване верске организације. Онемогућено је такође да се социјалне аспирације грађанина задовољавају тако што му неидентификована верска организација нуди повољне прилике за образовање и професионални напредак. Свака добротинитељска или образовна делатност цркава и верских заједница мора да буде јавна и јасна да би онај ко ужива добробит од те делатности јасно знао ко му је даје. Ово је неопходно за то да корисник помоћи или понуде касније не буде незнањем доведен у стање моралне, психолошке или

материјалне зависности од непознатог добротинитеља, односно да буде мимо слободне воље доведен у ситуацију да постане присталица и следбеник верске организације која му је помоћ пружила.

Србија данас није држава у којој је прозелитска активност интензивна, као у неким суседним државама, нпр. у Хрватској, у којој се деца из мешовитих хришћанских бракова готово по правилу крштавају у већинској Римокатоличкој а само по изузетку у Српској православној цркви. Већинска црква у Србији не примењује сличну праксу. Применом Закона о црквама и верским заједницама биће уклоњени сви трагови и онемогућени сви покушаји прозелитизма у Србији. Тиме ће бити оснажена хришћанска вера и култура у српском друштву. И српска држава као и Српска православна црква знају да је прозелитизам канцерогено ткиво у хришћанском организму. Прозелитизам није само перфидан напад на другу цркву него и на саму хришћанску веру. Хришћанска етика, наиме, налаже да се сваком човеку у невољи помогне са циљем да он буде свој, слободан и достојанствен, а не да се учини дужним и зависним. Хришћанском моралу је туђе и саблажњиво лицемерје које човеку нуди боље перспективе у овом свету као награду за одрицање од Царства Небеског и вере отаца. Јер само духовно слободан човек може бити истински верник, и само је верник истински слободан човек.

ИСЛАМСКА ВЕРСКА ЗАЈЕДНИЦА (Одговори на питања новинара)

• *Да ли у Србији постоје две исламске верске заједнице?*

За Министарство вера, које спроводи Владино политику према црквама и верским заједницама, уопште није спорно да у Србији постоји и слободно делује једна јединствена Исламска верска заједница. Овај став није заснован само на чињеници да сви муслимани у Србији припадају истој грани ислама, него је утемељен у нашој правној традицији. Од Уредбе Кнеза Михаила из 1867. године, преко Закона о исламској верској заједници Краљевине Југославије, донетог 1930. године, до новог Закона о црквама и верским заједницама, муслиманима у Србији је признавано и потврђивано право да се слободно организују у верску заједницу и да самостално бирају своје верске службенике и поглаваре.

То право и слободу верски службеници су у последњих петнаестак година искористили да изаберу два старешинства једне исламске заједнице. Не постоје, дакле, две исламске заједнице у Србији, али постоје две управљачке структуре у њој. Једна је изабрала реису-л-улему у Србији, а друга је потврдила врховну духовну власт реиса у Босни и Херцеговини над свим муслиманима у Србији.

Пошто није надлежно да тумачи аутономну правну регулативу Исламске заједнице, Министарство вера не може пресуђивати у овом кадровском спору. Другим речима, Министарство не може забранити муслиманима да оснују Ријасет и да изберу свог врховног поглавара у Србији јер би тиме ограничавало њихове верске слободе. Исто тако, Министарство вера не може забранити одборима, муфтијствима и мешихатима Исламске заједнице у Србији да успоставе организационе и политичке, а не само духовне и кул-

турне везе са Исламском заједницом у Босни и Херцеговни. Тиме би, такође, била ограничена верска и културна права грађана исламске вероисповести.

Министарство вера је примило к знању и прихватило службено достављену потврду да је у Србији основан Ријасет Исламске заједнице и изабран реису-л-улема, као и службену информацију да је на Сабору у Новом Пазару основан Мешихат као саставни део Ријасета Исламске заједнице у Босни и Херцеговини и изабран главни муфтија. И једни и други траже да буду уписани у Регистар цркава и верских заједница у Србији. Примајући к знању службене акте и одлуке које прослеђују органи Исламске заједнице, Министарство вера је потврдило да ће, независно од уписа у Регистар, сарађивати са јединственом Исламском заједницом на основама Закона о црквама и верским заједницама, да организациона и кадровска пометња која тренутно влада у врховима ове јавне заједнице не успорава и не отежава ту сарадњу. Министарство вера поштује аутономију Исламске верске заједнице и не меша се у изборе врховних верских органа и постављења верских поглавара.

Ради заштите и унапређивања верских слобода, Министарство вера тражи од свих органа Исламске заједнице да не врше притиске на вернике и верске службенике да се изјашњавају о томе ко је и где столује њихов врховни верски поглавар, да свима омогуће слободан приступ у џамије и да обезбеде услове да се сви муслимани у миру заједно моле једном Богу, без обзира на то којој нацији, странци или ријасету припадају или не припадају.

Влада Србије жели да муслимани своју верску заједницу уреде тако да она буде конструктивна и кооперативна у сарадњи са државом, а изнад свега да буде делотворна у афирмисању исламске вере и културе, да делује по вољи и на понос сваког грађанина који припада исламској вероисповести. Ради тога Влада није до сада и неће ни убудуће ни на који начин ограничавати право муслимана у Србији да своју заједницу уреде по мери својих потреба и интереса.

• *Када је њочео расцеј унујтар исламске заједнице у нашој земљи?*

Организациона структура Исламске верске заједнице је дестабилизована када су републике у саставу Југославије добиле статус

независних држава, дакле почетком деведесетих година прошлог века. У Србији су организациона превирања и сукоб надлежности у Исламској верској заједници зачети 1993. године, постављењем новог муфтије у Новом Пазару, поред оног који је био у Београду. Од тада почиње двовлашће у тој заједници. И један и други муфтија представљали су се и претендовали да буду признати као главни верски поглавар свих муслимана у Србији, а међусобно се нису признавали.

• *Шта су узроци њој расцепа?*

Вероватно има више узрока, повода и циљева привидном, површном и непожељном нејединству унутар верски јединствене заједнице грађана исламске вероисповести у Србији. Основно питање о коме овдашњи муслимани немају јединствен став јесте однос према Исламској заједници у Босни и Херцеговини. Члан 1. Устава Исламске заједнице у Босни и Херцеговини гласи: „Исламска заједница у Босни и Херцеговини је једна и јединствена заједница муслимана у Босни и Херцеговини, Бошњака изван домовине и других муслимана који је прихватају као своју. Мешихат Исламске заједнице Санџака, Мешихат Исламске заједнице у Хрватској и Мешихат Исламске заједнице у Словенији, саставни су дио Исламске заједнице у Босни и Херцеговини.“

Пошто у Србији већина муслимана нису „Бошњаци изван домовине“ и будући да не живе само у Санџаку, него на територији целе Републике, овдашњи муслимани су осетили да је Исламска заједница у Босни и Херцеговини неподесан организациони оквир за њихов живот и деловање у Србији.

Као и муслимани у Македонији и Црној Гори, они су исказали вољу да имају јединствену заједницу муслимана Републике Србије. Чудно је и смуњиво што је Устав Исламске заједнице у Босни и Херцеговини у свој састав укључио све муслимане из Хрватске и Словеније, а из Србије само муслимане једне области, у којој су већина становника Бошњаци. Са тих разлога део одбора је у фебруару 2007. године донео Устав Исламске заједнице Србије, којим је Ријасет установљен као највиши верски и административни орган у Исламској заједници Србије. Муфтијство у Новом Па-

зару није признало Ријасет него је, уз подршку реису-л-улеме босанског, реорганизовало Мешихат Исламске заједнице у Србији, који је добио аутономан статус и који је требало да све муслимане из Србије задржи у Исламској заједници у Босни и Херцеговини. Задржати све муслимане из Србије у саставу Исламске заједнице у Босни и Херцеговини – не само Бошњаке него и муслимане других националности, и не само оне који Исламску заједницу у Босни и Херцеговини прихватају као своју него и оне који желе да имају своју самосталну верску заједницу у Србији – то је био циљ објединитељског Сабора у Новом Пазару.

• *Колико у сукобу унуџар исламске заједнице има умешаности њо-
лиџичких фактора?*

Надлежни државни органи не ометају него штите Уставом и Законом зајемчену слободу грађана исламске вероисповести да своју заједницу уреде или преуреде сходно својим верским, образовним и културним потребама и циљевима. Политичке странке у Новом Пазару протежирају једну или другу концепцију организовања верске заједнице муслимана у Србији. У раскол је активно и непосредно укључен Ријасет Исламске заједнице у Босни и Херцеговини и реис босански, а то значи да он може да утиче и на превазилажење раскола, у сарадњи са верским службеницима, постојећим органима, реисом и главним муфтијом у Србији.

ЦРКВА И НЕВЛАДИНА ОРГАНИЗАЦИЈА

(Одговори на питања невладиних организација)

• Ако је држава одвојена од цркве, зашто се Министарство вера позива на канонске, црквене законе у доношењу одлуке о регистрацији црногорске православне цркве у Србији?

Решење о одбацивању захтева групе грађана из Ловћенца да у Србији региструју црногорску „православну цркву“ Министарство вера је донело на основу Закона о црквама и верским заједницама, а не на основу канонског права Православне цркве. Закон о црквама и верским заједницама гарантује црквама и верским заједницама да су оне независне од државе, да су слободне и аутономне, да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију, те да држава не може ометати примену њихових аутономних прописа. Канонско право је извор и темељ аутономије Православне цркве. Ако не би признавала то право, држава би суспендовала аутономију Цркве. У историји је, додуше, било држава које су сматрале да имају право да не препознају и не поштују аутономију Цркве, њену посебну природу и мисију, било је и држава које су страшно тежиле да униште Цркву, али упркос сили којом су располагале оне у томе нису успевале. Модерне демократске државе схватају и прихватају да је канонско право старије и трајније од грађанског права и признају то својим законима. Другим речима, све демократске државе су дужне да поштују аутономију, слободу и независност цркава и верских заједница. Србија та права доследно поштује и штити.

• Ако је регистрација једна а не канонско припадње, да ли то значи да је међусобни договор православних цркава изнад Закона о црквама и верском заједницама?

Односи међу црквама, њихова сарадња, договори, јединствене одлуке и заједничке делатности нису изнад Закона него су Законом зајемчене. Ти односи спадају у унутрашње и јавне послове које цркве и верске заједнице слободно обављају, на основу својих аутономних права, како прописује Закон. Закон такође прописује да држава пружа одговарајућу помоћ за извршење правоснажних одлука и пресуда које издају надлежни органи цркава и верских заједница, на њихов захтев. У свим питањима која су у надлежности цркава и верских заједница, у верским питањима при чијем решавању могу доћи у колизију канонско и грађанско право, предност се даје аутономној регулативи цркава и верских заједница. Тако је у свим модерним демократским државама. То не значи да је црквено законодавство изнад државних закона него значи да је Законом призната и прихваћена надлежност Цркве у свим битним верским питањима. Договор између црногорске „православне цркве“ и канонски уређених Православних цркава несумњиво је у надлежности саме Цркве, а не у надлежности државе.

- *Објасните разлику између „поштоване слободе вероисповести у Србији“ и „одбијања регистрације ЦПЦ у Србији“. Једно гарантује Устав, а друго сиречава Закон о црквама и верским заједницама?*

Устав Републике Србије не гарантује ни једној цркви и верској заједници да ће бити регистрована, нити им намеће обавезу да се региструју. Устав се не бави питањем регистрације него јемчи верске слободе. Закон о црквама и верским заједницама је обезбедио потпуну слободу вероисповести тако што је грађанима зајемчио слободу удруживања и јавног окупљања ради испољавања верских убеђења, слободу приступања црквама и верским заједницама и право сваког човека да се не изјашњава о својој вероисповести и верским уверењима или њиховом непостојању.

- *ЦПЦ је као аутокефална јоспојала до 1920. године. Оснивањем Каљевине СХС, краљ Александар је донео одлуку о њеном присаједињењу СПЦ. Зашто није логично да се, обновом самосталности Црне Горе, враћу и аутокефалности ЦПЦ?*

То је питање о којем расправљају и око којег се споре црквени историчари. Држава није ни дужна ни надлежна да тај спор прекрати и реши. Ваља знати да Православна црква није државна и национална него универзална. Нема свака држава и свака нација самосталну православну цркву. Напротив, ни једна државна власт и ни једна нација немају право да оснивају своје самосталне православне цркве. То право и моћ има само Православна црква, на основама свог Предања и канонског уређења.

• Ако су Црногорци признали национална мањина у Србији, да ли имају, у складу мањинских права, и право избора вероисповести, као и право успостављања своје цркве?

Већина Црногораца, и у Црној Гори и у Србији, слободно су изабрали православну вероисповест. Свако може да задржи или промени вероисповест или верско уверење, како стоји у чл. 1. Закона о црквама и верским заједницама. Верска права Црногораца у Србији била би угрожена и поништена ако би то неко покушао да оспори или да им то забрани. То, наравно, у Србији нико и не помишља да чини. Ваља, међутим, знати да ни једна државна власт, ни једна политичка организација, ни једно грађанско удружење, ни један појединац, не могу установљавати нове православне цркве. Ако би грађанима било дато право да слободно и самостално, без архијереја и свештенства, оснивају православне цркве, онда би то било разарање Православне цркве. Држава је дужна да поштује и штити сваку цркву и верску заједницу, па тако и Православну цркву, те самим тим не може подржати и одобрити разбијање њеног устројства, како тражи група грађана из Ловћенца. Најкраће речено, оснивање нових православних цркава не спада у корпус зајемчених индивидуалних или мањинских права.

• Које услове треба да испуни ЦПЦ да би била регистрована? Промена имена? Дружачије организовање?... Да ли се ипак нешто тражи од свих заинтересованих?

Услов да црногорска „православна црква“ буде регистрована јесте да она буде установљена, да постоји. А услове под којима она може евентуално да буде установљена и призната не одређује држа-

ва него Православна црква. Није проблем у имену те верске организације; није уопште проблем у томе што се она назива црногорском. Али јесте проблем у томе што се назива православном, а није православна нити је црква. Црногорска „православна црква“ нема архијереје, свештенство и монаштво у црквеном смислу, него само грађане, цивиле, међу којима се неки представљају као свештеници, а један чак и као архијереј. Министарство вера ни од једне верске организације не тражи да промени име, идентитет или унутрашњу организацију. Напротив, по Закону, цркве и верске заједнице су слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета.

• Најправилније јасну разлику између појмова „признавања“ и „уписа у Регистар“. Да ли су „признање“ само уписане цркве и верске заједнице и да ли су остале забрањене у Регублици Србији?

Регистрација је акт којим држава признаје неку цркву или верску заједницу и омогућава јој да ужива права прописана Законом о црквама и верским заједницама. Верске организације које нису регистроване нису самим тим забрањене. По Закону, једино суд може забранити делатност неке верске организације. У Србији до сада није донета ни једна правоснажна судска пресуда којом се забрањује деловање неке верске групе. Оне су слободне све док се судски не утврди да је нека од њих у сукобу са чл. 3. Закона о црквама и верским заједницама, у којем су прецизно описана ограничења испољавања верске слободе.

УМЕСТО ПОГОВОРА: ВЕРА И МИР⁶

Република Српска је право место за расправљање о теми „Верске традиције као значајан фактор очувања мира у савременом свету“.

Као што знамо, Република Српска и цела Босна и Херцеговина припадају оном делу Европе у коме су се кристализовале разноврне верске традиције, које су се кроз векове међусобно укрштале, усаглашавале и толерисале, али неретко, нажалост, и сударале и тежиле да једна над другом оствари надмоћ. И овде, као и на целом Балкану и у целој Европи, верске традиције су не само снажан него и незамењив фактор очувања мира, како је тачно закључечно већ у наслову ове конференције. Разуме се, да би једна верска традиција могла да врши миротворачку мисију, она мора да буде жива и слободна, да има услове да се аутентично исказује, преображава и развија јер једино тако може да буде делотворна у одређеном социјалном хоризонту. Стога сам ову поздравну реч насловио са „Чување верске традиције као услов мира у савременом свету“, парафразирајући наслов наше данашње конференције. Управо је Република Српска државна организација која нам својим настанком и животом сведочи да је очување верских традиција предуслов мира и социјално-културног развоја у данашњем свету. Кад је, у последњој деценији прошлог века, верска традиција српског народа била угрожена, тада Босна није могла остати мирна.

Срби свуда, па и у Босни, живе, развијају и сведоче православну верску традицију. А у српској православној традицији садржана је национална самобитност, културна и историјска самосвест, државотворна енергија и цивилизацијска перспектива српског наро-

⁶ Реч учесницима конференције „Верске традиције као значајан фактор очувања мира у савременом свету“, у организацији Међународног фонда јединства православних народа, Бања Лука, 26–28. фебруар 2008. године.

да. Другим речима, православље је духовно и цивилизацијско, али такође и трајно историјско опредељење и историјски путоказ српског народа. Због тога свако угрожавање српске верске традиције, било споља било изнутра, представља угрожавање националне самобитности, културне и историјске самосвести, државотворних права и цивилизацијских перспектива, укратко угрожавање саме егзистенције српског народа. Срби у Босни и Херцеговини су успели да одбране и очувају своју верску традицију и тиме су Босни донели, надајмо се, трајан мир, а себи отворили могућност да као самосвесни и достојанствен народ приступе породици модерних европских нација.

Српска верска традиција данас је, нажалост, угрожена у самој Србији. У самом срцу Србије, на Косову, ту где је зачета и гајена наша верска традиција и развијана наша хришћанска култура, ту где је рођена и где је сазрела наша историјска и државотворна самосвест, управо ту данас покушава да се организује нека друга и другачија квазидржава, у којој би били затирани трагови српске хришћанске цивилизације и кривотворена културна и политичка историја Балкана.

У чије име неке моћне државе покушавају да то ураде?

Раде то тобоже у име слободе албанског народа на Косову и Метохији, а заборављају при томе да је тај народ био слободан једино кад је Косово било слободно, а било је слободно само кад је било у Србији. У свим другим историјским епохама Косово је било под влашћу туђина: Турске и Аустроугарске царевине и фашистичке Италије. Зар су тада Албанци били слободни? Данас је Косово под влашћу Уједињених нација и Европске уније. Јесу ли Албанци у јужној српској покрајини сада суверен народ, одлучују ли сами и слободно о својој судбини? Не, ту слободу имају и имаће само у демократској, модерној, православној Србији. То је најкраћи, можда и најтежи, али једини поуздан пут који Албанце води у слободу од сопствених предрасуда и опасних политичких амбиција да у Србији организују самосталну државу. Албански народ је данас талац својих историјских предрасуда и политичких интереса и аспирација великих сила. Дакле, Косово се не отима од Србије у име слободе албанског народа.

Па ради којих циљева онда неке велике силе покушавају да у јез-гру српске државе направе неку другу и туђу државу? Чине то, ка-жу, ради стабилности региона. Изговарају се тобожњом бригом за мир у региону, а у стварности агресивно дејствују једино ради ост-варења својих пролазних – политичких, економских, војних и фи-нансијских интереса. Неодговорно и лицемерно се брину о српским грађанима албанске националности и о стабилности у региону, а грубо газе Божје и људске законе, игноришу очевиту и белодану истину да је Косово хришћанска земља, оспоравају сва историјска и државна права српског народа, на крају руше темеље и основна начела на којима су уређени односи међу државама у савременом свету. Могу ли овакви неправедни интереси политичке олигархије бити изнад вечних Божјих и историјских закона? Привремено и привидно можда могу. Трајно не могу.

Косово ће бити мирно, као што је данас и Босна мирна, ако у Покрајини нико не буде угрожавао српску верску традицију, која је уједно и чувар и носилац хришћанске културе, историјских, људ-ских и државних права српског народа, и заштитник људских права и националне и верске самобитности Албанаца. А велике европске силе данас, нажалост, на несрећу и на срамоту, својом бесправном и непозваном мисијом делују против мира и против слободе албан-ског и српског народа на Косову и Метохији. То ће ускоро схватити и грађани Србије албанске националности, то ће сутра разумети и Америка и Европска унија, као што већ данас схвата, осећа и разуме не само свеколико Српство него и сви политички зрели, одговорни и људски трезвени народи и државе у целом свету.

Кад Албанци и њихови страни покровитељи на Косову уваже српску православну традицију, кад признају српска историјска, др-жавна и културна права, тада ће бити намирена правда као темељ трајног мира и тада ће бити остварена слобода за сваког човека и све народе у Покрајини, без разлике вере и нације. Једино на тој основи могу се обезбедити праведан и трајан мир и стабилност у Европи. Надам се и верујем да ће ово бити један од закључака ове значајне међународне конференције.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна
библиотека Србије, Београд

322(497.11)

348(497.11)

РАДУЛОВИЋ, Милан, 1948-

Обнова српског државно-црквеног права / Милан

Радуловић. - 2 изд. -

Београд : Фондација Конрад Аденауер : Хришћански
културни центар, 2014

(Београд : Финеграф). - 191 стр. ; 21 cm

Тираж 1000. - Напомене и библиографске референце
уз текст.

ISBN 978-86-86661-77-7 (ФКА)

а) Црква - Држава б) Црквено право - Србија

COBISS.SR-ID 211645452